

Venäjän kielen diskurssisanat

Merkitys, käyttö ja kääntäminen suomeksi - tarkastelussa
просто ja прямо

Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (venäjä)
Pro gradu -tutkielma
Severi Järvelä

Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (Venäjä)
JÄRVELÄ, SEVERI:
Venäjän kielen diskurssisanat: Merkitys, käyttö ja kääntäminen -
tarkastelussa *просто* ja *прямо*
Pro gradu -tutkielma 72 s., liitteet 7 s., venäjänkielinen lyhennelmä 15 s.
Huhtikuu 2006

Tässä tutkielmassa tarkastellaan venäjän kielen diskurssisanojen merkitystä, käyttöä ja kääntämistä esimerkkisanojen *просто* ja *прямо* avulla. Tutkielman tarkoituksena on tarkastella tiettyä, lähinnä partikkeleista koostuvaa ja puhuttuun kieleen liittyvää sanaryhmää, jota venäjän kielessä kutsutaan diskurssisanoiksi. Suomen kielessä kyseisellä sanaryhmällä ei ole nimeä. Diskurssisanojen merkitystä ja käyttöä tutkitaan ensin kahden venäläisen teoriakirjan avulla. Tämän jälkeen tarkastellaan diskursiivisesti käytettyjen sanojen *просто* ja *прямо* kääntämistä suomeksi.

Esimerkkisanoja *просто* ja *прямо* tarkastellaan kaunokirjallisuuden teksteistä kootun ParRus -korpusaineiston avulla. Tampereen yliopiston lehtorin Mihail Mihailovin kokoama korpus sisältää 2,2 miljoonaa sanaa kummallakin kielellä, ja se koostuu kokonaisista teksteistä. Aineiston avulla nähdään kuinka sanoja käytetään venäjän kielessä ja kuinka kääntäjät ovat niitä suomentaneet. Lisäksi selvitetään kuinka hyvin sanakirjan tarjoamat suomennosvaihtoehdot toimivat diskurssisanoja suomennettaessa ja löytyykö korpusaineistosta uusia suomennoksia. Molemmilla sanoilla on erilaisia käyttöyhteyksiä, jotka on tässä työssä jaoteltu teoriakirjan esittelemän modifikaatiomallin mukaisesti. Tämän jaon pohjalta tarkastellaan, mihin sanaluokkiin *просто* ja *прямо* -sanojen suomennokset kunkin modifikaation mukaisessa käytössä sijoittuvat.

Tutkimuksen tuloksena havaitaan, että sanakirjan tarjoamilla suomennosvaihtoehdoilla pärjää hyvin myös diskursiivisesti käytettyjä sanoja suomennettaessa. Korpusaineiston esimerkkien tarkastelu osoittaa, että diskursiivisesti käytetyt sanat ovat monifunktionaalisia ja niiden suomentaminen ei tuota vaikeuksia. Sanoilla ei ole omaa varsinaista merkitystä, ja siksi kontekstin huomioon ottaminen on suomentamisessa välttämätöntä. Sanojen keskinäisessä vertailussa *просто* -sanaa käytetään huomattavasti useammin diskursiivisesti kuin *прямо* -sanaa.

Asiasanat: diskurssisana, partikkeli, kielikorpus, modifikaatio

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkielman rakenne.....	4
1.2 Tutkimusaineisto.....	4
1.3 Korpustutkimus.....	5
2. PARTIKKELIT.....	8
2.1 Partikkelit suomen kielessä.....	9
2.2 Partikkelit venäjän kielessä.....	15
3. DISKURSSISANAT.....	19
3.1 Diskurssisanat suomen kielessä.....	20
3.2 Diskurssisanat venäjän kielessä.....	23
3.3 Diskurssisanojen tutkimisen ongelmat.....	27
3.4 Diskurssisanojen käyttö.....	29
3.5 Diskurssisanojen kääntäminen.....	30
4. ПРОСТО JA ПРЯМО = YKSINKERTAISTAVAT SANAT.....	34
4.2 Просто.....	35
4.1.1 Kaksikielisen sanakirjan määritelmät sanalle просто.....	35
4.1.2 Yksikielisten sanakirjojen määritelmät sanalle просто.....	35
4.1.3 PDS:n määritelmät sanalle просто.....	36
4.2 Прямо.....	38
4.2.1 Kaksikielisen sanakirjan määritelmä sanalle прямо.....	38
4.2.2 Yksikielisten sanakirjojen määritelmät sanalle прямо.....	39
4.2.3 PDS:n määritelmät sanalle прямо.....	39
4.2.4 Sanojen прямо ja просто erot ja yhtäläisyydet.....	41
5. TUTKIMUSTULOKSET ПРОСТО.....	44
5.1 Dialogi vs. kerronta - просто.....	45
5.2 Diskursiivinen käyttö vs. muu käyttö - просто.....	47
5.3 Suomentaminen - просто.....	49
5.4 Suomentamisen sijoittuminen sanaluokkiin - просто.....	51
5.4.1 Ensimmäinen modifikaatio ja eksklusiiviset fokuspartikkelit.....	51
5.4.2 Toinen modifikaatio ja intensiteetti-ilmaukset.....	52
5.4.3 Monikäyttöinen yksinkertaisesti.....	53
5.4.4 Просто ja kieltomuoto.....	54
5.4.5 Ei käännetyt - просто.....	56
6. TUTKIMUSTULOKSET ПРЯМО.....	58
6.1 Dialogi vs. kerronta - прямо.....	58
6.2 Diskursiivinen käyttö vs. muu käyttö - прямо.....	59
6.3 Suomentaminen - прямо.....	61
6.4 Suomentamisen sijoittuminen - прямо.....	62
6.4.1 Ensimmäinen modifikaatio - <i>muutta mutkitta</i>	62
6.4.2 Kolmas modifikaatio - intensiteetti-ilmaukset.....	64
6.4.3 Ei käännetyt - прямо.....	65
6.5 Yhteenveto просто ja прямо.....	67
7. LOPUKSI.....	69
LÄHTEET.....	71
LIITTEET	
РЕЗЮМЕ	

1. JOHDANTO

Tässä tutkielmassa tarkastellaan ns. diskurssisanojen merkitystä, käyttöä ja kääntämistä venäjistä suomen kielelle. Kääntämisen osalta esimerkkinsanoina käytetään venäjänkielisiä sanoja *просто* (= yksinkertaisesti, vain) ja *прямо* (= suoraan), jotka käyttötavoiltaan luetaan kuuluviksi diskurssisanojen ryhmään. Tutkielman aihe pohjautuu vuonna 2002 diskurssisanojen merkityksestä, käytöstä ja kääntämisestä tekemääni proseminaaritöihin. Tähän työhön on valittu hieman erilainen näkökulma, ja tutkimuksen kohteeksi on otettu moninkertainen määrä esimerkkejä ja diskurssisanojen käsitettä, määritelmiä ja aiheesta tehtyjä tutkimuksia tarkastellaan laajemmin ja monipuolisemmin.

Просто ja *прямо* -sanat luetaan kuuluviksi diskurssisanojen sanaryhmään, joka on puhtaasti puhuttuun kieleen liittyvä ilmiö. Suomen kielessä diskurssisanoja on tutkittu vähän, ja niille ei ole edes vakiintunut mitään yhteistä nimitystä. Venäläiset ja ranskalaiset kielentutkijat ovat yhdessä tutkineet diskurssisanoja ja koettaneet löytää niiden käytölle säännönmukaisuuksia. Venäjällä sanaryhmää kuvaavaksi yhteiseksi nimitykseksi on vakiintunut termi *дискурсивные слова* eli *diskurssisanat*, jota nimitystä myös tässä työssä käytetään. Nimi tulee venäjän kieleen ranskasta, jossa kyseisiä sanoja nimitetään *mots du discours*. Venäjänkielistä ilmaisua *служебные слова* (= apusanat) ei pidetä riittävän tarkkana ja kattavana kuvaamaan tätä sanaryhmää. (Baranov ym. 1993: 7.)

Suomessa ei perinteisesti ole käytetty termiä *diskurssisanat*. Kuitenkin ainakin Tommola (1998) on käyttänyt kyseistä termiä artikkelissaan, jossa hän referoi venäläisten tekemää tutkimusta. Koska tämä tutkimus käsittelee nimenomaan venäjänkielisiä sanoja *просто* ja *прямо*, ja tutkimuksen pohjana on juuri venäjänkielinen kirjallisuus, jossa tutkittavat sanat on luokiteltu termin *дискурсивные слова* alle, on *diskurssisana* -termin käyttö tässä tapauksessa perusteltua.

Diskurssisanat ovat sanoja, jotka eivät aina ole itsessään merkityksellisiä vaan niiden merkitys on sidoksissa kontekstiin. Diskurssisanojen kääntämisessä on otettava huomioon paitsi lause, johon tietty käännettävä sana on sijoitettu, myös edelliset lauseet tai mahdollisesti jopa edeltävät kappaleet. Sanojen erityisen luonteen ja kulttuurisidonnaisuuden johdosta niiden kääntäminen on haasteellista. Koska diskurssisanat ovat kontekstisidonnaisia, niitä ei usein tarvitse edes kääntää. Korpusaineiston esimerkkien avulla saadaan tietoa siitä, kuinka sanoja yleisimmin suomennetaan ja minkälaisissa tilanteissa sanan voi jättää kääntämättä.

Eräitä tähän sanaryhmään kuuluvia sanoja on suomen kielessä nimitetty diskurssipartikkeleiksi. Viime aikoina keskustelun analyysi on Suomessakin lisääntynyt, ja juuri siksi uusin kielioppijulkaisu *Iso suomen kielioppi* (Hakulinen ym. 2004: 769–823) sijoittaa puhekielen partikkeleita sellaisiin luokkiin kuin *dialogipartikkeli*, *lausumapartikkeli*, *sävypartikkeli* sekä *fokus-* ja *asteikkopartikkeli*. Näitä nimityksiä ei aikaisemmissa kielioppiteoksissa ole käytetty. *Iso suomen kielioppi* (2004: 770) ei käytä nimitystä diskurssipartikkeli siitä syystä, että se ei rajaa partikkeleista mitään selvää funktionaalista luokkaa. Tutkimuksen kohteena olevat sanat ovat venäjänkielisiä, eikä niitä voi sijoittaa mihinkään tarkkaan rajattuun luokkaan. Siksi on hyvä tarkastella myös suomen kielen diskurssipartikkelien ryhmää, joka käsittää pitkälti samankaltaisia sanoja kuin venäjänkielinen sanaryhmä diskurssisanat. Luvussa 2.1 ”Partikkelit suomen kielessä” on esitelty *Iso suomen kielioppi* -kirjan esittämä partikkeleiden luokittelu, joka on tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen.

Tämän työn tarkoituksena on löytää erilaisia näkökulmia diskurssisanojen tarkasteluun. Tarkoitus on selvittää, onko mahdollista löytää aina sopiva käänнос esimerkiksi sanakirjan tarjoamista käännosvaihtoehtoista, vai onko kääntäjän suomennosta tehdessään tarkasteltava diskurssisanaja teoriakirjojen esiintuomasta näkökulmasta, jossa sanojen käyttöä kuvataan suorien käännosvastineiden sijasta erilaisin määrittelevin ohjein ja rajoittein.

Työssä tarkastellaan, mitä suomennosvaihtoehtoja ja käyttötarkoituksia sanakirjat tutkimuksen kohteena oleville sanoille tarjoavat sekä tutkitaan kaksikielisestä kaunokirjallisuuskorpuksesta (ParRus) poimittuja lauseita, joissa tutkimuksen kohteena olevat diskurssisanat *просто* ja *прямо* esiintyvät. Kaksikielisestä korpusaineistosta löytyy molempia tutkittavia sanoja koskien lähes tuhat kaunokirjallisuuden käyttöesimerkkiä käännoksineen, joita tarkastellaan sanojen yleisimpien käyttötarkoitusten ja käännosvaihtoehtojen löytämiseksi. Korpusaineiston avulla käsitellään «Путеводитель по дискурсивным словам» -kirjan *просто* ja *прямо* -sanojen käytöstä esittämää modifikaatio -mallia (tarkemmin sivu 32) ja sen toimivuutta käytännössä. Esimerkkilauseiden kautta voidaan havainnollistaa, pitävätkö esitetyt teoriakuvaukset paikkansa.

Kaunokirjallisuudessa käytetään yleensä monipuolista, joskus paljon dialogeja sisältävää värikästä kieltä, joten tutkimuksen kohteena oleville sanoille löytynee vaihtelevia mielenkiintoisia käyttötapoja ja suomennoksia. Esimerkeissä on erotettu dialogiin kuuluvat ja toisaalta ikään kuin kertojan äänellä ilmaistut lauseet, jotta nähdään onko diskursiivinen käyttö puhtaasti sidoksissa puhutun kielen kuvaukseen. Yhtenä tarkastelun kohteena ovat kääntäjien ratkaisut. Onko käännetty vain sanan perusmerkitys vai onko esimerkiksi lauseyhteys ja diskurssisanojen käytölle äärimmäisen tärkeä määrittäjä, konteksti, otettu suomennoksessa huomioon. Tarkoituksena on selvittää sanakirjojen diskurssisanoille antamien suomennosten paikkansapitävyttä ja riittävyttä sekä löytää korpusaineiston perusteella tietoa siitä, kuinka yleisiä eri käyttötarkoitukset ja käännökset aineiston perusteella ovat. Esimerkkien avulla pohditaan kuinka hyvin teoriakirjojen esittämät määrittelyt toteutuvat *просто* ja *прямо* sanojen kohdalla.

Diskurssisanojen käyttöä on alettu tutkia syvällisemmin vasta viime vuosina, ja se tosiasia, että aikaisempia tutkimuksia on aiheesta tehty melko vähän, tekee tutkimuksesta mielenkiintoisen ja ajankohtaisen.

1.1 Tutkielman rakenne

Tutkielman alkuosassa määritellään aihetta koskevat kielioppitermit ja tarkastellaan partikkeleiden sanaluokkaa suomen ja venäjän kielissä. Kolmannessa luvussa määritellään diskurssisanojen käsitettä, esitellään diskurssisanojen tutkimusta venäjän kielessä, tarkastellaan diskurssisanojen funktiota sekä selvitetään, minkälaisiin ongelmiin diskurssisanoja tutkivat asiantuntijat törmäävät. Tässä lähdemateriaalina toimivat kaksi venäjänkielistä teoriakirjaa; «Путеводитель по дискурсивным словам русского языка» (1993), josta käytetään jatkossa lyhennettä *PDS* sekä «Дискурсивные слова русского языка» (1998), josta jatkossa käytetään nimitystä *DSR*. Neljännessä luvussa määritellään tutkimuksen kohteena olevat sanat *просто* ja *прямо* käyttäen sanakirjojen tarjoamia käyttöesimerkkejä ja käännöksiä sekä *PDS* -kirjaa. *PDS* -kirjan modifikaatioiden esittelyssä käytettävät lauseet ovat kaikki peräisin kyseisestä kirjasta ja tämän työn tekijä on suomentanut ne. Viidennessä luvussa analysoidaan korpusmateriaalin perusteella *просто* -sanan käytöstä ja kääntämisestä saatuja tuloksia, ja kuudennessa luvussa käydään läpi samat asiat koskien *прямо* -sanaa. Korpusaineiston esimerkkien suomennokset on kaikki otettu suoraan korpusaineistosta. Viimeisessä luvussa vedetään yhteen tutkimuksen tulokset.

1.2 Tutkimusaineisto

Diskurssisanojen määrittelyyn keskittyvän teoriaosan lähdemateriaaleina toimivat lähinnä yllä mainitut teokset (*PDS* ja *DSR*), jotka ovat syntyneet ranskalaisvenäläisen yhteistyön tuloksena. Näistä ensimmäinen saa enemmän huomiota, sillä siinä käsitellään juuri tämän tutkimuksen kohteena olevia sanoja *просто* ja *прямо*.

Sanojen suomennosten tutkimiseen käytetään kaksikielistä *Venäjä-suomi – suursanakirjaa*, josta käytetään myöhemmin lyhennettä *KOS*. Sanojen käytön ja merkityksen selventämiseen käytetään yksikielisiä (venäjä-venäjä) sanakirjoja «Большой толковый словарь русского языка», josta jatkossa käytetään nimeä *BTS* ja «Толковый словарь русского языка», josta jatkossa käytetään nimeä *O-S*.

Aiempien suomenkielisten tutkimusten vähäisyys vaikeuttaa lähdemateriaalin keräämistä ja aiheesta on siten hankala löytää tietoa suomeksi. Suomen kielen kannalta teoriaa diskurssipartikkeleista tarkastellaan Liisa Tiittulan (1992) *Puhuva kieli. Suullisen viestinnän erityispiirteitä* -teoksen avulla. Yleistä tietoa partikkeleista on kerätty enimmäkseen teoksesta *Iso suomen kielioppi* (2004), joka on uusin kattava suomen kielioppi.

ParRus on Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitoksella kerätty venäläis-suomalaisen kaunokirjallisuuden rinnakkaiskorpus, joka sisältää venäläisiä alkuperäistekstejä ja niiden suomennoksia. Tekstit on rinnastettu, eli alkuperäiset tekstikappaleet ja niitä vastaavat käännökset on koottu yhteen. Korpuksen koko on tällä hetkellä (11/2005) 2,2 miljoonaa sanaa kummallakin kielellä, ja se koostuu kokonaisista teksteistä. Korpuksesta on kerätty kaikki ne lauseet tai asiakokonaisuudet, joissa on käytetty sanoja *просто* ja *прямо* sekä lauseiden suomenkieliset käännökset. Näin saatiin tutkittavaksi yli 900 käyttöesimerkkiä kumpaakin sanaa kohden. Teoriakirjoista ja korpusaineistosta teoriaa tukemaan otetut esimerkkilauseet on merkitty juoksevin numeroin. Joistain klassikkoteoksista on tehty useampia käännöksiä, ja kaikki nämä versiot löytyvät myös korpusmateriaalista. Siten on mahdollista tarkastella eri kääntäjien samoista lauseista tekemiä erilaisia suomennosratkaisuja, mikä tuo tutkimukseen lisää kiinnostavuutta.

1.3 Korpustutkimus

Pelkistettynä kielikorpus on kokoelma sähköisessä muodossa olevaa kirjallista tai puhuttua tutkimusaineistoa, jota voidaan käsitellä tietotekniikkaa apuna käyttäen. Tietotekniikan kehittyessä viime vuosina korpuksia on alettu yhä enemmän käyttää apuna kielitieteessä ja yleensä kielten tutkimuksessa. Korpusten käyttö on mahdollistanut aivan uudenlaisen näkökulman kielentutkimukseen. Pääasiassa korpuksia käytetään apuna deskriptiivisen lingvistiikan, leksikografian, terminologian,

pedagogiikan ja diskurssin tutkimisessa sekä kontrastiivisessa kielentutkimuksessa. (Eskola 2002: 23–24, Zanettin ym. 2003: 1.)

Tutkimuskohteista riippuen voidaan käyttää erilaisia korpuksia. Korpukset voivat olla yksi- tai monikielisiä ja ne voivat sisältää alkuperäisiä tekstejä tai käännöksiä. Käännöstutkimukseen parhaiten sopivat kaksi korpustyyppiä ovat käännöskorpus, josta käytetään myös nimeä rinnakkaiskorpus sekä verrannollinen korpus. Käännöskorpus koostuu lähdeteksteistä ja niiden käännöksistä. Verrannollinen korpus taas sisältää samankielisiä sekä vapaasti kirjoitettuja että käännettyjä tekstejä. Korpuslingvistiikka on vielä nuori tutkimuksen ala, ja monia periaatteellisia kysymyksiä on ratkaisematta. Termistö ei ole vielä vakiintunut, ja esimerkiksi korpusten nimityksiä käytetään jonkin verran ristiin korpuslingvistisen käännöstutkimuksen ja korpuslingvistiikan välillä. Käännöstutkimusta lukuun ottamatta yleensä suhtaudutaan epäilevästi käännöstekstien käyttöön verrannollisessa korpuksessa vedoten siihen, että käännösten kieli ei ole spontaania eikä vapaata muiden kielten vaikutuksista. (Eskola 2002: 32–33, Granger 2003: 19.)

Yksi monista aloista, johon korpusten käytön yleistymisellä on ollut tärkeä vaikutus, on kääntämisen tutkimus ja opetus. Korpusten asianmukainen käyttö auttaa opiskelijoita parantamaan kielitaitojaan sekä löytämään uusia, monipuolisempia ratkaisuja käännösongelmiinsa. Deskriptiivisessä kääntämisen tutkimuksessa korpuksia on käytetty esimerkiksi tutkittaessa eroavatko käännösten kohdekielen tekstit alkutekstistään, ja jos eroavat niin miten. Korpusten avulla on mahdollista myös määritellä kuinka erityiskielet ja genret sekä toisaalta kääntäjien eri tyyli mielitykset vaikuttavat käännökseen. Korpukseen perustuva deskriptiivinen käännöstutkimus onkin auttanut käännösilmioiden ymmärtämisessä ja nostanut tietoisuuden tasoa kääntämiseen liittyvistä asioista. Käännöksiä sisältäviä korpuksia voidaan käyttää myös muun muassa analysoitaessa kontrastiivisesti kielten välisiä systeemisiä ja käyttötyypillisiä eroja. (Eskola 2002: 30–31, Zanettin ym. 2003: 1-3.)

Korpustutkimus tutkii tekstilauseita perinteiseen tutkimukseen verrattuna enemmän nimenomaan todellisen kommunikaation esimerkkien kautta. Tärkeintä on kieliopin sijasta se, kuinka kieltä oikeissa, autenttisissa tilanteissa käytetään. Korpusten käyttö on erityisen tehokas tapa selvittää kielen käyttöön liittyviä seikkoja. Se mahdollistaa esimerkiksi vertailun kielen oletetun ja todellisen, eli teoreettisen ja empiirisen käytön välillä. On kuitenkin huomioitava, että kattavakin korpus on ainoastaan pieni näytekappale, jos sitä verrataan kielenkäyttöön kokonaisuudessaan. (Eskola 2002: 24, 26.)

Korpusten kokoamisessa järjestelmällisyys ja suunnitelmallisuus ovat perusedellytyksiä. Paljon on kirjoitettu ohjeita siitä, mitä yksittäisen korpuksen tulisi sisältää. Luonnollisesti näiden ohjeiden noudattaminen vaikuttaa siihen, kuinka luotettavana korpusta pidetään, mutta mitään yksimielisiä ja ehdottomia kriteereitä korpuksen kokoamisesta ei ole olemassa. Edellä mainittujen yleisten ohjeiden lisäksi korpuksen muodostamiskriteereihin vaikuttavat tutkimustavoitteet sekä käytännön resurssit. Korpuksen kokoaja valitsee tarpeidensa mukaisesti korpustyyppin, korpuksen koon, tekstien otoskoon, tekstien lukumäärän, kirjoittajayksilöiden edustavuuden sekä aikakauden. Jos kokonaisuutta ei ole suunnitelmallisesti pohdittu ja järjestelmällisesti koottu, ei voida puhua korpuksesta, vaan kyseessä on ainoastaan kokoelma lauseita. (Eskola 2002: 26.)

2. PARTIKKELIT

Eri kielten kieliopit eroavat suuresti toisistaan, ja siksi toisiaan vastaavien kielioppitermien löytäminen eri kielissä saattaa olla hankalaa. Vaikka yhteinen suurin piirtein samaa tarkoittava termi löytyisikin, on eri asia, käytetäänkö niitä samojen lainalaisuuksien mukaisesti ja kuuluvatko ne kieliopillisesti saman yläkäsitteen alle. Kun suomen kielessä puhutaan *partikkeleista*, on venäjänkielinen vastaava termi *частица*. Alla on selvyuden vuoksi esitetty sanakirjamääritelmät molemmista.

Suomenkielen perussanakirja (CD-PS 1997) antaa termille *partikkeli* seuraavan määritelmän:

”Partikkeli: adverbien, post- ja prepositioiden, konjunktioiden ja interjektioiden yhteisnimitys, apusana.”

Uusin suomen kielen kielioppijulkaisu *Iso suomen kielioppi* (2004: 769) kuvailee partikkeliä seuraavasti:

”Suomalaisessa kielioppiperinteessä termiä partikkeli on käytetty yhteisnimityksenä kaikista muista sanoista kuin verbeistä ja nomineista, ja partikkelit on jaettu edelleen alakategorioihin, joita on pidetty sanaluokkina. Partikkelien alakategorioita ovat adverbit, post- ja prepositiot, konjunktiot ja interjektiot.”

Venäjänkielisiä vastineita, joita käytetään samoissa yhteyksissä kuin suomen kielen *partikkeli* ja *apusana* -termejä, ovat *частица* ja *служебное слово*. BTS (1998:1468) antaa termille *частица* seuraavan selityksen:

”Частица – служебное слово, придающее какой-либо смысловой оттенок знаменательному слову, целому предложению или служащее для выражения разного рода грамматических отношений.”

¹Partikkeli: apusana, joka antaa jonkinlaisen merkitysvivahteen merkityksen omaavalle sanalle, koko lauseelle tai jota käytetään ilmaisemaan erilaisia kieliopillisia suhteita.

Termin *служебное слово* BTS (1998:1213) selittää seuraavasti:

”Служебное слово – союзы, предлоги, частицы, не обладающие самостоятельным значением и служащие для выражения отношений между знаменательными категориями слов в речи.”

¹ Tässä ja myöhemmin tekijän oma suomennos ellei toisin mainita

Apusana – konjunktiot, prepositiot, partikkelit, joilla ei ole itsenäistä merkitystä ja jotka ilmaisevat merkitsevien sanaluokkien välisiä suhteita puheessa.

Seuraavaksi tarkastellaan partikkeleita suomen ja venäjän kielissä tarkemmin erikseen.

2.1 Partikkelit suomen kielessä

Partikkelit muodostavat monentyylisiä sanoja sisältävän sanaluokan, johon suomen lauseopissa on perinteisesti luokiteltu kaikkien sellaisten sanaluokkien sanat, jotka eivät taivu: mm. adverbit, post- ja prepositiot, konjunktiot ja interjektiot. Kielen käytön tutkimuksessa taas partikkeleilla viitataan sellaisiin pikkusanoihin, jotka eivät vaikuta ilmauksen perusmerkitykseen vaan tuovat siihen jonkin lisämerkityksen. Kuvattaessa puhetta, eli lausumia, joiden koostumus on yleensä erilainen kuin kirjoitetussa kielessä, on edellä mainittu semanttinen lähestymistapa luontevampi kuin lauseopissa käytetty syntaktinen. (Hakulinen 1989: 115, Hakulinen ym. 4/1995: 481.)

Iso suomen kielioppi (2004: 770–771) mainitsee partikkeleille seuraavat keskeiset ominaisuudet:

- a) Ne ovat lauseen rakenteen kannalta syntaktisesti valinnaisia
- b) Partikkeleita ei voi kysyä, kieltää, eikä fokusoida
- c) Ne eivät toimi lausekkeen edussanana, eivät saa täydennyksiä tai määritteitä
- d) Ne eivät esiinny määritteinä vaan liitynnäisinä
- e) Ne ovat aina taipumattomia
- f) Ne poikkeavat puheessa prosodisesti muiden sanaluokkien sanoista; toiset voivat saada koko lausuman prosodian, toiset eivät saa ollenkaan sanapainoa

Isossa suomen kielioppissa partikkelien luokittelua on alettu tarkastella myös puhutun kielen näkökulmasta ja huomioon otetaan myös puhutun kielen pikkusanat. Tämä on aiheuttanut muutoksia perinteisiin luokitteluihin. Kirjassa esitetyistä uusista partikkeliryhmistä ainakin nimitykset *dialogi-* ja *lausumapartikkeli* ovat suoraan yhteydessä puhuttuun kieleen. Myös *sävyartikkeleita* tarkasteltaessa törmätään

puhuttuun kieleen. Neljäs aiemmin käyttämätön nimitys on fokus- eli asteikkopartikkeli. Kokonaisuudessaan partikkelit on kirjassa jaettu ryhmiin seuraavasti: *modaalipartikkelit, dialogipartikkelit, lausumapartikkelit, konjunktiot, sävyartikkelit, fokus- ja asteikkopartikkelit, intensiteettipartikkelit, interjektiot ja huomionkohdistimet*. (Hakulinen ym. 2004: 769–770.) Seuraavaksi tarkastellaan lähemmin näitä ryhmiä.

Modaaliin partikkeleihin kuuluvat esimerkiksi: *tietysti, tietenkin, varmaan(kin), kai, ehkä, kaikei, kenties, lie(nee), kyllä, toki, totta kai, tuskin, ei, muka(mas), kuulemma, tiemmä, näemmä ja näet*. Nämä sanat ilmentävät puhujan suhtautumista lauseen paikkansapitävyyteen. Puhuja valitsee sanansa sen mukaan, kuinka jyrkästi hän haluaa ilmaista suhtautumisensa edelliseen sanomaan. Yleensä modaalisia partikkeleita ja adverbeja käytetään väitelauseissa. Niillä ilmaistaan epävarmuutta ja mahdollisuutta, esim. *ehkä, kenties, lienee*; evidentialisuutta, esim. *varmaan, luultavasti, tietävästi*; varmuutta ja vakuuttelua, esim. *totta kai, kyllä, toki*; ja kieltoa, esim. *tietenkään, varmaankaan*. (Hakulinen ym. 2004: 770, 1518–1530.)

Dialogipartikkeleihin luetaan esimerkiksi: *ahaa, aha, ai, jaa, j(a)aha, vai niin, joo, juu, mm, niin, no, aivan, kyllä, just, juuri, okei, tä, hä(h) ja (jees)*. Dialogipartikkeleiden keskeinen tehtävä on toimia dialogin osana ja ohjailta keskustelun kulkua. Niiden tarkastelu ilman kontekstia on mahdotonta ja kieliopillisesti dialogipartikkeleita tarkastellaan vuorottelun eikä lauseen kautta. Aikaisemmin diskurssintutkimuksessa dialogipartikkeleita on nimitetty minimipalautteiksi tai palautemorfeemeiksi ja ne on luettu samaan kategoriaan interjektoiden kanssa. Osa tähän ryhmään kuuluvista sanoista voidaan lukea kuuluvaksi molempiin ryhmiin. Dialogipartikkelit ovat keino osoittaa osallistumista keskusteluun ja ilmaista mielipiteensä keskustelukumppanille. Niitä voidaan käyttää lausumana tai puheenvuorona myös sellaisenaan yksinään tai kahdentuneina, esim. *no no, joo joo*. (Hakulinen ym. 2004: 770, 773–776.)

Lausumapartikkeleihin kuuluvat esimerkiksi: *ai, kai, -kO, mite(n)s, tokko, vai, entä, ja, et, eli, elikkä, sen kun, ni, viel(ä), no, ka, vaikka(pa), kato, mut(ta), muuten, jos(pa)*

ja *kun(pa)*. Niitä käytetään pääasiassa puhutussa kielessä ja siksi nimikin viittaa puhuttuun kieleen. Jokaisella lausumapartikkelilla on oma merkityksensä, mutta ne voidaan merkityksensä puolesta jakaa löyhästi neljään ryhmään: kysyviin (*vai, jooko* jne.), selittäviin (*nääs, kato* jne.), lisääviin (*ja, et(tä), tai siis* jne.) sekä affektisiin; (mm. *jospa, kunpa*). Lausumapartikkelit osoittavat tietyn lausuman suhdetta edelliseen lausumaan tai joissain tapauksissa johonkin aikaisempaan lausumaan. Ne ovat sanoja, joiden tehtävänä ei ole vuorojen tai lausumien kytkeminen toisiinsa, vaan lausuman vastaanottoon ja tulkintaan vaikuttaminen. Tämän vuoksi niitä ei voida lukea konjunktioiksi tai diskurssipartikkeleiksi. Lausumapartikkeleiden paikka lauseessa ei ole kiinteä, mikä omalta osaltaan antaa kuvan niiden epämääräisestä ja moninaisesta tehtävästä verrattuna diskurssipartikkeleihin (esim. *jos, mutta, joo, no, siten*), joilla on ainakin lähtökohtaisesti kiinteä paikka lauseen alussa tai lopussa. (Hakulinen ym. 4/1995: 481, Hakulinen ym.2004: 770, 776–783, Hakulinen 1989: 115–116.)

Partikkeleina käytettäviä **konjunktioita** ovat muun muassa: *eli(kkä), ellei, että, ja, jahka, jollei, jos, joskin, josko, jotta, koska, kuin, kun, kunhan, kunnes, -kä, mikäli, mutta, saati, sekä, sillä, sun, tahi, tai(kka), vaan, vai(ko), vaikka(kin), ynnä, ennen kuin, jos kohta, kun taas, niin x kuin -kin/myös y, joko - tai ja sekä - että*. Konjunktioina käytettävät sanat ovat hyvin pitkälti samoja kuin lausumapartikkeleina käytettävät. Erona käytössä on se, että konjunktioina käytettäessä sanoilla on kiinteä paikka lauseessa ja niillä ilmaistaan lauseiden välisiä alistus- ja rinnastussuhteita. Konjunktiot voidaan jakaa ryhmiin rakenteellisesti ja syntaktisesti. Rakenteellisesti konjunktioita on kolmea eri tyyppiä: **yksiosaisia** (esim. *eli, että, ja*), **liittokonjunktioita** (esim. *kun taas, jos kohta*) ja **parikonjunktioita** (esim. *joko - tai, sekä - että*). Syntaktinen jako taas erottaa rinnastus- ja adverbiaalikonjunktiot sekä omina tyyppeinään yleiskonjunktion *että* ja vertailukonjunktion *kuin*. Syntaktinen jako suoritetaan sen perusteella, onko konjunktioilla alkava lause sitä seuraavaan lauseeseen verrattuna rinnasteinen, adverbiaali, alisteinen täydennys tai määrite vai vertailun kohde. (Hakulinen ym. 2004: 782–790.)

Sävyartikkeleihin luetaan itsenäiset sävyartikkelit: mm. *aina, nyt, sitten, vasta, sitä, kyllä, oikein, oikeastaan, ihan, vaan ~ vain*, sekä kliittiset sävyartikkelit: mm. *-hAn, -pA, -s, -pAs*. Sävyartikkelit ovat avoin sanaluokka, jonne siirtyy sanoja muista partikkeli- ja sanaluokista. Nimensä mukaisesti sävyartikkelien tehtävänä on antaa propositionaaliselle merkitykselle jonkinlainen lisämerkitys. Ne eivät voi muodostaa lausumaa yksin vaan ovat lauseen- tai lausumansisäisiä ja yleensä puheessa painottomia. Sävyartikkelit voivat muodostaa keskenään sanaketjuja, esimerkiksi *sitä vasta* ja *nyt sit*. Sävyartikkelit voidaan jakaa kahteen osaan: itsenäisiin sävyartikkeleihin ja kliittisiin sävyartikkeleihin. Itsenäiset sävyartikkelit sijaitsevat yleensä subjektin tai finiittiverbin jäljessä, mutta ne voivat sijaita myös useassa eri kohdassa lausumaa. Kliittiset- eli liitepartikkelit omaavat kiinteän paikan lausuman alussa olevan lausekkeen liitteenä sävyttäen koko lausumaa. (Hakulinen ym. 2004: 791–802.)

Fokus- ja asteikkopartikkelien luokkaan kuuluvat esimerkiksi *myös, -kin, -kaan, jopa, peräti, vieläpä, ainoastaan, pelkästään, vain etenkin, varsinkin, vallankin, juuri, just, itse, ainakin, edes, saati, hädin tuskin, tasan, tarkalleen, täsmälleen, jo, vielä, enää*. Nimensä mukaisesti fokuspartikkelit korostavat jotain osaa lauseesta. Kun käytetään fokuspartikkelia, tarkastelun kohteena on paitsi korostettu osa, myös sen mahdolliset vaihtoehdot. Fokuspartikkelit jaetaan käytön perusteella kahteen ryhmään: **inklusiivisiin** ja **eksklusiivisiin**. Inklusiivinen käyttö, esimerkiksi fokuspartikkeli *myös*, osoittaa, että fokusoituna on enemmän kuin yksi lauseen osa. Eksklusiivinen käyttö, josta esimerkkinä tutkimuksen kohteena olevien sanojen suomentamisessa paljon käytetty sana *vain*, taas sulkee muut vaihtoehdot pois. Siitä huolimatta, että fokuspartikkeli liittyy tiettyyn sanaan tai lausekkeeseen, sillä ei ole määräyssuhdetta itse sanaan vaan koko lauseeseen, aivan kuten muillakin lauseen- tai lausumansisäisillä partikkeleilla. Asteikkopartikkeleiksi niitä on nimitetty siksi, että ne voivat asettaa eri vaihtoehdot tietyille asteikolle siten, että fokusoitava sijaitsee asteikon ääripäässä. (Hakulinen ym. 2004: 770, 803–811.)

Tutkimuksen kohteena olevan sanan *npocmo* suomennoksista suurin osa, kuten esimerkiksi *vain*, *ainoastaan*, *pelkästään* kuuluvat eksklusiivisiin fokuspartikkeleihin (vrt. luku 5.4.1).

Intensiteetipartikkeleita ovat mm. *aika*, *aivan*, *ihan*, *melko*, *niin*, *noin*, *näin*, *hyvin*, *kovin*, *oikein*, *perin*, *sangen*, *tosi*, *varsin*, *ylen*, *(ei) järin* ~ *kovin*. Intensiteetipartikkelit luonnehtivat sitä, missä määrin puheenaiheena oleva ominaisuus pätee. Ne voivat ilmaista ominaisuuden määrän tai tavan eri asteita ja menevät limittäin intensiteetiadverbien kanssa, jotka myös osoittavat adjektiivin ja adverbien ilmaisemaa laadun tai määrän astetta. Intensiteetiadverbit ovat sikäli partikkelien kaltaisia, että eivät voi saada omia määritteitä eivätkä esiintyä yksinään muodostamassa vuoroa vastauksena kysymykseen. Esimerkkeinä intensiteetiadverbeista voidaan mainita mm. *paljon*, *hiukan*, *pirusti* ja *kosolti*. Yleensä intensiteetipartikkelien tehtävänä on vahvistaa sen sanan merkitystä, jonka kanssa se esiintyy. (Hakulinen ym. 2004: 654, 814–815.)

Intensiteetipartikkeleita sekä ei-partikkelistuneita intensiteetti-ilmauksia käytetään paljon suomennettaessa toisen modifikaation mukaisessa käytössä olevaa *просто* - sanaa (vrt. 5.4.2) ja kolmannen modifikaation mukaisessa käytössä olevaa *прямо* - sanaa (vrt. 6.4.2).

Interjektioita eli huudahduspartikkeleita ovat esimerkiksi *aah*, *ah*, *ai*, *hm*, *hoi*, *huh(huh)*, *hui*, *hyi*, *höh*, *yäk*, *no(h)*, *oho*, *ohhoh*, *oi*, *voi*, *pah*, *pyh*, *uh*. Ne ovat vakiintuneita kielellisen toiminnan yksiköitä, jotka antavat mahdollisuuden osoittaa reaktiota yllättävään tapahtumaan. Interjektiot ovat siitä mielenkiintoinen sanaluokka, että niitä käytetään vaikka paikalla ei olisi kuulijoitakaan. Interjektioita käytetään monenlaisissa tilanteissa, mutta yhteisenä tekijänä on niiden reaktiivisuus. Interjektioilla osoitetaan suhtautumista johonkin asiaan, reaktiota toisen puhujan sanomiseen tai tunnetilaa. Ne voivat esiintyä missä tahansa kohtaa lausetta tai muodostaa vuoron vaikka yksin. Periaatteessa myös interjektiot ovat avoin sanaluokka. Uusia sanoja syntyy tarpeen mukaan, osa vanhoista poistuu aktiivisesta käytöstä ja

joitain lainasanoja tulee muista kielistä. Perussanasto on kuitenkin säilynyt lähes muuttumattomana. (Hakulinen ym. 2004: 770, 816–818.)

Huomionkohdistimet *hei, hoi, haloo, pst, kato, kuule* ja *muuten* muodostavat interjektioiden kaltaisen sanaryhmän. Huomionkohdistimet voivat esiintyä joko yksin tai vuoron alussa ja niihin voi yhdistyä puhutteluilmaus. Jotkut niistä, kuten *hei* ja *kuule*, voivat esiintyä myös lauseen keskellä, jolloin ne tuovat ilmaukseen myös muita sävyjä. (Hakulinen ym. 2004: 770, 818–819.)

Edellisten lisäksi omina ryhminään voidaan mainita vielä **likimäärän ilmaisimet** *aika, melko, noin, joku, jotain, siinä* sekä **suunnittelupartikkelit** *eiku, niinku, siis, tai, tuota, tuota noin, jotenkin, ni(i)nku(n), silleen* ja *tavallaan* (Hakulinen ym. 2004: 770). Näitä ryhmiä ei kuitenkaan ole tarpeen tarkastella enempää tässä yhteydessä.

Aina ei ole helppo luokitella lauseessa esiintyviä pikkusanoja niiden käytön mukaan. Huolimatta siitä, että rajan vetäminen adverbien ja partikkelien välille on vaikeaa, ne on kuitenkin mahdollista osittain erottaa toisistaan. Partikkelit kytkevät lauseita, sanomia ja puheenvuoroja toisiinsa ja toimivat ikään kuin välittäjinä aiemmin sanotun ja meneillään olevan kontekstin välillä, adverbeilla taas on yleensä joku referentiaalinen merkitys, eli ne ilmaisevat aikaa, paikkaa, tapaa, syytä, määrää jne. (Hakulinen ym. 1995: 481.)

Tosin Hakulisen ja Saaren (1995: 481) mukaan usein tapahtuu niin, että jokin adverbien käytöistä ikään kuin irtoaa varsinaisesta käytöstä ja sen referentiaalinen merkitys jää taustalle, näin monet adverbeista siirtyvät helposti partikkeleiksi. Esimerkkeinä edellä kuvatuista tapauksista mainitaan muun muassa ajan adverbit: *aina, nyt* ja *sitten* (Hakulinen ja Saari 1995: 481). Vastaavasti partikkeleilla, jotka omaksuvat paljon koherenssi- ja tekstuaalisia tehtäviä, on taipumus siirtyä syntaksiin, esimerkiksi konjunktiksi. Hyvä esimerkki partikkelien siirtymisestä ryhmästä toiseen on konjunktio *ja*, joka oli ennen interjektio (Hakulinen 1989: 117).

2.2 Partikkelit venäjän kielessä

Venäjän akateemisen kieliopin (Russkaja grammatika 1982: 723) mukaan partikkeleiden (частицы) sanaluokkaan yhdistetään kuuluviksi sellaiset taipumattomat, merkityksettömät (apu-) sanat, jotka:

- a) Vaikuttavat sanojen ja lauseiden morfologisten muotojen muodostukseen antamalla erilaisia lisämerkityksiä (esim. *нужно, чтоб, бы*).
- b) Ilmaisevat eri tavoin viestin tai sen osien suhdetta asiaan tai arvoja.
- c) Ilmaisevat viestin tarkoitusta (interrogatiivisuus) sekä vahvistuksia tai kieltoja.
- d) Luonnehtivat toimintaa tai tilaa sen suhteessa aikaan, täydellisyyteen tai epätäydellisyyteen, sekä toteutuksen tuloksekkuuteen tai tuloksettomuuteen.

Edellä luetellut partikkelien merkitykset ryhmitellään yhtäältä sanojen ja lauseiden muodostukseen ja toisaalta erilaisiin kommunikatiivisiin luonnehdintoihin liittyvien tehtävien perusteella. Yhteistä partikkelien eri funktioille on se, että kaikkiin niihin liittyy asioiden välisten yhteyksien ilmaisu: joko toiminnan, tilan tai koko ilmaisun suhde todellisuuteen, tai vastaavasti puhujan suhde kuulijaan. Usein molemmat edellä mainitut suhteet sisällytetään yhden partikkelin merkitykseen. Partikkelin merkitys erillisenä sananaan on siis yhtä kuin sen lauseessa ilmaisema suhdeyhteys. (Russkaja grammatika 1982: 723.)

Mainittujen toimintojen mukaisesti venäjän kielen partikkelit jaetaan seuraaviin pääluokkiin:

- a) Sanojen ja lauseiden muodostukseen osallistuvat partikkelit: esim. imperatiivia ilmaiseva *давай(те)* ja konditionaalia ilmaiseva *бы*.
- b) Kielteiset partikkelit: esim. *не, ни*.
- c) Kysyvät partikkelit: esim. *а, ли, неужели*.
- d) Partikkelit, jotka luonnehtivat asiaa (toimintaa tai tilaa) sen suhteessa aikaan, täydellisyyteen tai epätäydellisyyteen, sekä toteutuksen tuloksekkuuteen tai tuloksettomuuteen: esim. *было, бывало, чуть не, как*.
- e) Modaaliset partikkelit: *просто, прямо, а, ведь, вон*.

f) Partikkelit, jotka ilmaisevat vahvistusta tai kieltävät dialogin puheenvuoron: esim. *да, нет, точно, так, вот.* (Russkaja grammatika 1982: 723, 725–726.)

Rakenteensa perusteella partikkelit jaetaan yhtäältä **johtamattomiin** (первообразные) ja **johdettuihin** (непервообразные) partikkeleihin ja toisaalta **yksinkertaisiin** (простые) ja **liittopartikkeleihin** (составные). Johtamattomiin partikkeleihin lukeutuvat ns. yksinkertaiset partikkelit, joilla ei ole sananmuodostustehtäviä eikä yhteyksiä muihin sanaluokkiin. Tähän ryhmään kuuluvat: *бишь, бы, вишь, да, де, дескать, же, ин, ишь, -ка, мол, не, небось, нет, неужели, нехай, ни, ну, -с, сем, таки, те, -то, уж, чай.* Muut partikkelit kuin edellä mainitut kuuluvat johdettujen partikkeleiden ryhmään. Toisen ryhmittelyn mukaisesti yksinkertaisiin kuuluvat kaikki partikkelit, jotka koostuvat yhdestä sanasta. Liittopartikkelien ryhmään vastaavasti kuuluvat kahdesta osasta koostuvat partikkelit. Ne voivat koostua kahdesta partikkelista, partikkelista ja konjunktiosta, partikkelista ja prepositiosta sekä partikkelista ja ryhmästään eristäytyneestä verbimuodosta tai adverbista. Liittopartikkelit voidaan jakaa edelleen **yhtenäisiin** (esim. *без того, всего-навсего, далеко не*) ja **erotettaviin** (esim. *вот так, едва ли не, пусть бы*) partikkeleihin. Yhtenäisten partikkelien osien väliin ei voi tulla muita sanoja, kun taas erotettavien partikkelien osien välissä voi olla muita sanoja. (Russkaja grammatika 1982: 723–725.)

Edellä mainituista on syytä tutustua tarkemmin tutkimuksen kannalta relevanteimpaan ryhmään eli modaalisiin partikkeleihin, joihin on luettu kuuluviksi tutkimuksessa esimerkkeinä käytetyt sanat *просто* ja *прямо*. Modaaliset partikkelit tuovat lauseeseen erilaisia subjektiivisia suhteita ilmaisevia merkityksiä. Ilmaistut suhteet voivat olla monenlaisia, mutta tärkeintä on se, että modaaliset partikkelit kuvaavat aina jonkinlaista reaktiota tai arviota johonkin asiaan. Modaaliset partikkelit voidaan jakaa edelleen kolmeen ryhmään. (Russkaja grammatika 1982:727–728.)

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat sanat korostavat ilmausta tai jotain sen osaa. Ne ilmaisevat tunteita tai arvioita, antavat laadullisen luonnehdinnan, hyväksynnän tai hylkäyksen, ilmaisevat varoitusta, uhkaa ja ehdotusta. Tähän ryhmään luetaan

kuuluviksi myös tutkimuksemme kohteena olevat sanat *просто* ja *прямо*. Muita ryhmään kuuluvia sanoja ovat mm. *ведь* = *-han*, *вон* = *tuolla*, *вот* = *tuossa*, *всего* = *kaikkiaan*, *но* = *mutta*, *таки* = *kuitenkin*, *только* = *vain*, *уж* = *niin*, *это* = *se*. (Russkaja grammatika 1982: 728.) Koska mainittuja sanoja käytetään diskursiivisesti, niillä on paljon erilaisia käyttöyhteyksiä ja suomennosvaihtoehtoja. Partikkeleille on esitetty vain yksi suomennos yhtä sanaa kohden, koska tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista käydä läpi kaikkia eri suomennosvaihtoehtoja. Esitetyt suomennokset ovat siis ainoastaan suuntaa antavia.

Toiseen ryhmään kuuluvat sanat ilmaisevat esimerkiksi tahtoa tai päättäväisyyttä, pyytävät hyväksyntää tai odotusta sekä pyytävät antamaan mahdollisuuden tehdä jotain. Ryhmään kuuluvat mm. *дай* = *anna*, *дай-ка* = *annapa* ja *давай(те)* = *ruvetaan(pas)*. (Russkaja grammatika 1982: 728.)

Kolmannen ryhmän muodostavat partikkelit, jotka määrittelevät ilmaisun erilaisia yhteyksiä ja suhteita lähteeseen, muihin ilmaisun osiin tai muihin tapahtumiin ja tekijöihin. Ne ilmaisevat edellistä asiantilaa tai sen loppuun suorittamista, hyväksyvää tai ristiriitaista suhtautumista odotettuun, liittymistä johonkin ennalta tunnettuun, riippuvuutta tai riippumattomuutta jne. Tällaisia partikkeleita ovat esimerkiksi *без того* = *sitä paitsi*, *вот и* = *siinä*, *все* = *yhä*, *да* = *niin*, *единственно* = *ainoastaan*, *еще* = *vielä*, *и так* = *ja niin*, *исключительно* = *yksinomaan*, *мол* = *tuika*, *нет* = *ei*, *так и* = *niin*, *только* = *vain* jne. (Russkaja grammatika 1982: 728.)

Yllä olevissa luvuissa 2.1 ja 2.2 on kuvattu partikkeleita suomen ja venäjän kielessä, jotta lukija saisi käsityksen siitä, minkälaisia sanoja kummassakin kielessä tarkoitetaan, kun puhutaan partikkeleista ja kuinka ne jaetaan luokkiin. Molemmista kielistä löytyy modaalisten partikkelien luokka, johon diskurssisanojen katsotaan vahvasti liittyvän. Russkaja grammatikan (1982: 728) esittämässä luokittelussa esimerkisanat *просто* ja *прямо* on laskettu kuuluviksi modaalisten partikkelien joukkoon. Siten voisi siis olettaa, että sanojen suomennokset ovat myös suomen kielessä modaalisia partikkeleita. Aineiston analyysissä (kts. luvut 5.4 ja 6.4) kuitenkin selviää, että *просто* ja *прямо* -

sanojen suomennokset eivät sijoitu suomen kielen modaalisten partikkelien luokkaan. Näin ollen yksittäisten sanojen luokittelun ei voi olettaa menevän kielten välillä yksi yhteen, vaikka samat sanaluokat molemmista kielistä löytyisivätkin.

3. DISKURSSISANAT

Suomenkielen perussanakirja (CD-PS 1997) määrittelee sanan *diskurssi* seuraavasti:

”Diskurssi = keskustelu; virkettä laajemmista kielellisistä tuotoksista”

Suullisessa keskustelussa käytetään paljon ns. pikkusanoja, joilla ei itsessään ole mitään varsinaista merkitystä, mutta jotka ovat tärkeitä keskustelun etenemisen kannalta.

Puhutussa kielessä esiintyvistä pikkusanoista eli pragmaattisista aineksista käytetään kielentutkimuksessa useita nimityksiä. *Diskurssisana* -termin käyttöä tässä työssä perustellaan sillä, että termi pitää sisällään muutkin pikkusanat kuin partikkelit. Se on lisäksi suora käännös venäjänkielisestä termistä *дискурсивные слова*, jota käytetään nykyään lingvistisessä kirjallisuudessa kuvaamaan tiettyjen sanojen luokkaa, jonka ehkä tärkeimpänä periaatteellisena ominaisuutena on välitön yhteys diskurssin toimivuuteen (Kiseleva ym. 1998: 7). Diskurssisanojen määrä ja luokitteluperiaatteet vaihtelevat eri kielten välillä. Tässä työssä diskurssisanoja tarkastellaan erikseen suomen ja venäjän kielissä, mutta yhtenäisyyden vuoksi molemmissa osioissa käytetään termiä *diskurssisana*. Tässä yhteydessä tärkeää on muistaa, että kaikki partikkelit eivät kuulu diskurssisanoihin, eivätkä kaikki diskurssisanat ole partikkeleita (Tommola 1998). Sanoilla, joita voidaan käyttää diskursiivisesti, on siis yleensä myös muita käyttötapoja.

Kun tarkastellaan eri lähteissä esitettyjä diskurssisanojen jaotteluja ryhmiin, on otettava huomioon sanojen kulttuurisidonnaisuus sekä eri tutkimusryhmien motivaatiot. Sillä, mikä teoreettinen analysointitapa (kielen looginen analyysi, tekstintutkimus, käytännön kokemukset, dialogin analysointi, diskurssianalyysi jne.) tutkimukselle valitaan, ja minkä metodien perusteella sanojen analysointi siten suoritetaan, on merkittävä vaikutus siihen, mitä termiä päätetään käyttää, miten se kuvataan sekä siihen, millä tavalla tarkastelun kohteena olevaan luokkaan kuuluvat yksiköt rajataan. (Kiseleva ym.

1998: 7.) Jako voidaan tehdä esimerkiksi kieliopin perusteella tai vastaavasti sen mukaisesti, mitä tehtävää kyseinen sana lauseessa toimittaa.

Tutkimuksen kohteena olevan sanaryhmän sanat eroavat suomen ja venäjän kielessä niin suuresti toisistaan, että olisi mahdotonta tarkastella tätä lähinnä partikkeleista ja muista apusanoista koostuvaa sanaryhmää molempien kielten osalta saman otsikon alla. Siksi käsittely on jaettu erikseen kielten perusteella, molemmissa otsikoissa on kuitenkin yhtenäisyyden vuoksi käytetty termiä diskurssisanat. Vaikka kyseistä termiä ei ole suomen kielessä käytetty, sen käyttö on tässä yhteydessä perusteltua. Ei ole muuta sopivampaa termiä, joka kuvaisi tutkimuksen kohteena olevaa sanaryhmää.

3.1 Diskurssisanat suomen kielessä

Suomen kielessä tämän diskurssia ohjailevan sanaryhmän nimeäminen aiheuttaa ongelmia. Perinteisesti nimityksenä on käytetty termiä *diskurssipartikkelit*. Esimerkiksi Tiittula (1992:60) käyttää nimitystä diskurssipartikkelit vaikka joukossa on myös sellaisia kielen aineksia, jotka eivät kuulu partikkeleihin. Kieliopillisesti diskurssipartikkeleita on vaikea luokitella ja ne ovat usein monifunktionaalisia. Diskurssin tutkimuksessa partikkeleita on nimitetty paitsi *diskurssipartikkeleiksi*, mm. *pragmaattisiksi partikkeleiksi* ja *diskurssin merkitsimiksi*. Suomen kieliopissa yhteisnimityksenä ns. diskurssisanojen sanaryhmään kuuluville sanoille on niiden taipumattomuuden perusteella käytetty partikkelia, koska rajoja adverbien, post- ja prepositioiden ja partikkeliä välillä on vaikea vetää. (Hakulinen ym. 1995: 481–483, Hakulinen 1989: 115–116.)

Diskurssipartikkeleilla tarkoitetaan erilaisia pieniä, semanttisesti usein lähes tyhjiä kielellisiä aineksia, jotka ilmaisevat kontekstissa monenlaisia diskurssifunktioita ja ovat tyypillisiä nimenomaan puhutulle kielelle (Tiittula 1992: 60). Hakulisen (1989:116) mukaan diskurssipartikkeleille on vaikea löytää muuta yhteistä kuvaajaa kuin tietyn lisämerkityksen tuominen. Tiittula (1992: 60–61) luettelee diskurssipartikkeleille mm. seuraavia äärimmäisen tärkeitä tehtäviä puhutussa kielessä:

- a) Ilmaisevat puhujan suhdetta sanomaan ja vastaanottajaan.
- b) Toimivat jäsenyysignaaleina eli osoittavat erilaisia rajakohtia.
- c) Yhdistävät diskurssin osia toisiinsa.
- d) Pitävät yllä ja ohjailevat keskustelua.
- e) Osoittavat epäröintiä.
- f) Toimivat pehmentiminä ja puheenvuoron varaajina.
- g) Toimivat palauteilmauksina.

Diskurssipartikkelien ryhmää ei ole haluttu rajata tiukasti. Siihen kuuluu tekstuaalisia aineksia, muun muassa tekstin osia toisiinsa liittäviä partikkeleita eli konnektoreita (*ja, jos, kuitenkin, mutta, siis, siten, sitten, -kin, -han*) ja muita tekstuaalisia merkkejä, esimerkiksi rajasignaaleja (esim. *no*), teeman vaihdoksen merkkejä (*muuten*) tai ilmauksen totuudenmukaisuutta epäileviä (esim. *muka*) keinoja. Tekstuaalisten ainesten lisäksi diskurssipartikkeleihin kuuluu ns. interpersoonallisia aineksia, jotka jollain tavalla säätelevät ja ohjailevat vuorovaikutuksen etenemistä. Interpersoonallisista aineksista voidaan mainita esimerkiksi **huomionkohdistimet** (*kato, kuule, nääs*), **varaukset** (*aika, ihan, melkein*), **lievennyskeinot** (*-han, -pas, sitä*) sekä **palautteet** (*joo, niin, ahaa*). (Hakulinen 1989: 115–116.) Eräitä diskurssipartikkeleita on kutsuttu mm. tauon täytteiksi siitä syystä, että ne heijastavat suunnittelua. Suomen kielessä tällaisia ovat Tiittulan (1992:62) mukaan esimerkiksi *niinku* ja *siis*.

Sitä mukaa kun puhutun kielen tutkimus lisääntyy, sanaluokkien nimitykset muuttuvat, uusia luokkia muodostetaan ja myös puhutun kielen aiemmin luokittelemattomat sanat löytävät oman paikkansa kieliopissa. Esimerkiksi *Iso suomen kielioppi* (Hakulinen ym. 2004: 770) luokittelee Tiittulan (1992: 62) tauontäytteiksi kutsumat *niinku* ja *siis* suunnittelupartikkeleiksi. Myös Hakulisen artikkelissa *Partikkelit ja muut kiteytymät vuoroissa* (1989:115–116) käytetyt luokittelut ovat muuttuneet uudessa kielioppiteoksessa. Partikkelit *aika, ihan* ja *melkein*, jotka artikkelissa mainittiin varauksiksi, on luokiteltu **likimäärän ilmaisimiksi**. Samoin artikkeleissa palautteiksi

kutsutut *joo, niin, ahaa* ovat dialogipartikkeleita ja lievennyskeinoiksi nimitetyistä *sitä* on **sävypartikkeli** sekä *-hAn* ja *-pAs* **kliittisiä sävypartikkeleita**.

Koska diskurssisanojen ryhmiä on muodostettu eri perustein, on sanomattakin selvää, että ne ovat osittain päällekkäisiä. On myös otettava huomioon, että funktion perusteella muodostetut ryhmät sisältävät harvoin ainoastaan partikkeleita. Samantyyppinen tehtävä kuin diskurssipartikkeleilla on prosodisilla tähdennys- ja osoittelukeinoilla, joita ovat esimerkiksi sävelkorkeuden vaihtelu tai painotus. Varausten ryhmään voidaan luokitella aineksia erityyppisistä kieliopillisista ryhmistä, esimerkiksi tauotustakin voidaan ajatella varauskeinona. (Hakulinen ym. 1989: 116.)

Diskurssipartikkelien esiintymiskohtaa ilmauksissa ei ole tarkkaan määritelty, mutta ilmauksen alussa esiintyvillä partikkeleilla on erityisen tärkeä merkitys edellistä ja nykyistä lausetta yhdistävänä tekijänä osoittamassa ilmauksien välistä suhdetta, puhujan suhtautumista edelliseen puheenvuoroon ja antamassa viitteitä tulevasta ilmauksesta. (Tiittula 1992:63).

Tiittulan (1992: 60) mielestä ns. puhutun kielen konjunktiot voitaisiin myös lukea diskurssipartikkeleihin. Puhekielen konjunktioilla on suuri merkitys keskustelun sujuvuuden ja vuorovaikutuksen kannalta. Ne yhdistävät lauseita ja niiden osia, mutta konjunktioilla on myös muita diskurssifunktioita puhekielessä. Esimerkkinä voidaan mainita *mutta* -sana, jota käytetään usein lauseen alussa ilmaisemassa kontrastia tai vastaväitettä edelliseen lausumaan. Kielitieteilijät eivät kuitenkaan ole yksimielisiä siitä, ovatko sellaisissa tapauksissa kyseessä eri sanat vai palautuvatko sanat samaan kieliopilliseen perusmerkitykseen. Diskurssisanojen kulttuurisidonnaisuus ilmenee siinä, että konjunktioiden diskurssifunktiot ovat eri kielissä erilaisia huolimatta siitä, että niiden perusmerkitys olisikin sama. (Tiittula 1992: 58–60.)

Verrattuna puhuttuun kieleen, on kirjoitetussa kielessä käytössä enemmän erityyppisiä konjunktioita, mikä tekee lauseiden esittämisen halutussa järjestyksessä helpommaksi. Puhutussa kielessä ilmaukset yhdistetään toisiinsa hieman erilailla kuin kirjoitetussa

kielessä. Tämän johdosta kirjoitetussa kielessä lauseiden väliset sidokset vaikuttavat tiukemmilta kuin puhutussa kielessä, jossa lauseiden yhdistäminen voi tapahtua konjunktioiden lisäksi mm. adverbien, muiden partikkeleiden sekä toiston ja prosodian avulla. (Tiittula 1992: 59–60.)

3.2 Diskurssisanat venäjän kielessä

Venäjän kielessä termin löytäminen tutkimuksen kohteena oleville sanoille on helpompaa kuin suomessa, koska käyttämämme teoriakirjat PDS ja DSR käyttävät molemmat termiä diskurssisana. Mitä sanoja sitten konkreettisesti tarkoitetaan, kun puhutaan diskurssisanoista venäjän kielessä. Alla on lueteltu PDS:n ja DSR:n käsittelemät sanat kokonaisuudessaan, mutta on muistettava, että suurinta osaa PDS:n ja DSR:n diskurssisanoina tutkimista sanoista käytetään myös ei-diskursiivisesti.

PDS on ryhmitellyt tutkimansa diskurssisanat viiteen ryhmään seuraavasti:

- I. Sanat, jotka liittyvät epätäydellisyyteen: *едва* = vaivoin, *hädin tuskin*, *еле* = tuskin, *с трудом* = niukin naukin, *чуть* = pikkuisen, *немного* = vähän, *почти* = melkein.
- II. Sanat, jotka liittyvät todellisuuteen: *действительно* = todella, *в самом деле* = todella, *на самом деле* = itse asiassa, *в действительности* = käytännössä.
- III. Sanat, jotka liittyvät yleistämiseen: *вообще* = ylipäänsä, *в общем* = kaikkineen, *в целом* = kaikkiaan, *в принципе* = periaatteessa.
- IV. Sanat, jotka liittyvät täydellisyyteen: *вовсе* = yhtään, *совсем* = aivan.
- V. Sanat, jotka liittyvät yksinkertaistamiseen: *просто* = yksinkertaisesti, *прямо* = suoraan.

DSR ottaa käsittelyyn täysin eri sanat kuin PDS. Tutkittavia sanoja valittaessa DSR ei ole noudattanut mitään ennalta sovittuja tiukkoja kriteereitä, vaan sanat on valittu artikkelin tekijöiden kiinnostuksen pohjalta. DSR on luokitellut tutkimansa sanat neljään ryhmään seuraavien kriteereiden mukaisesti. (Kiseleva ym. 1998: 32–33.)

I. Osa - kokonaisuus: Tähän ryhmään kuuluvat sanat vertaavat tiettyä ainesosaa ja kokonaisuutta siten, että tiettyä käsiteltävää ainesta tarkastellaan suhteessa kokonaisuuteen, jonka osa se on. Osan ja kokonaisuuden välisen suhteen perusteella tämän ryhmän sanat jaetaan kahteen alaryhmään:

Rajoittava: *только* = vain, *лишь* = pelkkä, *всего* = vain, *всего лишь* = ainoastaan, *всего-навсего* = ainoastaan

Äärimmäinen: *по крайней мере* = vähintään, *по меньшей мере* = vähintään.

II. Toteutuma: Tämän ryhmän sanat säätelevät kahden tai useamman toteutuman välisiä suhteita. Riippuen tämän suhteen laadusta, sanat voidaan jakaa kahteen alaryhmään:

Toteutuman toisto: *снова* = uudestaan, *вновь* = uudestaan, *заново* = uudelleen, *опять* = taas, *еще раз* = vielä kerran, *опять же* = taas, *опять-таки* = taas

Kahden toteutuman laadullinen vastakkainasettelu: *наоборот* = päinvastoin.

III. Lähtökohta: Näitä sanoja käytetään tietyissä (yleensä ennalta määritellyissä) tilanteissa, joissa sanan käyttö on ikään kuin lähtökohtana tietylle asiantilalle. Se ilmaisee kahden erillisen lauseen suhteen ja vaikuttaa siten tietyllä tavalla lauseen tulkintaan. Sanat jaetaan alaryhmiin sen mukaisesti, millä tavalla sanat toteavat lauseiden välisen suhteen.

Lähtökohta: *кстати* = muuten, *впрочем* = kuitenkin, *кроме того* = sitä paitsi, *да и* = ja, *все же* = silti, *все-таки* = kuitenkin, *все равно* = sama, *как раз* = juuri, *именно* = nimenomaan.

IV. Vakuus: Nämä sanat luonnehtivat tilannetta suhteessa vakuuden esiintymiseen/puuttumiseen. Ne eroavat toisistaan paitsi vakuuden tyyppin perusteella, myös sillä mikä on ”vakuutetun” tilanteen suhde sen vastakohtaan, ”ei-vakuutettuun” tilanteeseen. Ryhmään luetaan kuuluviksi: *разве* = -ko, -kö, *неужели* = todellako, *наверное* = varmaankin, *наверняка* = varmasti, *авось* = ehkä, *небось* = kait, *пожалуй* = kaiketä, *что ли* = todellako, *конечно* = tietysti, *разумеется* = totta kai, *естественно* = luonnollisesti. (Kiseleva ym. 1998:33.)

Termiä *дискурсивные слова* ei ole käytetty perinteisessä venäläisessä kielitieteen tutkimuksessa. Perinteisessä terminologiassa ei tutkimuksen kohteena olevalle sanaryhmälle kuitenkaan ole nimeä, tosin varauksella voidaan mainita tietynlainen yhteys diskurssisanastoon kuuluviin modaalisiin partikkeleihin. Venäjän kielen sanat, jotka DSR (Kiseleva ym. 1998: 8) on yhdistänyt tähän ryhmään kuuluviksi, voidaan rinnastaa kahteen rusistiikassa käytettyyn sanaluokkaan. Jotkut mainituista yksiköistä voidaan tulkita kuuluviksi ei-merkityksellisten sanojen luokkaan, mutta suurin osa diskurssisanoista kuuluu kuitenkin sanaluokkaan, jonka venäläistä leksikologiaa tutkinut V.V. Vinogradov on nimennyt modaalisiksi sanoiksi. Seuraavassa on luetteloitu tärkeitä modaalisten sanojen ominaisuuksia, jotka määrittelevät tämän sanastollisen ryhmän yksiköiden statusta:

- a) Modaaliset sanat ja partikkelit määrittelevät puhujan näkökulmaa suhteessa todellisuuteen tai erillisten ilmaisujen valintaa ja tehtävää puheessa.
- b) Modaaliset sanat ja partikkelit ovat hyvin samankaltaisia keskenään ja kuvaavat hyvin diskurssisanojen perusolemusta
- c) Modaalisten sanojen luokittelu perustuu toiminnallis-semanttisiin kriteereihin, eli Vinogradov erottaa sanat, jotka ilmaisevat suhtautumista todellisuuteen (авось, небось, пожалуй), sanoman loogista arviointia (вероятно, несомненно, видимо), puheen osan sisällön suhdetta ajatuksen yleiseen johdonmukaisuuteen (кстати, кроме того, например), ilmaisutavan arviointia (буквально, вообще говоря, словом) jne. (Kiseleva ym. 1998: 8.)

DSR:n mukaan tunnusmerkit, joiden perusteella ei-merkitykselliset sanat ja modaaliset sanat voidaan erottaa, vastaavat olemukseltaan kahta diskurssisanoille tyypillistä tunnusmerkkiä. Ensinnäkin diskurssisanoilla ei ole tavanomaista konkreettista merkitystä, niillä on ainoastaan ei-aineellisia merkityksiä, ja siksi niitä on mahdollista tarkastella ainoastaan sanojen käytön kautta. Toiseksi diskurssisanat määrittelevät eri tavoin kahden tai useamman diskurssin osan välisiä suhteita. Ne sitovat tekstiä yhteen,

heijastavat puhujan ja kuulijan välisiä suhteita, heijastavat eettisiä ja todellisia arvoja, oletuksia, mielipiteitä jne. (Kiseleva ym. 1998: 8.)

Paitsi merkityksen mukaan, diskurssisanoja voidaan tarkastella myös niiden erilaisten sisällöllisten vaihteluiden mukaisesti. Sanan sisällöllisiä vaihteluita voi tapahtua muutenkin kuin merkityksen osalta, myös konteksti saattaa vaikuttaa sanan sisältöön vahvistamalla tai heikentämällä sanan tai sen osien merkitystä. Kontekstuaalisemanttisen lähestymistavan idea perustuu sanan sisällölliseen vaihteluun kontekstitekijöiden vaikutuksen alaisesti. Tämän lähestymistavan puitteissa sanan sisältö määrää ennalta omat yhteistoimintansa kontekstin kanssa. Koska sanan ilmenemiskontekstit ovat erilaisia, on itse sanalla, joka on pysyvä suure, samalla potentiaalia sisäiseen vaihteluun. Sanojen sisällölliseen vaihteluun liittyvät taipumukset ovat hyvin erilaisia. (Kiseleva ym. 1998: 12.) DSR (Kiseleva ym. 1998: 11–12.) jakaa diskurssisanojen sisällöllisen vaihtelun kolmeen eri tyyppiin.

- I. *Sanan sisäinen vaihtelu.* Johtuu siitä, että sisällön eri osat saattavat olla enemmän tai vähemmän merkittäviä.
- II. *Sanan ulkoinen vaihtelu.* Miten jotkut kontekstin ja tilanteen osat toimivat yhdessä kontekstissa käytetyn sanan kanssa ja miten ne vaikuttavat sanan ymmärtämiseen konkreettisesti ilmaisussa.
- III. Kolmas vaihtelutyyppi liittyy diskurssisanan toiminta-alueeseen, joka määritellään ensisijaisesti intonaation muodostamisen yleisten lainalaisuuksien, sanajärjestyksen ja lauseenjäsennyksen mukaisesti.

Yllämainitut kolme vaihtelun muotoa eroavat toisistaan paitsi sen mukaan, mitkä sisällön osat vaihtelevat ja ovat vaihtelun aiheuttajina, myös sen mukaan, minkä lainalaisuuksien mukaan vaihteluun osallisena olevia sisältöjä kuvataan.

3.3 Diskurssisanojen tutkimisen ongelmat

On paljon piirteitä jotka tekevät diskurssisanojen luokittelun vaikeaksi. Nämä erityispiirteet eivät vielä riitä perusteeksi sille, että kyseiset yksiköt voitaisiin tulkita ikään kuin sanastojärjestelmän ulkopuolella sijaitseviksi. Jo mainittujen erityisyyksien lisäksi niillä on myös muita ominaisuuksia, jotka epäilemättä vaikeuttavat niiden kuvaamista perinteisen semantiikan keinoin. (Kiseleva ym. 1998: 8.)

Näistä diskurssisanojen tutkimista vaikeuttavista erityispiirteistä DSR (Kiseleva ym. 1998: 9) mainitsee seuraavat:

- I. Diskurssisanat eivät oikeastaan kuvaa mitään luontevaa sanaluokkaa. Tähän sanaluokkaan kuuluville yksiköille ei ole määritelty selviä rajoja, ja lisäksi siinä yhdistyvät yksiköt, joita perinteisen luokituksen mukaan on pidetty erillisinä sanaluokkina (partikkelit, adverbit jne.). Sanalistan tekeminen kyseiseen sanaluokkaan kuuluvista sanoista olisi erittäin vaikeaa, ja pääasiassa kyseiseen luokkaan kuulumisen määrittääkin toiminnallisten kriteerien perusteella.
- II. Diskurssisanoille ominainen poikkeuksellinen merkitys tulkitaan usein siten, että tähän ryhmään kuuluvilta yksiköiltä puuttuu kokonaan sanastollinen merkitys tai niiden merkitys ikään kuin poistetaan, kun niitä käytetään diskurssisanana. Esimerkkinä voidaan mainita mm. sanakirjoissa usein käytetyt kommentit: *käytetään vahvistamaan / erottamaan / alleviivaamaan* jne.
- III. Monilla tähän ryhmään kuuluvilla sanoilla on paitsi diskursiivisia, myös muita, ei-diskursiivisia käyttötapoja, esimerkiksi:

*Это задача решается очень **просто**. = Tehtävän ratkaisu on yksinkertainen.*

*Он **просто** выгнал его отсюда = Hän yksinkertaisesti ajoi miehen ulos täältä.*

Ensimmäisessä lauseessa sanaa *npocmo* on käytetty adverbina, kuvaamaan minkälainen ratkaisu on. Toisessa lauseessa sanaa *npocmo* on käytetty ilmaisemaan, että tekemiseen ei liity mitään muuta. Tällöin kyseessä on diskursiivinen käyttö. Joillakin sanoilla diskursiivisen ja muun käyttötavan välillä ei ole semanttista yhteyttä, ja siksi tutkijat eivät edes yritä suhteuttaa sanan erilaisia käyttötapoja diskurssissa, vaan kuvailevat diskursiivisen käytön erilleen sanan muista käyttötavoista.

- IV. Diskurssisanojen monimerkityksisyys eroaa ilmenemistapansa puolesta nominien ja verbien polysemiasta. Diskurssisanan merkityskategoria on huomattavasti subjektiivisempi kuin täysimerkityksellisten sanojen. Diskurssisanojen ollessa kyseessä, tietyn sanan käyttötavan määrittelemisen sanan merkitykseksi riippuu suuresti siitä, mitä merkitysopillista teoriaa käytetään.
- V. Rajan vetäminen diskurssisanan merkityksen ja kontekstin merkityksen välille on huomattavasti vaikeampi prosessi kuin siinä tapauksessa, että kyseessä on konkreettinen sanasto. Lisäksi monet diskurssisanat, erityisesti partikkelit, saattavat sulautua täysin kontekstiin tuplatan erillisten osiensa merkityksen. Diskurssisanan ja kontekstien yhteensulautumista edesauttaa myös niiden rakenne, sillä merkittävä osa diskurssisanoista on yksi- tai kaksisanaisia intonaation kannalta merkityksettömiä ilmauksia.
- VI. Diskurssisanojen kuvaaminen vaatii yleensä merkittävästi pitempien kontekstien tarkastelua kuin muiden sanojen tai kyseisten yksiköiden ei-diskursiivisten käyttöjen kuvaaminen.

Edellä mainitut erityispiirteet tulevat hyvin esiin tarkasteltaessa esimerkksisanoja ja niiden suomennoksia korpusaineiston avulla. Diskurssisanan käännohjeeksi riittäisi usein kommentti, *käytetään korostamaan* tai *vahvistamaan* jne. Sana voidaan monissa tapauksissa, kontekstista riippuen, kääntää lukuisilla eri tavoilla tai jättää kääntämällä.

Välillä on vaikea nähdä, mikä käänöksessä on juuri diskurssisanan tuoma vaikutus eikä sitä aina pysty erottamaan kontekstistaan.

3.4 Diskurssisanojen käyttö

Diskurssisanoihin kuuluvia yksiköitä käytetään eräänlaisina sidesanoina, jotka liittävät ilmauksia ja asioita toisiinsa, heijastavat välittömästi puhujan ja kuulijan viestintätilanteen luonnetta, sitä kuinka he ymmärtävät toistensa sanoman esimerkiksi sen tärkeyden, oikeellisuuden ja luotettavuuden kannalta. Juuri diskurssisanat ohjailevat ihmisten välisen kanssakäymisen prosessia, ilmaisevat todellisia ja eettisiä arvoja, olettamuksia, mielipiteitä, vastakkainasetteluja jne. puhujien välillä. (Baranov ym. 1993: 7, Kiseleva ym. 1998: 7.)

Diskurssisanoja on vaikea lokeroida johonkin tiettyyn sanaluokkaan mutta on selvää, että tekstiä rakennettaessa ja tulkittaessa sekä yleisen kielen hallinnassa niiden oikean käytön osaaminen on äärimmäisen tärkeää. Se, että sanojen luokittelu on vaikeaa, on täysin luonnollista, sillä puheen osien luokittelu pohjautuu perinteisesti paitsi lekseemin semanttiseen, myös sen syntaksiseen käyttäytymiseen. (Baranov ym. 1993: 7.)

Selvää kuitenkin on, että diskurssisanojen käytölle on olemassa jonkinlaiset säännöt, miten muuten olisi mahdollista, että kielenpuhujat käyttävät useassa kymmenessä erilaisessa tilanteessa juuri yhtä tiettyä sanaa. PDS esittää teorian, että todennäköisesti on olemassa jonkinlainen sisäinen järjestelmä, jonka avulla äidinkielenpuhujat näkevät diskurssisanan kokonaisuutena kaikkine käyttöyhteyksineen. (Baranov ym. 1993: 7–8.)

PDS:n teoriaa puoltaisi se, että äidinkieltään puhuville diskurssisanojen käyttö tulee luonnollisesti, koska he käyttävät niitä tiedostamattaan päivittäisessä kanssakäymisessä. Sen sijaan vierasta kieltä opiskeltaessa diskurssia ohjaavien pikkusanojen käytön oppiminen saattaa tuottaa hankaluuksia. Kielenoppijat käyttävät yleensä huomattavasti vähemmän partikkeleita kuin äidinkieltään puhuvat ja siten heillä on paljon vähemmän keinoja ohjailta keskustelua ja värittää sanomaansa. Näin heidän puheensa vaikuttaa

vähemmän sujuvalta ja luonnolliselta kuin äidinkielisten puhujien kieli. (Tiittula 1992: 65.) Aktiivinen kielen käyttäminen antaa valmiudet diskurssisanojen parempaan hallintaan.

Diskurssisanoilla on tärkeä merkitys myös kielten opiskelussa. Tiittulan (1992: 65) mukaan syynä siihen, että diskurssisanoihin on vieraiden kielten opetuksessa kiinnitetty vähän huomiota saattaa olla se, että niiden tärkeyttä äidinkielessäkään ei ole aikaisemmin ymmärretty. Monet diskurssipartikkeleista ovat tarpeettomia kirjoitetussa kielessä ja joitain puhutun kielen ilmiöitä on jäänyt kieliopissa kokonaan kuvaamatta. Vasta, kun puhutun kielen tutkimus on alkanut kehittyä, näille kielen osille on löydetty omat sääntönsä ja niiden tehtävä puheessa on ymmärretty. On huomattu, että diskurssisanojen käytölle on omat sääntönsä ja lainalaisuutensa.

3.5 Diskurssisanojen kääntäminen

Uzdinskajan (2005) mukaan partikkelien käyttö on tiukasti sidoksissa käytännön keskusteluun ja niiden eri käyttötavat heijastavat kunkin kielen toiminnan erityisiä toimintaperiaatteita, minkä johdosta partikkelien kääntäminen jollekin toiselle kielelle aiheuttaa erityisen suuria ongelmia. Partikkelien käytön erityisyydet eivät luonnehdi ainoastaan kunkin kielen kirjallista kulttuuria, vaan myös puhekulttuuria, joka taas voidaan vielä jakaa kansallisen kielenkäytön sisällä: elitistinen, kirjallisuudessa käytetty keskustelukieli, kansan kieli, murteet jne. Yllä mainittujen erityisyyksien selvittäminen antaa mahdollisuuden ymmärtää syvällisemmin mitä tahansa puhekulttuuria, mutta ymmärrettävästi tekee kääntämisestä haasteellisen tehtävän.

Yleisestikään eri kielten sanastot eivät ole suoraan verrannollisia keskenään. Sanalle on harvoin löydettävissä merkitykseltään identtinen vastine toisesta kielestä. Tässä työssä käytetään diskurssisanojen käänösvastineiden löytämisessä kielikorpusta, mikä on suuri apu niinkin kontekstisidonnaisen ilmiön kuin diskurssisanojen kääntämisessä. Tavallisten sanakirjojen tekijöillä on aikaisemmin harvoin ollut käytettävissään esimerkiksi kääntäjien tosielämässä käyttämiä käänösvastineita. Korpusten yleistyttyä

yksikielisten sanakirjojen laatua on jo pystytty parantamaan tavallisten korpusten avulla. Samalla rinnakkaiskorpuksella auttanevat kääntäjiä löytämään enemmän käännösvastineita ja käyttöesimerkkejä. (Mihailov 2002: 12.)

Ranskalaista Antoine Culiolia (s.1924) pidetään ns. ”opérations énonciatives” mallin kehittäjänä. Hänen teoriasa erottaa muista kielenkäyttöä tutkivista teorioista se, että kieltä analysoidaan puhujan näkökulmasta. Culiolin koulukunnan kannattajat korostavat merkityksen ja muodon yhtenäisyyttä ja suhtautuvat varsin skeptisesti nykyisten sanakirjojen monimerkityksisyyteen. Heidän mukaansa yhtä muotoa vastaa aina yksi merkitys, tarkemmin sanottuna jostain määrätystä yleisestä valikoimasta muodostettu ”tuote”. Oikeastaan jokainen kielimuoto on aineellinen jälki jonkinlaisesta muodostusoperaatiosta. Luonnollisesti voisi olettaa, että kielenpuhujat jossain määrin hallitsevat tämän ns. operoinnin, hän käyttää sanayksiköitä halliten niiden käyttötavat ja ehkä myös joitakin kyseisen sanan tärkeitä deformaatioita tai modifikaatioita konteksteissa, jotka voivat määrättyllä tavalla muuttaa tai täydentää pääasiallista ”tuotetta” säilyttäen kuitenkin kokonaisuuden. (Baranov ym. 1993: 9.)

Ajatus lekseemien merkityksen säännönmukaisuudesta on yleisesti ottaen tunnusomaista kielentutkimuksessa mitä erilaisimmille teoreettisille paradigmoille. Säännönmukaisen järjestelmän etsiminen on tuonut monenlaisia teorioita. On esimerkiksi kehitetty teoria merkitysten ketjumaisesta järjestymisestä. Sen mukaan jokaisella kielellisellä yksiköllä on välitön edeltäjä, jonka kanssa se on yhteydessä jonkinlaisen standardikaavan mukaisesti. Siten siis voi muodostua erikoislaatuisia merkitysketjuja, joissa ensimmäinen yksikkö liittyy aina toiseen, toinen kolmanteen jne. (Baranov ym. 1993: 10.)

Ajatuksen merkitysten yhtenäisyydestä ja molemminpuolisesta sidonnaisuudesta on esittänyt saksalainen kielitieteilijä, Leo Weisgerber (1889–1985), jonka oppien seuraajat pohjaavat oman lähestymistapansa juuri tälle ajatukselle. Muutoin merkitysten ja alamerkitysten synnyn säännönmukaisuus mallinnetaan ns. alkumuoto-teorialla. Siinä, kuten Culiolin teoriassakin, erotellaan sanan keskeinen tai alkumuotoinen

merkitys, mutta se on asetettu vastakkain sanan muiden äärimmäisten merkitysten kanssa. Tämän teorian miinuspuolena on se, että äärimmäisten merkitysten erottelutapaa ei ole asetettu kyseenalaiseksi. (Baranov ym. 1993: 10.)

PDS (Baranov ym.1993: 10) on sitä mieltä, että tiedollisen lähestymistavan ja lingvistiikan tekoälyyn soveltamisen puitteissa syntynyt merkityksen kehysteoria on lähellä Culiolin mallia. Siinä sanaa tutkitaan käyttöyhteydessään ympäröivän kontekstin, ikään kuin kehyksensä, kanssa. Kehystulkinta on luonnollisin täysimerkitykselliselle sanastolle, koska tämän tyyppiset sanastolliset yksiköt perinteisesti tulkitaan toteamalla. Semanttiseen tulkintaan ei sisälly ohjeita eikä operointeja, vaan lukuisia vahvistuksia ja ehtomuotoja, jotka kuvailevat sanan perinteisiä käyttötilanteita. Lähestymistapana toteaminen ei kuitenkaan ole kaikkein onnistunein kuvailtaessa diskurssisanastoa. Diskurssiyksiköt ovat oikeastaan menettelytapapohjaisia, *процедурные*. Ne yhtäältä säätelevät semanttista informaatiota suunnitellun sisällön sisällä (ehdotus, oletus, seuraus, asettelu jne.) ja taas toisaalta saaja määrittelee niiden perusteella puheen johdonmukaisuutta. Siten voidaan ajatella, että diskurssiyksiköiden merkityksiä olisi johdonmukaisinta tarkastella kokonaisuuksina aiotun puhutun tai kirjoitetun sisällön alla. Culiolin teoria erottaa nimenomaan diskurssiyksiköiden semanttisen menettelytapa-aspektin. Tämänkaltaisella lähestymistavalla voidaan välttää monta tavallista diskurssisanaston kuvaamiseen liittyvää ongelmaa, joista voidaan mainita esimerkiksi diskurssiyksiköiden merkityksen ja kontekstin rajaaminen sekä eri merkitysten erottamiskriteerit. (Baranov ym. 1993: 10.)

Kun diskurssisanojen kuvaus alistetaan ajatukselle merkitysten säännönmukaisuudesta, tarkoittaa se sitä, että tietoisesti jätetään pois joitain kyseisten sanojen käyttöön kiinteästi liittyviä seikkoja. Sanakirjoissa esitetään kuvaukset diskurssisanojen mahdollisista käyttötavoista. PDS sitä vastoin yrittää parhaansa mukaan välittää niiden dynaamista ja monifunktionaalista luonnetta sekä niitä sisäisiä seikkoja, jotka määrittelevät yksiköiden käyttöä mitä erilaisimmissa konteksteissa, sekä kuvauksen

mukaisissa, että kuvauksessa mainitsemattomissa käyttötarkoituksissa. (Baranov ym. 1993:11.)

Tämänkaltainen lähestymistapa on hyödyllinen tutkijoille, joiden tehtävä on ratkaista diskurssisanojen tutkimisen ongelmia. Kääntäjälle, joka hakee ainoastaan tietoa jotain tiettyä tilannetta varten, on helpointa edelleen kääntyä sanakirjan puoleen. Hyvä sanakirja tarjoaa yleisimmät käyttötilanteet kommenteilla varustettuina ja sopivan määrän käännösvaihtoehtoja. Käännettäessä diskurssisanoja, jotka ovat äärimmäisen kontekstiriippuvaisia ja monimerkityksisiä, on hyvin koottu käännöskorpus ideaalinen työkalu kääntäjälle. Se sisältää lukuisia käyttöesimerkkejä ja muiden kääntäjien tekemiä ratkaisuja. Vaikka muiden ratkaisuja ei sellaisenaan kopioisikaan, niistä voi saada hyviä ideoita omiin käännöksiin.

4. ПРОСТО JA ПРЯМО = YKSINKERTAISTAVAT SANAT

Sanakirjojen tarjoamat määritelmät *просто* ja *прямо* -sanoille ja niiden käytölle voidaan oikeastaan jakaa kahteen osaan: tilanteisiin, joissa sanoja käytetään adverbina, eli määrittämässä verbiä sekä tilanteisiin, joissa sanoja käytetään partikkelina puhekielessä. Edellä mainittu jako on kirjoitettu näkyviin jokaisen sanakirjan määritelmän kohdalle erikseen. Tässä työssä käytetään samanlaista jakoperiaatetta kuin sanakirjoissa. Ensin määritelmät, joissa sanaa on käytetty adverbina ja sitten käyttö partikkelina puhekielessä.

PDS (1993: 13) kuvaa diskurssisanojen käyttöä modifikaatioiden avulla. Modifikaatioilla on ikään kuin otsikko, joka antaa jo jonkinlaisen yleisen käsityksen sanan merkityksestä tietyssä konkreettisessa käytössä. Sanan jakaminen modifikaatioihin suoritetaan jokaisessa tapauksessa erikseen ja se määritellään sanan yleisen käytön perusteella. Tämä käyttökotekstien jako modifikaatioihin ei vastaa perinteisiä sanakirjan antamia merkityksiä, vaan tarkoitus on kuvata useita käyttökoteksteja yhdellä pääotsikolla, joka sinänsä kertoo jo jotain sanan käytöstä. Otsikon jälkeen kerrotaan tarkemmin sanan käytöstä ja annetaan käyttöesimerkkejä. (Baranov ym. 1993: 13–14.)

Kun verrataan perinteisistä sanakirjoissa käytettyä sanan merkityksen määrittelyä ja PDS:n käyttämää sanan käytön jakoa eri modifikaatioihin, huomataan kaksi merkittävää eroa. Ensinnäkin modifikaatiot eivät ole sattumanvaraisia, vaan niiden syntyminen on teoreettisesta näkökulmasta katsoen selitettävissä, koska yleisestä poikkeavat sanan merkitykset syntyvät ainoastaan määrättyistä ulkoisista tekijöistä johtuen. Toiseksi yhden lekseemin toisistaan riippumattomat eri merkitykset perinteisessä sanakirjassa saattavat periaatteessa olla yhdenmukaisia muiden lekseemien merkitysten kanssa. Määrittelyn tapahtuessa modifikaatioiden avulla on

edellisen kaltainen yhteensopivuuden mahdollisuus eliminoitu. Kun katsomme käyttökontekstia, jossa tietty lekseemi on mahdollista korvata jollain toisella, on modifikaation kuvaus vastaavasti erilainen jo pelkästään siitä syystä, että se on muodostunut eri tavalla, ja sillä on siten erilainen syntyhistoria. (Baranov ym. 1993: 9–10.)

4.2 *Просто*

4.1.1 Kaksikielisen sanakirjan määritelmät sanalle просто

Venäjä–suomi –suursanakirja (1997:1062) antaa просто -sanalle seuraavia määritteitä ja suomennosvaihtoehtoja:

Adverbi: I. adv. **yksinkertaisesti**,
”одеваться просто” — pukeutua yksinkertaisesti

Partikkeli: II. partikkelina puhekielessä, **suorastaan, kerrassaan, kertakaikkiaan, yksinkertaisesti**;
Это просто безобразие! — Tämä on **kerta kaikkiaan** hävytöntä!
Просто загляденье! — **Kerrassaan** ihanaa!
Просто стыдно признаться — On **suorastaan** häpeä tunnustaa
Он просто не может поверит! — Hän ei **yksinkertaisesti** jaksa uskoa sitä

III. partikkelina puhekielessä, **yksinkertaisesti, vain**;
Я просто хотел немного отдохнуть — Halusin **vain** hiukan levähtää.

4.1.2 Yksikielisten sanakirjojen määritelmät sanalle просто

Yksikielinen sanakirja «Большой толковый словарь русского языка» (1998: 1027) määrittelee *просто* -sanana käytön seuraavasti:

Adverbi: I. Puhekielen ilmaus, tulee sanasta *простой*
Задача решается просто — Tehtävän ratkaisu on **yksinkertainen**

II. Predikaattina.

a.) ”ei tuota vaikeuksia”

Отказать было бы просто — Kieltäytyminen olisi **helppoa/yksinkertaista**

b.) ”ei tarvitse ujostella”, ”ei tarvitse hienostella”

С ним мне легко и просто — Hänen kanssaan on helppoa ja **yksinkertaista** olla

Partikkeli: III. Partikkelina (puhek), tekee lauseesta ilmaisultaan voimakkaamman.

a.) suorastaan, aivan

Дом просто разваливается на глазах. — Talohan **suorastaan** luhistuu silmissä.

b.) ”ei ole muuta mahdollisuutta”, niin vain on

Он просто не умен. — Hän ei **vain** ole ihan täysijärkinen.

IV. Konjuktiona, joka yhdistää lauseita, kuvaa vastakkainasettelua tai rinnastusta. Я не болен, я просто устал. — En ole sairas, olen **vain** väsynyt.

Toinen yksikielinen sanakirja (O-S 1993) käyttää melkein samoja määritelmiä ja useat esimerkitkin ovat samoja. Siksi niitä ei ole syytä ottaa esille tässä yhteydessä.

4.1.3 PDS:n määritelmät sanalle просто

PDS (1993: 171) jakaa *просто*-sanankäytön kahteen eri modifikaatioon: 1. yksinkertaistavaan, vähättelevään ”vain, pelkästään” ja 2. kulminaatioon, joka on ikään kuin edellisen vastakohta ”suorastaan, jopa”. Modifikaatioiden välinen ero venäjän kielessä näkyy seuraavissa esimerkeissä:

(1) ”*Не бойся, это просто домашний пес, он не кусит*”
(Baranov ym. 1993: 171)

”*Älä pelkää, sehän on vain sylikoira, ei se pure*”

(2) ”*Да это просто чудовище, а не собака, уберите ее скорее отсюда*”
(Baranov ym. 1993: 171)

”*Sehän on suorastaan hirviö eikä mikään koira, vie se äkkiä pois*”.

Modifikaatio I: ”vain, pelkästään”

Ensimmäisessä modifikaatiossa *просто*-sanan käyttö ilmaisee, että tietty elementti ei sisällä mitään ylimääräisiä lisäyksiä, jotka voisivat sitoa sen kontekstiin/tilanteeseen (esim. 3). Vain tässä modifikaatiossa voi lauseen aloittaa *просто*-sanalla, jolloin se ilmoittaa syyn tapahtumalle, joka esitetään puhujalle luonnollisimpana ja itsestään selvänä verrattuna muihin mahdollisiin variantteihin (esim. 4). Myös sanan käyttö kielteisessä muodossa on mahdollista tässä modifikaatiossa. (Baranov ym. 1993:171–172.)

(3) — *Я неизлечим, — спокойно ответил гость, — когда Стравинский говорит, что вернет меня к жизни, я ему не верю. Он гуманен и просто хочет утешить меня.* (Baranov ym 1993: 171)

— *Olen parantumattomasti sairas, — vastasi vieras rauhallisesti, — Stravinskii sanoo, että hän voi parantaa minut mutta en usko. Hän on vain niin hyväsydäminen ja haluaa lohduttaa minua.*

(4) *Он стал присматриваться к Азазелло и убедился в том, что в глазах у того виднеется что-то принужденное, какая-то мысль, которую тот до поры до времени не выкладывает. Он не просто с визитом, а появился он с каким-то поручением”, - думал Мастер.*

(Baranov ym. 1993:177)

Hän alkoi tarkastella Azazelloa ja vakuuttui siitä, että tämän silmissä pilkotti jotakin salattua, jokin ajatus, jota tämä ei vielä ollut saanut ilmaistuksi. Ei hän pelkälle kohteliaisuuskäynnille ole tullut, hänellä on jokin sanoma ” Mestari ajatteli.

(Käännös: Heino U.-L., Saatana saapuu Moskovaan)

Modifikaatio II: ”suorastaan, jopa”

Sanan käyttö tässä modifikaatiossa ilmaisee, että tietty elementti syntyy tässä tilanteessa, korostaa maksimaalisesti jotain ominaisuutta, eikä sisällä mitään heikentäviä osatekijöitä, jotka sitoisivat sen kontekstiin (Baranov 1993:172–173).

(5) — *Просто уму непостижимо: такая роскошная женщина, а на самом деле - пустышка, обман, кукла неживая, а не женщина.* (Baranov ym. 1993: 178)

— *Тäysin järjenvastaista: sellainen upea nainen onkin itse asiassa tyhjäpäinen petturi, eloton nukke, jota ei voi naiseksi kutsua.*

(6) — *Нет это просто удивительно, что мне удалось от нее удрать. Уму непостижима, и как это она меня выпустила.*

— *Ei, tämä on suorastaan uskomatonta, että minun onnistui karata häneltä.*

Käsittämätöntä, kuinka hän päästi minut lähtemään?

4.2 Прямо

4.2.1 Kaksikielisen sanakirjan määritelmä sanalle прямо

Venäjä–suomi -suursanakirja (1997:1076) antaa *прямо* -sanalle seuraavia määritteitä ja suomennosvaihtoehtoja:

- Adverbi:
- I. adv. **suoraan**;
Идите прямо — Menkää suoraan
 - II. **suorassa, suorana**;
Держаться прямо – Pysyä, seistä suorana
 - III. **suoraan, suoraan päätä, heti**;
Я еду прямо к вам – Tulen suoraan teille
Приступить прямо к делу – Mennä suoraan asiaan
 - IV. **suoraan, suorasukaisesti**;
Будем говорить прямо – Puhukaamme suoraan
 - V. mat. **suoraan**;
Прямо пропорциональные величины – Suoraan verrannolliset suureet
 - VI. yhdyssanoissa, **suora-**
- Partikkeli:
- VII. vahvistuspartikkelina puhek. **suorastaan, aivan, ihan, vallan, kerrassaan**;
Он прямо герой – Hän on suorastaan sankari
Прямо противоположные мнения – Aivan vastakkaiset mielipiteet
Устал я, прямо сил нет – Olen väsynyt, aivan poikki
 - VIII. vahv. partikkelina puhek. **suoraan, aivan, ihan**;
Лежать прямо на земле — Maata paljaalla maalla
Упасть прямо на голову – Pudota suoraan päähän
 - IX. partikkelina arkik.

А я то думал, что вы по мне соскучились — Ну прямо! — Minä kun luulin, että teillä oli ikävä minua, vielä mitä!

4.2.2 Yksikielisten sanakirjojen määritelmät sanalle *прямо*

Yksikielinen sanakirja «Большой толковый словарь русского языка» (1998:1040) määrittelee *прямо* -sanana seuraavasti:

- Adverbi: I. Puhek. ilmaus, adv., tulee sanasta ”прямой”
Глядеть прямо — Katsoa **suoraan**
Бежать прямо по дороге — Juosta **suoraan** tietä pitkin
- Partikkeli: II. Partikkeli arkik.
a.) **aivan kuin, aivan, todella**
Отец, прямо вылитый отец! — Aivan kuin/Ilmetty isänsä
b.) **juuri, aivan**
Прямо под окнами — Aivan/Juuri ikkunan alla
- III. puhek. alatyylillä, käytetään vastaväitteenä
Захочу и добьюсь твоего увольнения. — Прямо
— Jos haluan, saan hankittua sinulle potkut – Niin varmaan!

4.2.3 PDS:n määritelmät sanalle *прямо*

Useimmissa tapauksissa *прямо*-sanana käyttö osoittaa, että puhuja pitää tilannetta eräänlaisena redusoituneena vaihtoehtona normaalin tai odotettavissa olevan tilanteen sijaan. PDS jakaa sanan käytön kolmeen eri modifikaatioon: (Baranov ym. 1993: 160)

Modifikaatio I: ”oikaisu”

Tässä määritelmässä *прямо*-sanana käyttö lauseessa tietyssä tilanteessa poistaa muut sellaiset elementit, jotka puhujan näkökulmasta yleensä kuuluisivat tilanteeseen. Alla olevassa esimerkissä (7) on valittu tilanteeseen ikään kuin lyhyempi vaihtoehto, ”kävellä suoraan lätköitä pitkin” vs. ”kiertää lätköt” (Baranov ym.1993: 161–162). Tosin kirjan antamassa esimerkissä (7) ei ole kyse sanan käytöstä diskurssisanana vaan leksikaalisesta käytöstä, jossa sanalla määritetään verbiä. Lauseessa (8) on jätetty pois

joitain konkreettisia vaihteita, jotka muuten olisivat olleet mahdollisia tai luonteenomaisia tilanteelle. Tässä tapauksessa sanan voi suomentaa esimerkiksi sanalla **heti**.

(7) Брюки промокли по колено и облепили ноги — вероятно, он шагал не разбирая дороги, **прямо** по лужам.
(Baranov ym.1993: 162)

— Housut olivat kastuneet polviin asti läpimäriksi ja liimaantuneet kiinni jalkoihin. Hän ei ilmeisesti välittänyt mihin astui vaan käveli **suoraan** lätäköitä pitkin.

(8) — Я вас не знаю, — сухо сказала Маргарита.
— Откуда ж вам меня знать! А между тем я к вам послан по делу. Маргарита побледнела и отшатнулась.
— С этого **прямо** и нужно было начинать, — заговорила она, — а не молоть черт знает что про отрезанную голову! Вы меня хотите арестовать?
(Baranov ym. 1993: 161)

— En tunne teitä, — sanoi Margarita kuivasti
— Kuinka te voisittekaan tuntea minut! Minut on lähetetty luoksenne asian johdosta. Margarita kalpeni ja kavahti.
— Sillä teidän olisi **heti** pitänyt aloittaa, — hän sanoi, — eikä alkaa höpöttää jostain pirun katkaistusta päästä! Haluatteko te pidättää minut?

Modifikaatio II: ”puhutaan suoraan”

PDS:n toinen modifikaatio on tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen. PDS kuvaa toisen modifikaation mukaisen diskursiivisen käytön seuraavasti: *Прямо* -sanankäyttö ilmaisee muiden sellaisten puhetilanteen osatekijöiden puuttumista, jotka oletettavasti muuten tilanteeseen kuuluisivat. Se on siis tältä osin hyvin samankaltainen kuin ensimmäinen modifikaatio. Tässä tapauksessa muiden osatekijöiden väheneminen riippuu paitsi puhujan puhekäyttäytymisestä, myös siitä, sanooko hän suoraan mitä ajattelee. Hyvä esimerkki on lause ”Скажи прямо / Пuhu suoraan” (Baranov ym. 1993: 162). Tässä yhteydessä *прямо* ei kuitenkaan ole diskurssisana vaan adverbi. Jälleen esimerkissä (9) voidaan olla kirjan kanssa eri mieltä siitä, käytetäänkö *прямо* -sanaa tässä yhteydessä diskurssisanana. *Прямо* viittaa tässä yhteydessä suoraan verbiin ja on siten adverbi.

(9) Ах мессир, моя жена, если б она у меня была, двадцать раз рисковала остаться вдовой! Но, к счастью, мессир, я не женат, и скажу вам **прямо** — счастлив, что не женат.
(Baranov ym. 1993: 169)

*Voi messire, jos minulla olisi vaimo, olisi hän ollut ainakin kaksikymmentä kertaa vaarassa jäädä leskeksi! Onneksi en ole naimisissa, ja tämän sanon teille **suoraan** messire: Olen onnellinen, että en ole naimisissa*

Tämä havainto pätee kaikkiin muihinkin kirjan antamiin esimerkkeihin. Voidaan siis todeta, että PDS:n esittämässä toisen modifikaation mukaisessa käytössä *прямо* ei ole koskaan diskursiivinen.

Modifikaatio III: ”ainoa vaihtoehto”

Прямо-sanon käyttö tässä tarkoituksessa ilmaisee, että ei ole mahdollisuutta kuvailla esinettä tai tilannetta käyttäen muita, heikompia ilmaisuja (Baranov ym. 1993: 163).

(10) *Ты советуешь сходить к ней? — тихо спросил он.
— Конечно Серега. — Я **прямо** тронут его беспомощностью.*
(Baranov ym. 1993: 163)

— *Пitäisikö minun mennä hänen luokseen? — hän kysyi hiljaa.
— Tietysti Serjoga, — hänen avuttomuutensa **suorastaan** liikutti minua*

Tämä modifikaatio on käytöltään hyvin lähellä *просто* -sanon toista modifikaatiota.

4.2.4 Sanojen *прямо* ja *просто* erot ja yhtäläisyydet

Sanoja voidaan käyttää samankaltaisissa tilanteissa silloin, kun ne ilmaisevat jonkin sellaisen osatekijän erottamista, joka on jossain suhteessa ikään kuin köyhempi ja yksinkertaisempi kuin muut vastakkaiset osatekijät. *Прямо* -sanaa käytetään yleensä maantieteellisesti lyhimmän tien valitsemisessa, kun taas *просто* kertoo jonkun asian puhtaasta luonteesta ja erottaa sen täysin muista osatekijöistä. (Baranov ym. 1993: 180.)

Näiden sanojen erot näkyvät parhaiten, kun niitä käytetään sanan *так* kanssa. *Прямо так* ilmaisee, kuinka joku asia on juuri nyt, näissä tietyissä olosuhteissa (esimerkki 11). *Просто так* taas ilmaisee, että joku asia tehdään sen itsensä vuoksi eikä tekemiseen liity mitään salaisia päämääriä (esimerkki 12).

(11) *Иди **прямо так**, не переодевайся.*

(Baranov ym. 1993: 180.)

*Mene **noin vain**, älä vaihda vaatteita.*

(12) *Я позвонил тебе **просто так**, мы давно ведь не виделись.*
(Baranov ym. 1993: 180.)

*Soitin sinulle ihan **muuten vain**, meidän emme ole tavanneet aikoihin.*

Siitä huolimatta, että sanojen käyttö on joissain tapauksissa lähellä toisiaan, ne eivät läheskään aina tarkoita samaa. Ainoa tapaus, jossa molempia voidaan käyttää samassa tilanteessa, on sellainen konteksti, jossa *прямо* -sana on 3. modifikaation *ainoa vaihtoehto* ja *просто* -sana on 2. modifikaation *jopa, suorastaan* mukaisessa merkityksessä. Molemmissa tapauksissa jollekin asialle tai esineelle haetaan jotain ”äärimmäistä” nimitystä, esimerkiksi ”Sehän on aivan kauheaa” voidaan sanoa joko ”Это прямо ужас какой-то” tai ”Это просто ужас какой-то”. Sanojen välillä on näissäkin esimerkeissä kuitenkin pieni ero: *прямо* ilmaisee asian epätavallisuutta ja epäluonnollisuutta, kun taas *просто* kuvaa tiettyä ominaisuutta ”puhtaimmillaan”. (Baranov ym. 1993: 180–181.)

Kirjan määrittelemä sanojen käytön ero venäjän kielessä näkyy myös niiden suomentamisessa. Kun tarkastellaan sanojen mahdollisia suomennoksia edellisissä tilanteissa voidaan molemmat suomentaa esim. sanalla **suorastaan**. *Прямо* ja *просто* voidaan siis suomentaa samalla sanalla ainoastaan silloin, kun ne kuvaavat jotain äärimmäistä tilannetta. Korpusaineiston avulla tilannetta voidaan kuvailla esim. seuraavien lauseiden avulla:

(13)— ***Прямо** цирк!*
(1427. Ильф И.А., Петров Е.П. Золотой теленок)

— ***Suorastaan** sirkus!*
(Aarto A., Kultainen vasikka)

(14) — *Да, да, — зашептал Бомзе, — **просто** ужас какойто! Я с вами совершенно согласен.*
(606. Ильф И.А., Петров Е.П. Золотой теленок)

— *Niin, niin, Bomze kuiskasi, — **suorastaan** kauheaa! Olen samaa mieltä kanssanne.*
(Aarto A., Kultainen vasikka)

On perusteltua että *просто*- ja *прямо*- sanoja käsitellään saman otsikon alla, sillä niin samankaltaisissa tilanteissa niitä tietyissä yhteyksissä käytetään. Synonyymeinä niitä ei kuitenkaan voida pitää.

5. TUTKIMUSTULOKSET ПРОСТО

Tässä luvussa tarkastellaan ensin kootusti tutkimusmenetelmiä ja saatuja tuloksia. Tämän jälkeen käydään läpi erikseen tulokset kummankin sanan kohdalta. Tutkimuksen kohteena on 1865 kaunokirjallisuuden teoksista koottua lausetta, joissa esiintyvät sanat *просто* ja *прямо*. Esimerkkilauseita ei ole millään tavalla valikoitu, vaan ParRus -korpuksesta on otettu kaikki lauseet, joissa kyseiset sanat esiintyvät. *Просто* -sana esiintyy 954 lauseessa ja *прямо* vastaavasti 904 lauseessa. Ensin on käyty yksitellen läpi kaikki esimerkit ja jokaisen esimerkin kohdalle on merkitty onko kyseessä dialogi vai kertojan osuus, onko sanaa käytetty diskursiivisesti vai muussa tarkoituksessa sekä miten sana on suomennettu kussakin lauseessa. Mikäli sanaa ei ole suomennettu millään sanalla, on kyseisen esimerkin kohdalle merkitty "ei käännetty". Yhteensä sanaa *просто* käytettiin diskursiivisesti 754 ja *прямо* -sanaa 175 esimerkissä. Monissa tapauksessa sanaa ei ole suomennettu millään sanalla vaan se on joko jätetty täysin huomioimatta, tai sen merkitys ilmenee lauseessa tai sitä ympäröivässä kontekstissa jollain muulla tavalla. Tarkastelemalla esimerkkejä, joissa sanaa ei ole käännetty, yritetään selvittää onko kyse aina yksittäisen kääntäjän ratkaisusta vai onko olemassa jotain tiettyjä vakiintuneita konteksteja, joissa sanan voi jättää suomentamatta. Yksi diskursiivisen käytön määrittelykriteereistähän on se, että sanalla ei ole omaa varsinaista merkitystä.

Aineiston avulla saadaan tietoja siitä, käytetäänkö tutkittavia sanoja yleisemmin diskursiivisesti vai muussa tarkoituksessa ja onko sillä vaikutusta, esiintyykö sana dialogin vai ihan tavallisen kerronnan yhteydessä. Koska dialogit kuvaavat puhekieltä, oletetaan, että diskursiivista käyttöä esiintyy eniten dialogeissa. Aineiston avulla saadaan selville käytetyimmät käännösratkaisut ja niitä verrataan sanakirjan antamiin suomennoksiin. Yksittäisiin erikoisiin käännösratkaisuihin ei ole syytä kiinnittää tutkimuksen kannalta erityistä huomiota. Kuitenkin niiden tutkiminen saattaa antaa viitteitä diskurssisanojen moninaisesta käytöstä sekä siitä, kuinka kääntäjät ottavat

tämän monikäyttöisyyden huomioon käännoksissään, joten tarkasteluun otetaan myös joitain mielenkiintoisia harvinaisempia käännostratkaisuja

Aina ei ole helppo erottaa onko kyseessä sanan diskursiivinen käyttö vai ei. Tämä määrittely on kuitenkin tutkimuksen tulosten kannalta ratkaisevan tärkeä. Siksi on syytä määrittellä etukäteen, minkälaisin perustein esimerkkilauseita on jaettu diskursiiviseen ja muuhun käyttöön. Perusajatuksena voidaan pitää sitä, että diskursiivisesti käytetyllä sanalla ei ole omaa merkitystä. Sen voisi siis periaatteessa poistaa lauseesta, ja lauseen sanoma pysyisi silti selvänä. Näiden perusteiden mukaisesti tutkitaan toimivatko PDS:n esittämät modifikaatio -mallit käytännössä. Jokaisen esimerkin perään on kirjoitettu esimerkkilauseen numero sekä alkuperäisen teoksen kirjoittaja ja teoksen nimi. Käännoksen perään on lisätty kääntäjä ja teoksen nimi suomeksi. Tämä helpottaa lauseen löytämistä korpuksesta.

5.1 Dialogi vs. kerronta - *npocmo*

Luokittelun tekeminen sen mukaan, esiintyykö sana *npocmo* kussakin esimerkissä dialogin vai kerronnan yhteydessä osoittautui vaikeaksi. Yhteensä dialogi-esimerkkejä oli 463 ja kertoja-esimerkkejä 491. Huolimatta siitä, että pääsääntöisesti esimerkeissä on mukana muutaman lauseen konteksti, on välillä vaikea määrittellä pelkän tekstipätkän perusteella mikä on osa dialogia, ja missä kuvataan esimerkiksi henkilön ajatuksia. Usein henkilön oma pohdinta on hyvin samantapaista kuin vuoropuhelu. Monissa tapauksissa käytetään *vapaata epäsuoraa kerrontaa*, joka on tyypillinen keino sijoitettaessa henkilöiden ajatuksia ja puhetta kertojan tekstiin (esim.16). Puhekielen elementit ovat yksi vapaan epäsuoran kerronnan tunnusmerkki ja tällaiset jaksot ovat samalla tavalla diskursiivisia kuin dialogit. Lisäksi osoittautui, että diskursiivinen käyttö ei rajoitu ainoastaan dialogeihin, vaan sanaa käytetään kerronnassa hyvin pitkälti samalla tavalla kuin dialogissakin.

Alla on kaksi esimerkkiä, joissa *просто* -sanaa käytetään diskursiivisesti kuvaamaan, että johonkin tekemiseen ei liity mitään muuta (I modifikaatio). Ensimmäinen esimerkki (15) on dialogista ja toinen (16) kertojan osuudesta.

(15) — Ну! продолжал кричать Рольф. Я не буду считать до трех. Я **просто** отворю окно и сниму с твоего ребенка одеяло.
(286. Семенов Ю., Семнадцать мгновений весны)

— No! jatkoi Rolff kiljumista. En rupea laskemaan kolmeen. Minä **vain** avaan ikkunan ja kiskaisen peiton pois lapsesi päältä.
(N. Pienimäki, Kevään seitsemäntoista hetkeä)

(16) Он понимал, что, возвращаясь в Берлин, он сует голову в петлю. Возвращаться туда одному, чтобы **просто** погибнуть,- это не дело. Штирлиц научился рассуждать о своей жизни со стороны, как о некоей категории, существующей обособленно от него.
(303. Семенов Ю., Семнадцать мгновений весны)

Stirlitz tiesi, että paluu Berliiniin merkitsee hänelle hengenvaaraa. Eikä hän pitänyt tarkoituksenmukaisena palata sinne yksin, **pelkästään** kuollakseen. Stirlitz oli oppinut tarkastelemaan omaa elämäänsä sivustapäin, jonkinlaisena ulkopuolisena käsitteenä.
(N. Pienimäki, Kevään seitsemäntoista hetkeä)

Просто on suomennettu esimerkeissä eri sanalla, ensimmäisessä *vain* ja toisessa *pelkästään*. Kyse on kuitenkin ainoastaan kääntäjän tekemästä valinnasta. Lauseet voisi aivan yhtä hyvin suomentaa samalla sanalla, esimerkiksi *vain*.

Просто -sanaa on käytetty myös adverbina sekä dialogissa että kerronnassa samalla tavalla. Esimerkkeinä voidaan käyttää seuraavia lauseita, joissa *просто* -sanaa käytetään sanan *очень* kanssa. Esimerkissä (17) sanaa on käytetty dialogissa adverbina.

(17) Мальчишки! Вообще все непонятно. Золоченые ногти. Какие-то дикие рубахи на голое тело... И главное, как они попали сюда?
— Очень **просто**, — сказал Вадим. Кто-нибудь собирался лететь, оставил звездолет перед домом, они ночью забрались и стартовали.
(134. Попытка к бегству, Стругацкие А. и Б.)

Nuoria poikia! Kaiken kaikkiaan ihan käsittämätöntä. Kulaiset kynnet. Jonkinlainen älytön päita paljaan ruumiin verhona... Ja ennen kaikkea: kuinka nuo ovat päässeet tänne?
— Aivan **helposti**, Vadim sanoi. Joku on ollut lähdessä lennolle ja jättänyt avaruusaluksensa talonsa eteen, ja nuo ovat yöllä kiivenneet sisään ja startanneet.
(E. Adrian, Pakoyritys)

Esimerkissä (18) sanaa *просто* käytetään *очень* sanan kanssa adverbina kertojan osuudessa:

(18) *Федор и Павел удивленно посмотрели на своего попутчика: как-то он очень уж просто и глупо разозлился. Павел качнул головой.*
(240. Шукшин В.М., Капроновая елочка)

Fjodor ja Pavel katsoivat hämmästyneinä matkakumppaniinsa: tämä suuttui jotenkin kovin helposti ja tyhmästi. Pavel ravisti päätään.
(E. Adrian, Kapronkuusi)

Yhteenvedon voidaan todeta, että *просто* -sanaa käytetään diskursiivisesti paljon myös muissa yhteyksissä kuin ainoastaan puhekieltä kuvaavissa dialogeissa.

5.2 Diskursiivinen käyttö vs. muu käyttö - *просто*

Aineiston 954 esimerkistä *просто* -sanaa oli käytetty diskursiivisesti 754 esimerkissä. Tutkimuksen ehkä vaikein yksittäinen tehtävä oli määrittää, mikä voidaan lukea diskursiiviseksi käytöksi ja mikä ei. Pääasiassa luokittelu on tehty kolmen seikan perusteella: Ensinnäkin onko tutkittavalla sanalla lauseessa jokin konkreettinen merkitys vai voisiko sanan jättää pois ilman, että lauseen merkitys muuttuu ratkaisevasti? Mikäli sanalla ei ole merkitystä ja sen voisi jättää pois, on kyseessä diskursiivinen käyttö. Toiseksi määrittääkö sana vain yhtä sanaa vai antaako se koko lauseelle jonkun lisämerkityksen? Mikäli *просто* -sana määrittää vain yhtä sanaa, se ei silloin ole puhtaassa diskursiivisessä käytössä. Kolmas luokitteluperuste on sanan painollisuus. Jotta kyseessä olisi oikeaoppinen diskursiivinen käyttö, on sanan oltava painoton (Hannu Tommola, suullinen tiedonanto). Perustuen näihin kolmeen kriteeriin, esimerkkilauseet on jaettu diskursiiviseen ja muuhun käyttöön. Joidenkin esimerkkien kohdalla voidaan varmasti olla eri mieltä onko jako oikea, mutta koska esimerkkejä on satoja, eivät muutamat yksittäiset tapaukset ole tärkeitä muussa mielessä kuin osoittamassa käyttöjen rajan häilyvyyttä. Tärkeintä on se, että jako on tehty johdonmukaisesti.

Havainnollistavana esimerkkinä määrittelyn ongelmallisuudesta tietyissä tapauksissa käy seuraava esimerkki (19):

(19) — Ну, хорошо. Знакомые-то у вас есть? **Просто** знакомые, которые подтвердили бы нам, что знали вашего мужа.

— Знают, — поправила Кэт.

— Он жив?!

— Да.

(274. Семенов Ю., Семнадцать мгновений весны)

— Vai niin. Entä tuttavია? Täytyyhän teillä olla joitakin tuttavია. **Pelkästään** tuttavია, jotka voisivat vahvistaa, että tunsivat miehenne.

— Tuntevat, korjasi Käthe.

— Onko hän elossa?

— On.

(N. Pienimäki, Kevään seitsemäntoista hetkeä)

Tässä esimerkissä sana *просто* tavallaan määrittää sanaa *знакомые* (tuttavia), mutta samanaikaisesti sen voisi myös hyvin jättää pois. Se ei siis kuvaa millään tavalla tuttavuuden laatua vaan korostaa sitä ajatusta, että ei ole väliä ketä nämä ihmiset ovat, kunhan he voivat vahvistaa asian. Asiaa voidaan tarkastella myös painotuksen kannalta. Vaikka käytettävissä ei olekaan näytettä puhuttuna, voidaan venäjänkielisestä esimerkistä päätellä, että *просто* -sana on tässä painoton, ja siten käyttöä voitaisiin pitää diskursiivisena.

Käyttötapaa määriteltäessä ei kannata keskittyä suomennokseen vaan ainoastaan venäjänkieliseen alkutekstiin. Diskurssisanoja käännettäessä kääntäjällä on lukuisia eri käännösvaihtoehtoja ja tietyt käännösratkaisut saattavat olla harhaanjohtavia, kun tutkitaan yksittäisen sanan käyttöä. Seuraavassa esimerkissä (20) sanaa *просто* on käytetty adverbina mutta sitä on käännöksestä täysin mahdoton päätellä. Tämä käännös on myös hyvä esimerkki siitä, kuinka konteksti pitää ottaa huomioon käännöksessä ja kuinka monella eri tavalla ns. pikkusanoja on tämäntyyppisessä tekstissä mahdollista kääntää.

(20) — Опять у тебя в голове сверкающая каша... Ты, Димка, имей в виду, что на Саулу тебя, скорее всего, больше не пустят.

— Как это так — не пустят?

— Очень **просто**. Там нужны не двадцатилетние рубаки, а профессионалы в самом серьезном смысле слова. Я вот представить себе не могу, чтобы столько настоящих профессионалов можно было оторвать от планеты.

(151. Попытка к бегству, Стругацкие А. и Б.)

— *Taas sinulla jotain loistavaa puuroa päässäsi... Ota huomioon, Dimka, että todennäköisesti sinua ei enää päästetä Sauliin.*
— *Miten niin ei päästetä?*
— *Ei vain päästetä ja sillä hyvä. Siellä ei tarvita parikymmenvuotiaita nyrkkisankareita vaan ammattimiehiä sanan kaikkein vakavimmassa merkityksessä. Minä en usko, että niin monia tosi ammattilaisia voitaisiin irrottaa planeetalta.*
(E. Adrian, Pakoyritys)

Kun tarkastellaan PDS:n antamia esimerkkejä diskursiivisesta käytöstä, huomataan, että ne eivät kaikilta osin vastaa tässä työssä käytettyjä kriteereitä. PDS on lukenut diskursiiviseksi käytöksi myös joitakin sellaisia tapauksia, jotka eivät ole diskursiivisia (esimerkki 21):

(21) — *А что это такое - полная «пустышка»? — спрашивает Дик. — Просто «пустышку» я знаю, а вот что такое полная? Первый раз слышу.*
(Baranov ym 1993: 175)

— *Mikä se sellainen täysi ”tyhjiö” on? - kysyy Dick. Tavallisen ”tyhjiön” ymmärrän, mutta mikä on täysi ”tyhjiö”? Kuulen sen ensimmäistä kertaa.*

Tässä esimerkissä *просто* -sanaa määrittää nimenomaan ainoastaan sana *пустышка* (tyhjiö) ja on kaiken lisäksi painollinen. Tässä tapauksessa kyseessä ei ole diskursiivinen käyttö.

5.3 Suomentaminen - *просто*

Pääasiallisena tarkoituksena on selvittää aineiston avulla mitkä ovat käytetyimmät käännösvaihtoehdot *просто* -sanalle. Lisäksi pohditaan, kuinka PDS:n ehdottama modifikaatio-malli toimii käytännössä. Sen mukaan sanalle ei anneta suoria käännösvaihtoehtoja vaan sanan käyttöä ja merkitystä kuvailee ns. modifikaatio eli otsikko, jonka perusteella saa yleistä tietoa sanan käytöstä tietyissä konteksteissa. PDS jakaa *просто* -sanankäytön kahteen kontekstiin. Ensimmäisen modifikaation otsikko on ”ei enempää kuin” ja toisen modifikaation otsikko päinvastainen ”ei vähempää kuin”. Kirjan mukaan *просто* -sanaa käytetään siis diskursiivisesti kahdella täysin päinvastaisella tavalla. Konteksti määrittelee, kumpi käyttötapa on kyseessä.

Yleisimmän sana *npocmo* suomennetaan diskursiivisessa käytössä sanoilla *vain* ja *yksinkertaisesti*². *Vain* -sanaa käytettiin 188 suomennoksessa ja *yksinkertaisesti* -sanaa 165 kertaa. Seuraavaksi yleisin suomennos on *suorastaan*, joka esiintyi 50 lauseessa. Muita yli kymmenen kertaa esiintyneitä käännöksiä ovat *pelkästään* (24) ja *pelkkää* (11). Muutamia kertoja käytettyjä suomennoksia ovat *kerta kaikkiaan* (9), *pelkkä* (8), *aivan* (7), *kuin* (6), *edes* (6), *oikein* (6) ja *mutta* (5). Maininnan arvoisia ovat myös suomennokset *muuten vain* (21) ja *noin vain* (13), vaikka pääasiassa ne esiintyvät ainoastaan silloin, kun *npocmo* -sanaa käytetään sanan *мак* kanssa.

Yleisimmät suomennokset voidaan jakaa seuraavasti kahteen ryhmään sen mukaan, kumman modifikaation mukaista käyttöä sanalla suomennetaan:

1. modifikaatio: *vain, pelkästään, pelkkää, edes, ainoastaan* ja *yksinomaan*.

2. modifikaatio: *suorastaan, kerta kaikkiaan, aivan, kuin, oikein, ihan, vallan* ja *kerrassaan*.

Sanaa *yksinkertaisesti* ei voi luokitella kuuluvaksi pelkästään yhteen modifikaatioon, vaan sitä voidaan käyttää kummankin modifikaation mukaisten lauseiden suomentamisessa. Tämä on hyvä osoitus sanan perusmerkityksen kahdesta täysin vastakkaisesta tulkinnasta.

Esimerkkilauseita, joissa *npocmo* -sanaa käytetään diskursiivisesti, on siis kaiken kaikkiaan 754 kappaletta. Näistä esimerkeistä löytyi erilaisia suomennostapoja 103, joista 27 suomennosta oli käytetty enemmän kuin yhden kerran. Suomennosvaihtoehtojen suuri määrä selittyy diskurssisanojen kontekstisidonnaisuudella sekä sillä, että niillä ei ole omaa varsinaista merkitystä vaan ne tuovat lauseeseen vain jonkun lisämerkityksen. Näin ollen kääntäjälle jää melko vapaat kädet valita kuhunkin tilanteeseen sopiva suomennos. Tämä havainto tukee

² Liitteen 1 taulukossa on lueteltu kaikki korpusaineistossa esiintyneet suomennokset sanalle *npocmo*. Jokaisen sanan kohdalle on merkitty, montako kertaa suomennosta käytettiin käännettäessä diskursiivista käyttöä ja montako kertaa käännettäessä ei-diskursiivista käyttöä.

teoriakirjojen esittämän modifikaatio-mallin hyödyllisyyttä. Kääntäjä saa tietyt raamit, joiden avulla hän voi päätellä kuinka sanaa käytetään ja voi sen avulla tehdä ratkaisunsa kunkin kontekstin vaatimalla tavalla.

5.4 Suomennosten sijoittuminen sanaluokkiin - *просто*

Korpusaineiston esimerkkien perusteella voimme tarkastella, kuinka diskursiivisessa käytössä oleva *просто* -sana voidaan suomentaa. Diskurssisanojen tutkimuksen kannalta on myös kiinnostavaa, mihin suomen kielen sanaluokkiin venäjän kielen diskurssisanan suomennokset sijoittuvat. Sanoilla on lauseissa erilaisia tehtäviä eikä jako sanaluokkiin aina kerro tietyn sanan tehtävästä lauseessa. Tarkempaa tarkastelua varten olisi otettava mukaan pohdintaa niiden asemasta lauseenjäsennyksen kannalta. Tämä tutkielma käsittelee kuitenkin lähinnä venäjän kielen diskurssisanojen kääntämistä ja siksi jako ainoastaan sanaluokkiin on tässä yhteydessä riittävä.

5.4.1 Ensimmäinen modifikaatio ja eksklusiiviset fokuspartikkelit

Yleisin *просто* -sanana diskursiivista käyttöä suomentamaan käytetty sana oli aineiston perusteella *vain*. Se luetaan (Hakulinen ym. 2004: 804) kuuluvaksi eksklusiivisten fokuspartikkelien ryhmään. Sen käyttö sulkee pois muut mahdollisuudet (esim.22) ja ilmaisee, että johonkin tekemiseen ei liity mitään muuta (esim. 23).

(22) *Да ничего же нет между ними общего!- едва не воскликнул Андрей. И действительно, никакого не было сходства между лежащим и отсутствующим. Просто он живо представил себе Володю.*
(180. Олеша Ю., Зависть)

Eihän heissä ole mitään yhteistä! Andrei oli vähällä huudahtaa. Ja maassa viruvan ja poissa olevan välillä ei todellakaan ollut mitään yhteistä. Hän vain elävästi kuvitteli Volodjaa mielessään.
(E. Adrian, Kateus)

(23) — *Да вы бы велели себе что-нибудь подать,- перебил Зверков,- или просто спросили бы обедать не дожидаясь.*
(31. Достоевский Ф.М., Записки из подполья)

— *Olisitte tilannut itsellenne jotain, Zverkov puuttui puheeseen, - tai teidän olisi pitänyt vain aloittaa syöminen odottamatta ketään.*
(V. Kallama, Kellariloukko)

Muita aineistossa esiintyneitä eksklusiivisia fokuspartikkeleita ovat *vain* -sanalla kanssa synonyyminen *ainoastaan* ja lähes edellisten synonyymi *pelkästään* sekä *edes*, jota käsitellään tarkemmin jäljempänä. Näin voidaan siis ainakin jossain määrin yleistää, että silloin kun *почмо* on ensimmäisen modifikaation mukaisessa käytössä, käytetään suomentamiseen yleensä eksklusiivista fokuspartikkelia. Yleisimmin käytetään sanaa *vain*, mutta käytännössä valinta on hyvin pitkälle kääntäjällä. Joissain tilanteissa joku muista eksklusiivisista fokuspartikkeleista sopii paremmin. Tämänlaista tilannetta kuvaa seuraava esimerkki (24).

(24) *В те годы возник хоккей с шайбой, или, как его называли тогда, " канадский хоккей", просто " канада".*
(369. Трифонов Ю., Дом на набережной)

Niinä vuosina syntyi jääkiekko tai kuten sitä silloin sanottiin " kanadalainen hockey" tai pelkästään " kanada".
(M. Koskinen, Talo rantakadulla)

Edellisessä esimerkissä voitaisiin ajatella käytettävän muutakin sanaa kuin *pelkästään*. Esimerkiksi *ainoastaan* olisi mahdollinen vaihtoehto.

5.4.2 Toinen modifikaatio ja intensiteetti-ilmaukset

Toisen modifikaation mukaisessa käytössä *почмо* -sanaa käytetään merkityksessä ”ei vähempää kuin”. Tällöin käännettäessä tulevat lähinnä kyseeseen ns. intensiteettisanat (intensiteettipartikkelit ja -adverbit), jotka ilmaisevat laadun tai määrän astetta. Aineistossani käytetyistä suomennoksista Isossa suomen kieliopissa (2004: 770, 814–815) intensiteettipartikkeleiksi luetaan *aivan*, *ihan* ja *oikein*. Intensiteetti-ilmaukseksi, joka ei ole intensiteettipartikkeli, määritellään kiteytyneenä fraasina käytettävä *kerta kaikkiaan*. Itse lukisin tähän ryhmään kuuluvaksi myös aineistossa esiintyneen *vallan*, joka on hyvin samantyyppinen kuin kirjoitetulle kielelle ominaiset intensiteettipartikkelit *perin*, *sangen*, *ylen* ja *varsin*. Intensiteettiä ilmaisevien sanojen

funktionaalinen luokka on avoin ja substantiiveista sekä adjektiiveista voi tehdä intensifioijan kaltaisen tekemällä siitä *n* -päätteisen. (Hakulinen ym.2004: 814.) Intensiiteettiä ilmaisevia sanoja on siten helppo synnyttää, ja niitä käytetään erityisen paljon puhutussa kielessä. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat kirosanat: *helvetin* hyvä.

Yleisin käänös toisen modifikaation mukaisessa käytössä olevia lauseita suomennettaessa on aineiston perusteella *suorastaan*. Vaikka *suorastaan* ei ole intensiteettipartikkeli eikä sitä ainakaan Ison suomen kieliopin mukaan ole luettu intensiteettisanaksi, voi sanan mielestäni määritellä tässä yhteydessä kuuluvaksi tähän ryhmään. Sanaa *suorastaan* käytetään silloin kun halutaan korostaa sen tietyn sanan merkitystä, jonka yhteydessä se esiintyy. Sanan käyttö ilmaisee, että ei ole ikään kuin muuta keinoa kuvailla tiettyä asiaa kuin sanoa se suoraan.

(25) *Да был ли он когда-либо инженером?
В тот год, когда строился "Четвертак", Иван занимался промыслом
малопочтенным, а для инженера- просто позорным.*
(173. Олеша Ю., Зависть)

*Oliko hän koskaan insinööri ollutkaan? Sinä vuonna jona "Neljännesruplaa"
rakennettiin, Ivan harjoitti hieman kunniatonta elinkeinoa joka insinöörille oli
suorastaan häpeällinen.*
(E. Adrian, Kateus)

5.4.3 Monikäyttöinen yksinkertaisesti

Sanaluokkajaon kannalta ongelmallinen on adverbiaali *yksinkertaisesti*, jota ei voi sijoittaa vain yhteen sanaluokkaan. Sitä käytetään molempien modifikaation lauseiden suomentamisessa. Joissain tapauksissa sitä käytetään synonyymisesti sanan *vain* kanssa, jolloin se karsii muut vaihtoehdot ja ilmaisee, että asiaan ei liity mitään muuta. Välillä sitä käytetään kuten intensiteettisanana, korostamassa määrittämänsä sanan merkitystä. Tällöin se voitaisiin monessa tapauksessa korvata esimerkiksi sanalla *suorastaan*. Sana voitaneenkin luokitella eri tavoin riippuen siitä, mikä sen tehtävä lauseessa on. Esimerkissä (26) sanaa *yksinkertaisesti* käytetään suomennettaessa lausetta, jossa *просто* -sana on ensimmäisen modifikaation mukaisessa käytössä. Tässä

lauseessa se osoittaa, että ei ole muita nimeämiskriteereitä, ei ole väliä minkä mukaan nimetään, kunhan kalskahtaa komealta.

(26) *Планеты нарекались по названиям кораблей и городов, по именам любимых литературных героев, названиями приборов и **просто** громкими звукосочетаниями.*

(133. Стругацкие А. и Б., Попытка к бегству)

*Planeettoja ristittiin alusten ja kaupunkien nimien mukaan, kirjallisuuden sankareiden mukaan, laitteiden nimien mukaan ja **yksinkertaisesti** komealta kalskahtavasti.*

(E. Adrian, Pakoyritys)

Alla olevassa esimerkissä (27) *просто* - sanaa on käytetty toisen modifikaation mukaisesti ja kääntäjä on suomentanut sen *yksinkertaisesti*. Tässä yhteydessä *просто* voitaisiin suomentaa myös sanalla *suorastaan*. Tämä on mielenkiintoinen konteksti myös siitä syystä, että samassa lauseessa esiintyy *просто* -sana toisenkin kerran. Toinen *просто* esiintyy ensimmäisen modifikaation mukaisessa käytössä eli merkityksessä *pelkästään*. Tässä lauseessa näkyy kontekstin merkitys *просто* -sanan käytössä ja suomentamisessa. Sanaa voidaan käyttää samassa lauseessa kahdessa päinvastaisessa merkityksessä.

(27) *На обыкновенном языке о "пункте чести" не упоминается. Я вполне был уверен (чутье-то действительности, несмотря на весь романтизм! что все они **просто** лопнут со смеха, а офицер не **просто**, то есть не безобидно, прибьет меня, а непременно коленком меня напинает, обведя таким манером вокруг бильярда, и потом уж разве смилуется и в окно спустит.*

(11. Достоевский Ф.М., Записки из подполья)

*Tavallisella kielellä ei "kunnian näkökulmasta" käy mainitseminen. Olin vakuuttunut (todellisuuden väinua, kaikesta romanttisuudesta huolimatta), että he kaikki **yksinkertaisesti** halkeaisivat naurusta ja ettei upseeri tyytyisi **mutkattomasti** eli kipeästi piekemään minua vaan ehdottomasti murjoisi minua polvellaan ja ajaisi sillä lailla biljardipöydän ympäri ja korkeintaan vasta sitten armosta paiskaisi minut ikkunasta ulos.*

(E. Adrian, Kirjoituksia kellarista)

5.4.4 Просто ja kieltomuoto

Просто voi esiintyä kieltomuodon kanssa ainoastaan ensimmäisessä modifikaatiossa (Baranov ym. 1993: 172). Kieltomuodon kanssa käytettävää *просто* -sanalle ei löydy yhtä ainoaa suosituinta suomennosta. Silloin kun kieltosana on ennen *просто* -sanaa, se ilmaisee, että on olemassa useita vaihtoehtoja ja silloin merkitys voitaisiin kääntää:

ei ainoastaan. Käytännössä käänнос riippuu täysin kontekstista, ja aineistossa onkin käytetty useita erilaisia selittäviä käänноksiä. Seuraavassa on kahden eri käänंतäjän samasta lauseesta tekemät käänноsratkaisut (esimerkit 28 ja 29).

(28) *А это скоро придет, не надейся на молодость. Тут ведь это все на почтовых летит. Тебя и вытолкают. Да и не просто вытолкают, а задолго сначала придираться начнут, попрекать начнут, ругать начнут, — как будто не ты ей здоровье свое отдала, молодость и душу даром для нее загубила, а как будто ты-то ее и разорила, по миру пустила, обокрала.*

(42. Достоевский Ф.М., Записки из подполья)

Ja se vaihe tulee pian, älä luota siihen, että olet nuori. Täällähän aika kiittää kuin siivillä. Sinut potkitaan ulos. Eikä siinä kaikki että potkitaan ulos. Jo kauan ennen sitä aletaan huomautella, moitiskella ja haukkua- ikään kuin sinä et olisi antanut emännälle terveyttäsi, turhanpäiten tuhonnut nuoruuttasi ja sieluasi hänen hyväkseen, aivan kuin sinä päivastoin olisit saattanut emäntäsi puille paljaille, pannut mieron tielle, varastanut putipuhaaksi.

(E. Adrian, Kirjoituksia kellarista)

(29) *Ja se tapahtuu hyvinkin pian, älä luota liikaa nuoruuteesi, sillä se kiittää täällä ohitse tuulispäänä ja sitten sinut ajetaan pois. Eikä riitä sekään, että sinut ajetaan ulos, vaan jo kauan sitä ennen alkaa emäntäsi riidellä kanssasi, moittia sinua, säттіä sinua ikäänkuin et sinä olisi hänen takiaan menettänyt terveyttäsi, uhrannut hänen vuokseen nuoruuttasi ja sieluasi, vaan aivan kuin sinä olisit saattanut hänet perikatoon, keppikerjäläiseksi ja varastanut hänet tyhjiin.*

(43. V. Kallama, Kellariloukko)

Eksklusiivisiin fokuspartikkeleihin kuuluvaa sanaa *edes* käytetään *просто* -sanan suomentamiseen aineiston perusteella ainoastaan siinä tapauksessa, että *просто* -sanan jäljessä seuraa kielto muoto *не* (esim. 30). Kaikkiaan käänноstä *edes* on käytetty kuusi kertaa ja ainoastaan sellaisissa tapauksissa että jäljessä on kielto muoto.

(30) — *У меня еще стыд перед мамой, — говорила она. — Тут первая весна такая страшная была, я просто не знаю, как мы пережили ее. Папа погиб, аттестата нет, все, что привезли с собой, продали. Я утром выпью стакан теплой воды и иду на экзамены.*

(666. Бакланов Г., Навеки девятнадцатилетние)

— *Minä tunnen vielä häpeää äidin edessä, puhui Saša. — Ensimmäinen kevät täällä oli ihan kauhea, en edes voi käsittää miten me siitä selvittiin. Isä oli kaatunut, minulla ei ollut vielä päästötodistusta, kaiken mitä me olimme tuoneet mukamme, me olimme myyneet. Minä join aamuisin lasillisen lämmintä vettä ja läksin kirjoituksiin.*

(Orlov V., Synnyinmaan puolesta)

5.4.5 Ei käännetty - просто

Noin joka seitsemännessä esimerkissä просто -sanaa ei ollut varsinaisesti käännetty millään helposti erotettavalla sanalla tai sanoilla. Tietyissä tapauksissa sanan vaikutus näkyy ainoastaan laajempaa kontekstia tarkasteltaessa. Välillä kääntäjä on irtautunut lähtötekstistä ja rakentanut lauseet uudestaan suomeksi (esim.31). Tällaisissa tapauksissa on vaikea määrittellä mikä käännoksessä on juuri *просто* -sanan vaikutusta, se ikään kuin sulautuu ympäröivään kontekstiin eikä sitä tarvitse erikseen painottaa. Seuraavassa esimerkissä *просто* -sanaa on käytetty toisen modifikaation mukaisesti korostamassa pääsanaansa. Jos lauseen rakenne pidettäisiin alkuperäisen kaltaisena, olisi tässä yhteydessä loogisin suomennos *oikein suututtaa*. Kääntäjä on jättänyt *просто* -sanon suomentamatta ja muuttanut lauseen rakennetta. Tässä yhteydessä käänno on looginen ja toimii hyvin. Tämä on hyvä esimerkki tilanteesta, jossa kääntäjä voi valita käännoksensä kymmenistä vaihtoehdoista.

(31) — *Нет, и это не тот! бормочет она. Чёрт знает что такое! Это просто возмутительно! Нет, не тот!*
(209. Чехов А.П., Счастливчик)

— *Ei, ei se ole tämä! mutisee hän. Pahus vieköön, mitä tämä merkitsee! Alkaa jo suututtaa! Ei, ei se ole tämä!*
(J. Konkka, Onnenpoika)

Joskus lähtötekstissä on paljon toistoa. Tällöin kääntäjän on mahdollista jättää osa toistosta suomentamatta ilman, että se vaikuttaisi lauseen ymmärtämiseen (esim. 32).

(32) — *Нам необыкновенно повезло, — весело сказал Вадим. Просто удивительно, как нам сегодня везет. Незнакомец поглядел на него без улыбки.*
(125. Стругацкие А. и Б., Попытка к бегству)

— *Meitäpä onni vasta potkii, Vadim sanoi iloisesti. Tänään meillä todella pyyhkii hyvin. Tuntematon katsoi häneen hymyilemättä.*
(E. Adrian, Pakoyritys)

Edellisessä esimerkissä kääntäjä on jättänyt ilmauksen *просто удивительно* -

'*suorastaan hämmästyttävää*' kääntämättä. Sitä vastoin hän on lisännyt seuraavaan lauseeseen vahvistavan sanan *todella* (vrt. Tommola 1998). Perusajatus välittyy näinkin vaikka sinänsä ei ole mitään syytä miksi ilmausta ei olisi voinut kääntää sellaisenaan.

6. TUTKIMUSTULOKSET ПРЯМО

Прямо -sanan esimerkkejä oli aineistossa 904 kappaletta. Nämä esimerkit on käsitelty aivan samalla tavalla kuin *просто* -sanan kohdalla. Jokaisen esimerkin kohdalle on siis merkitty sanan suomennos, onko kyseessä dialogi vai kerronta sekä onko sanaa käytetty diskursiivisesti.

6.1 Dialogi vs. kerronta - прямо

Korpusaineistossa *прямо* -sanaa on kokonaisuudessaan käytetty dialogissa 496 kertaa ja kertojan osuudessa 408 kertaa. Yhteensä *прямо* -sanaa on käytetty diskursiivisesti 175 kertaa, näistä 122 kertaa sana esiintyy dialogissa. Luonnollisesti *прямо* -sanan kohdalla pätevät samat määrittelyn vaikeudet kuin *просто* -sanan, aina ei ole helppoa määrittellä mikä osa on puhdasta kerrontaa ja mikä esimerkiksi dialogiin rinnastettavaa vapaata epäsuoraa kerrontaa.

Kun tarkastellaan ainoastaan diskursiivista käyttöä, on *прямо* ja *просто* -sanojen välillä havaittavissa kuitenkin selvä ero. Aineiston perusteella voidaan sanoa, että *просто* -sanaa käytetään diskursiivisesti huomattavasti yleisemmin myös kertojan osuudessa. *Прямо* -sanaa käytetään diskursiivisesti pääasiassa dialogissa tai sellaisissa kertojan osuuksissa, jossa puhutaan ikään kuin päähenkilön äänellä. Esimerkissä 33 sanaa käytetään diskursiivisesti kertojan osuudessa, mutta kieli on hyvin puhekielenomaista. Tällainen konteksti on verrattavissa dialogiin, mutta kuten todettu, lyhyehkön kontekstin perusteella erottelun tekeminen on vaikeaa.

(33) *Вошли Павло с Шуховым и с Гончиком в столовую — там **прямо** один к одному стоят, не видно за спинами ни столов куцых, ни лавок.*
(1367. Солженицын А.И., Один день Ивана Денисовича)

*Pavlo ja Šuhov ja Gopišik astuivat ruokasaliin — siellä he seisovat **aivan** kylki kyljessä, ei näy selkien takaa matalia pöytiä ei penkkejä.*
(Adrian E., Päivä Stalinin keskitysleirissä)

Hyvä näyte *прямо* -sanan yleisimmästä diskursiivisesta käytöstä dialogissa on esimerkki 34.

(34) *"Тожэ хороша: нет подождать-- заусилась в Краюшкино! Прямо уж нетерпеж какой-то. Тожэ толку-то было... И чего вот теперь?..*
(1087. Шукшин В.М., Осенью)

"Aika hyväkäs sekin: ei voinut odottaa- ryntäsi Krajuškinoon! Mokokakin hätähousu. Siinäkään ei ollut mitään järkeä... Entä nyt sitten?..
(Adrian E., Syksyllä)

Tässä yhteydessä on vaikea sanoa, onko *прямо* -sanan vaikutuksesta käytetty sanaa *mokokakin*, vai ainoastaan lisätty *mokoma*-sanan loppuun *-kin*. Jos koko lause käännettäisiin tässä sananmukaisesti, hyvä vaihtoehto olisi: *Aivan* kuin mikäkin hätähousu.

6.2 Diskursiivinen käyttö vs. muu käyttö - *прямо*

Прямо -sanaa on käytetty diskursiivisesti suhteessa selvästi vähemmän kuin *просто* -sanaa, 904 esimerkistä vain 175 kertaa. *Просто* -sanan kohdalla PDS:n (1993: 171–173) esittämä modifikaatio -malli piti jokseenkin paikkansa. Sen sijaan *прямо* -sanan kohdalla PDS:n (1993: 160–163) modifikaatiot eivät olekaan niin onnistuneita. Ajatuksensa puolesta jako on kyllä toimiva, mutta ongelmana on se, että monissa tapauksissa kyse ei ole diskursiivisesta käytöstä. Ensimmäinen modifikaatio eli *oikaisu* ei toimi kuin osittain. Totta on se, että *прямо* -sanaa kyllä käytetään paljon kyseisessä tarkoituksessa, mutta tämä käyttö on äärimmäisen harvoin diskursiivista. Luvussa 6.4.1 käsitellään tarkemmin esimerkkitapauksia, joissa ensimmäisen modifikaation määritelmä pätee. PDS:n toinen modifikaatio, *puhutaan suoraan*, ei toteudu laisinkaan. Kun *прямо* on kirjan toisen modifikaation mukaisessa käytössä, se ei ole koskaan diskursiivinen. Esimerkki 35 havainnollistaa tilanteen. Tämänlaisissa konteksteissa *прямо* liittyy aina suoranaisesti verbiin ja on siten adverbi.

(35) — *Что ты дурачка-то из себя строишь? прямо спросил Егорка. Чего ты людей в заблуждение вводишь?*
Санька аж побелел... Думали, что они подерутся.

(1126. Шукшин В.М., Версия)

— *Miksi sinä leikit hölmöä? Jegorka kysyi **suoraan**. Miksi sinä johdat ihmisiä harhaan? Sanka oikein kalpeni... Luultiin että he rupeavat tappelemaan.*
(Adrian E., Versio)

PDS:n kolmas modifikaatio *ainoa vaihtoehto* sen sijaan toimii. Tässä modifikaatiossa *прямо* esiintyy aina diskursiivisena. Kolmannen modifikaation esimerkkejä tarkastellaan luvussa 6.4.2.

Прямо -sanaa koskevan aineiston analysointi diskursiivisen käytön kannalta oli siinä mielessä huomattavasti hankalampaa kuin *просто* -sanan, että teoriakirjan opit eivät päteneet kuin osaan esimerkkejä. Tämän lisäksi esiin nousi joukko rajatapauksia (esim 36 ja 37), jotka ovat äärimmäisen vaikeita määritellä täysin diskursiiviseksi tai ei-diskursiiviseksi käytöksi. Niistä voisi muodostaa oman ryhmän ns. puhtaiden diskurssisanojen ja sanojen, jotka eivät liity diskurssiin välille. Tähän ryhmään luetaan sellaiset tapaukset, joissa sana on jotenkin sidoksissa adverbiaaliin tai muuhun lauseenjäseneen, mutta sillä ei ole enää varsinaista leksikaalista suoruteen liittyvää merkitystä.

(36) *По ночам и особенно под утро от "призраков" в саду сплошной мяв стоит. Некоторые вываливаются **прямо** из чистого неба- один в бассейн угодил, когда я утром купался, тоже устроил мне переживание.*
(1038. Стругацкие А. и Б., Парень из преисподней)

*Öisin ja varsinkin aamuisin puutarhasta kuuluu taukoamaton haamujen nau'unta. Jotkut tupsahtavat **suoraan** autiolta taivaalta. Yksi päätyi altaaseen, jossa minä olin parastaikaa uimassa, oli sekin aika kokemus minulle.*
(Adrian E., Poika helvetistä)

(37) *Недоверие уступало место любопытству. Самые бедовые приблизились к ямкам и, хихикая, попробовали воду. И тут же отскочили. А самого любопытного, зазевавшегося у края, толкнули **прямо** в одежду.*
(1287. Приставкин А., Ночевала тучка золотая)

Epäluulo antoi sijaa uteliaisuudelle. Kaikkein hurjimmat lähestyivät kuoppia ja hihitellen kokeilivat vettä. Ja loikkasivat saman tien loitolle. Ja kaikkein rohkein, kuopan reunalle aikailemaan jäänyt tyrkättiin vaatteet päällä veteen.
(Adrian E., Yöpyi pilvi kultainen)

Yllä on kuvattu kaksi rajatapausta. Esimerkissä 36 *прямо* -sanaa käytetään ilmaisemaan sitä, että haamut ilmestyvät täysin tyhjästä, ne vain tupsahtelevat autiolta taivaalta noin vain. Kääntäjä on käyttänyt tässä suomennosta *suoraan* mutta yhtä hyvin voitaisiin käyttää esimerkiksi suomennoksia *noin vain* tai *tuosta vain*. Esimerkissä 37 *прямо* on jätetty kokonaan kääntämättä, mutta sana voitaisiin aivan hyvin kääntää: tyrkättiin *suoraan* vaatteet päällä veteen. Tässä yhteydessä *прямо* ei tarkoita suuntana suoraa vaan sitä, että reunalle jäänyt tyrkättiin veteen ottamatta vaatteita pois.

Tätä rajatapausten ryhmää kuvaa hyvin se, että monessa tapauksessa suomentamiseen olisi mahdollista käyttää sanaa *suoraan*, jolloin se kyllä välittää lauseen ajatuksen. Hetken miettimisen jälkeen löytyy yleensä parempi, nimenomaan juuri kyseiseen kontekstiin sopivin vaihtoehto. Esimerkissä 36 luontevampi suomennos olisi: Jotkut tupsahtelevat *kuin tyhjästä* autiolta taivaalta, ja esimerkissä 37: ...tyrkättiin veteen *vaatteineen päivineen*. Luonteensa perusteella merkitsin yllä olevat rajatapaukset diskursiivisiksi. Niissä on nähtävissä diskursiivisen käytön piirteitä ja kääntäminen on vahvasti kontekstista riippuvaista.

6.3 Suomentaminen - *прямо*

Selvästi yleisimmin sanaa on käytetty adverbina konkreettisessa merkityksessä *suoraan* joko maantieteellisesti (kulkea suoraan), suuntana (katsoa suoraan) tai jonkun ylimääräisen poisjättämisenä (puhua suoraan). Tässä merkityksessä *прямо* on käännetty 469 kertaa eli yli puolessa esimerkeistä. Kun käsitellään ainoastaan diskursiivista käyttöä, mikään yksittäinen suomennos ei nouse selvästi suosituimmaksi. Diskursiivisesti käytetylle sanalle on olemassa paljon enemmän käänösvaihtoehtoja kuin adverbina käytetylle. Tämä johtuu siitä, että adverbilla on konkreettinen merkitys, kun taas diskursiivisesti käytetyn sanan merkitys peilautuu vahvasti kontekstin kautta. Aineisto vahvistaa tosiasian. *Прямо* -sanaa on käytetty diskursiivisesti 175 kertaa, joista se on jätetty kääntämättä 61 kertaa. Kun vähennetään ei-käännettyt esimerkit jäljelle jää 114 esimerkkiä, joissa *прямо* on käännetty. Näille 114 esimerkille löytyy 33 erilaista käänösvaihtoehtoa. Keskimäärin yhtä suomennosta on siis käytetty vain

hieman yli kolme kertaa. Käytetyimpiä suomennoksia olivat kolmannen modifikaation tapausten suomentamiseen käytetyt intensiteettiä ilmaisevat *suorastaan* (32), *ihan* (14), *oikein* (13), *aivan* (7)³. Lähinnä ei-diskursiivisen käytön suomentamisessa käytetty *suoraan* esiintyi diskursiivisen käytön käänöksissä 14 kertaa. Siitä huolimatta sen osuutta diskursiivisten esimerkkien kääntämisessä ei voida pitää kovinkaan merkittävänä. Monet näistä esimerkeistä ovat yksittäisiä rajatapauksia diskursiivisen ja ei-diskursiivisen käytön väliltä. Silti se osoittaa, että myös diskursiivisesti käytetty *прямо* on mahdollista suomentaa sanalla *suoraan*. Kolme kertaa suomentamiseen käytettiin kliittistä sävypartikkelia *-hän*, kahdesti sanoja *oikea*, *niin*, *muitta mutkitta* ja *heti*. Muut suomennokset esiintyivät aineistossa vain yhden kerran.

6.4 Suomennosten sijoittuminen - прямо

PDS jakaa *прямо* -sanana diskursiivisen käytön kolmeen modifikaatioon. Seuraavassa tarkastellaan kuinka eri modifikaatioiden mukaisia käyttötapoja on suomennettu tai kuinka niitä voitaisiin suomentaa. Lisäksi katsotaan kuinka suomennokset jakautuvat sanaluokkiin. Johtopäätösten tekeminen sanaluokkajaon suhteen on mahdollista ainoastaan kolmannen modifikaation kohdalla, sillä ensimmäisen modifikaation mukaisia diskursiivisia käyttöjä on vähän. Toista modifikaatiota ei käsitellä tässä yhteydessä lainkaan, sillä toisen modifikaation mukaisessa käytössä *прямо* ei ole koskaan diskursiivinen.

6.4.1 Ensimmäinen modifikaatio - muitta mutkitta

Korpusaineistosta löytyy vain muutamia tapauksia, joissa *прямо* -sanaa on käytetty diskursiivisesti PDS:n ensimmäisen modifikaation mukaisesti. Sanaa on kyllä monessa kohtaa käytetty kirjan esittämällä tavalla, mutta ainoastaan harvoissa tapauksissa kyseessä on diskursiivinen käyttö. Esimerkissä 38 *прямо* -sanaa on käytetty

³ Liitteen 2 taulukossa on lueteltu kaikki korpusaineistossa esiintyneet suomennokset sanalle *прямо*. Jokaisen sanan kohdalle on merkitty, montako kertaa suomennosta käytettiin käännettäessä diskursiivista käyttöä ja montako kertaa käännettäessä ei-diskursiivista käyttöä.

diskursiivisesti ensimmäisen modifikaation mukaisesti. Tässä *прямо* -sanan käytöllä osoitetaan, että asia tapahtuu noin vain eikä siihen liity mitään muuta. Tästä esimerkistä aineistossa on kahden eri kääntäjän käännökset, joista ensimmäisessä (38) sana on käännetty ja toisessa (39) se on jätetty kääntämättä.

(38) *Какой-нибудь помощник столоначальника **прямо** совал ему под нос бумаги, не сказав даже "перепишите", или " вот интересное, хорошенькое дельце", или что-нибудь приятное, как употребляется в благовоспитанных службах.*
(1150. Гоголь Н.В., Шинель)

*Kuka tahansa osastonpäällikön apulainen työnsi **vain** paperit **muitta mutkitta** hänen nenänsä alle sanomatta edes: Kirjoittakaa puhtaaksi! tai: Tässä mielenkiintoista, mukavaa askartelua! tai muuta sen tapaista, kuten hyvän kasvatuksen saaneiden virkamiesten on tapana sanoa.*
(Jalkanen H., Päällystakki)

(39) *Kuka tahansa apulaisosastopäällikkö sujautti papereita hänen nenänsä eteen sanomatta edes " kirjoittakaa puhtaaksi" tai " tässä olisi mielenkiintoinen, mukava työ" tai muuta miellyttävää niin kuin hyvin kasvatetuissa virastoissa on tapana.*
(1151. Adrian E., Päällystakki)

Esimerkissä 38 on haluttu korostaa, että papereita todellakin vain muitta mutkitta työnnettiin hänen nenänsä alle. Tehostuskeinona suomennokseen on lisätty myös sana *vain*, jonka käyttö on tässä yhteydessä myös *прямо* -sanan seurausta vaikka sitä ei korpusaineiston mukaan käytetä kertaakaan yksinään suomentamaan *прямо* -sanaa. Tässä yhteydessä suomentaminen on parempi ratkaisu kuin kääntämättä jättäminen. Mielenkiintoista, että tässä yhteydessä suomennokseksi riittäisi yksinään eksklusiivinen fokuspartikkeli *vain*, jota käytettiin yleisesti *просто* -sanan ensimmäisen modifikaation suomentamisessa.

Esimerkissä 40 on myös kyseessä diskursiivinen käyttö vaikka sitä ei suomennoksesta enää voikaan havaita. *Прямо* -sanaa on tässä käytetty korostamaan nimenomaan tekemisen suoruutta eikä suunnan suoruutta, kuten suomennoksessa on ilmaistu, ja siten kyseessä on diskursiivinen käyttö. Tässä yhteydessä *прямо* voitaisiin suomentaa esimerkiksi ilmaisulla *muitta mutkitta*.

(40) *Иногда так человек вытерпит полчаса смертного страха с разбойником, а как приложат ему нож к горлу окончательно, так тут даже и страх пройдет. Он **прямо** уселся пред Порфирием и, не смигнув, смотрел на него.*

(1848. Достоевский Ф.М., Преступление и наказание)

*Välistä ihminen kestää samalla tavoin kuolemanpelkoa rosvon edessä, mutta kun tämä asettaa puukon lopullisesti hänen kurkulleen, niin pelko katoaa sen tien. Raskolnikov istuutui **suoraan** vastapäätä Porfiria ja alkoi katsella häntä silmiään räpäyttämättä.*

(Konkka J., Rikos ja rangaistus)

Ensimmäisen modifikaation mukaisesti käytettävälle *прямо* -sanalle on vaikea löytää yleisintä suomennosta. Ehkä yleisenä käännöksenä voitaisiin ajatella ilmaisua *muitta mutkitta*. Tämä antaa ajatuksen tasolla oikean kuvan tilanteesta, jossa sanaa käytetään diskursiivisesti ensimmäisen modifikaation määrittelyn mukaisesti. *Muitta mutkitta* sopisi siten myös modifikaation otsikoksi paremmin kuin aikaisemmin käytetty *oikaisu*.

6.4.2 Kolmas modifikaatio - intensiteetti-ilmaukset

PDS:n määrittämä kolmas modifikaatio on ainoa, joka toimii tarkoituksenmukaisesti. Tämän modifikaation mukainen käyttö on helppo rajata ja se on aina diskursiivinen. *Прямо* -sanan kolmas modifikaatio on hyvin pitkälti samanlainen kuin *просто* -sanan toinen modifikaatio. Molemmissa tapauksissa sanaa käytetään äärimmäisenä ilmaisuna korostamaan jotain asiaa. Esimerkissä 41 sanaa käytetään ilmaisemaan, että ei ole muuta keinoa selittää asiaa, se vain on *suorastaan mystistä*.

*(41) Казалось, что вот-вот еще немного, и гражданка, не вытерпев, подмигнет на покойника и скажет: Видали вы что-либо подобное? **Прямо** мистика! Столь же растерянные лица были и у пеших провожающих, которые, в количестве человек трехсот примерно, медленно шли за похоронной машиной.*

(Булгаков М.А., Мастер и Маргарита)

*Vaikutti siltä, kuin ei olisi enää paljon tarvittu, että tämän naishenkilön kärsivällisyys olisi loppunut ja hän osoittaisi silmää iskien vainajaa ja sanoisi: Oletteko mokomaa nähnyt? **Suorastaan** mystistä! Yhtä hämmentyneen näköisiä olivat myös jalkaisin kulkevat saattajat, jotka noin kolmensadan miehen joukkona seurasivat ruumisvaunua.*

(Heino U.-L., Saatana saapui Moskovaan)

Yleisimmin *прямо* suomennetaan tässä yhteydessä sanoilla *suorastaan* (32), *ihan* (14), *oikein* (13) ja *aivan* (7). Muita, aineistossa kaksi tai kolme kertaa esiintyneitä suomennoksia ovat mm. *kuin*, *tosiaan*, *-hän*, *niin*, *tosi*, *millaista*, *kertakaikkisesti* ja *varsinaista*. Yleisimmät suomennokset ovat siis aivan samoja kuin *просто* -sanan

toista modifikaatiota suomennettaessa. Käännösohjeeksi voidaan taas ajatella, että kolmatta modifikaatiota suomennettaessa käytetään intensiteetti-ilmauksia. Kolmannen modifikaation mukaisesti käytettynä *прямо* on helppo suomentaa. Periaatteessa kääntäjällä on vapaat kädet valita sopiva vaihtoehto äärimmäisyyttä kuvaavista ilmauksista ja muokata lausetta sen mukaisesti. Alla olevassa esimerkissä 42 on pidetty lauseen rakenne entisellään ja käytetty sanaa *voi* korostamaan onnettomuutta. Jos lauseen rakenne halutaan säilyttää alkuperäisen kaltaisena niin sana *voi* on hyvä käännösvaihtoehto. Lauseen rakennetta on myös mahdollista muokata, jolloin se voitaisiin suomentaa esimerkiksi: *Suorastaan onnetonta/kauheaa kuinka paljon tänäänkin join!*

(42) — *Это уж точно! Мишка, смеясь, хлопнул ее по плечу. Вина-то я, Степановна, много пью. Ведь вот и сегодня до чего допил, что **прямо** беда! Беда!*

Мишка с горестным весельем качал головой:

— *Бери зятем, пока...*

(Белов В., Привычное дело)

— *Sinä sen sanoit! Miska läsäytti häntä olalle nauraen. Viinaa menee kyllä rutkasti. Tänäänkin' join niin että **voi** onnetonta! Miska pudisteli päätään hilpeän surumielisesti.*

— *Ota minut vävyksi, niin kauan kuin...*

(Laaksonen H., Tuttu tarina)

Edellisen kaltaisissa konteksteissa korostuu jälleen diskurssisanojen monikäyttöisyys ja kontekstisidonnaisuus. Suomentamiseen on lukuisia mahdollisuuksia, kunhan vain on ensin kontekstista selvittänyt minkä modifikaation mukaisessa käytössä sana on, eli minkä otsikon alta sopivaa suomennosta voi alkaa miettiä.

6.4.3 Ei käännettyt - *прямо*

Прямо -sanaa on käytetty diskursiivisesti 175 kertaa. Näistä jopa 61 esimerkissä sanaa ei ole käännetty. Yli kolmannes diskursiivisen käytön esimerkeistä on siis jätetty suomentamatta. Adverbina *прямо* -sanaa käytetään aineistossa 729 kertaa, joista 121 esimerkissä sitä ei ole suomennettu. Voidaan päätellä että diskursiivisessä käytössä sanan kääntämättä jättäminen on huomattavasti helpompaa.

Esimerkeissä, joissa sanaa ei ole käännetty, ei ole nähtävissä mitään tiettyä kontekstia, jolloin sanan voi jättää kääntämättä. Kuten *просто* -sanan, myös *прямо* -sanan kohdalla kyse on lähinnä kääntäjän ratkaisusta. Kontekstillakin on vaikutusta. Jos konteksti itsessään antaa tarpeeksi informaatiota tai mahdollistaa jonkin vakiintuneen fraasin käytön, on *прямо* helppo jättää kääntämättä. Näin käy esimerkissä 43, jossa on mahdollista käyttää vakiintunutta sanontaa, *en ollut uskoa silmiäni*. Tässä ei ole tarpeen vahvistaa sanontaa enää esim. sanalla *suorastaan*.

(43) — *Как тебе нравится эта позиция, Гэг? спросил Генард.
Я огляделся. Ну и позиция! Я **прямо** глазам своим не поверил. Дикобразы отрыли себе окопы по обе стороны от дороги, посередине поляны между околицей и джунглями.*
(1013. Стругацкие А. и Б., Парень из преисподней)

— *Mitä arvelet näistä asemista, Gag? Gepard kysyi.
Minä silmäilin ympäristöä. Jo oli asemat! **En ollut uskoa** silmiäni. Piikkisiat olivat kaivaneet itselleen taisteluhaudat kahden puolen tietä keskelle kylän laidan ja viidakon välistä aukiota.*
(Adrian E., Poika helvetistä)

Seuraavissa esimerkeissä (44 ja 45) on kahden eri kääntäjän käännösratkaisut lauseesta, jossa *прямо* esiintyy kaksi kertaa. Ensimmäisessä esimerkissä kumpaakaan sanaa ei ole erikseen käännetty, kun taas toisessa esimerkissä molemmat *прямо* -sanat on käännetty.

(44) *И Павло остролицый **прямо** глазом Дэра режет, прямо режет.*
(1373. Солженицын А.И., Один день Ивана Денисовича)

Ja terävänäamainen Pavlo tekee katseellaan silppua Deristä.
(Lahtinen M., Ivan Denisovitšin päivä)

(45) *Ja terävänäamainen Pavlo **oikein** teurastaa Deeriä silmillään, **oikein** teurastaa.*
(1374. Adrian E., Päivä Stalinin keskitysleirissä)

Esimerkissä 44 kääntäjä on muokannut lauserakennetta. Molemmat *прямо* -sanat on jätetty kääntämättä eikä käänöksessä ole käytetty alkuperäistekstin kaltaista toistoa, jolla painotetaan teurastamista. Esimerkissä 45 sen sijaan molemmat *прямо* -sanat on suomennettu sanalla *oikein* ja kääntäjä on pitäytynyt alkuperäisessä rakenteessa. Jälleen kerran hyvä esimerkki, kuinka paljon kääntäjällä on pelivaraa diskurssisanoja

suomennettaessa. Tässä yhteydessä kontekstikin on sama, joten sillä ei ole vaikutusta ratkaisuun.

6.5 Yhteenveto просто ja прямо

Sanakirja antaa molempien sanojen kohdalla lähes kaikki samat suomennokset, jotka aineiston perusteella olivat käytetyimpiä. Tämän tutkimuksen perusteella *просто* ja *прямо* -sanojen suomentaminen ei tuota ongelmia. Käännösvaihtoehtoja on enemmän liikaa kuin liian vähän. Kääntäjä voi itse valita useasta vaihtoehdosta sopivan käännöksen tai miettiä onko sanaa yleensä tarpeen suomentaa. Huolimatta käännösvaihtoehtojen suuresta määrästä yksittäisten kääntäjien välillä ei ollut nähtävissä merkittäviä eroja sanojen käytön suhteen. Tämä kertoisi siitä, että pääasiassa kääntäjillä on käytössään tietyt opitut mallit ja vaihtoehdot, joita he pääasiassa käyttävät. Sanavalintaan vaikuttavat myös suomen kielen vakiintuneet sanonnat ja yleiset kielenkäytön mallit. Suomennosten suuri hajonta kertoo siitä, että kontekstit otetaan huomioon, ja diskursiivisesti käytettävien sanojen monimerkityksisyys ja -käyttöisyys on huomioitu.

Esimerkkilauseita oli molemmista sanoista suurin piirtein sama määrä mutta *прямо* esiintyi suhteessa huomattavasti harvemmin diskursiivisesti käytettynä kuin *просто*. Tämä johtunee siitä, että *прямо* -sanaa käytetään huomattavan usein adverbina nimenomaan maantieteellisesti kuvaamassa suuntaa sekä kommenttiadverbina, eli tapana jolla asia ilmaistaan, *пугуаан суораан*. Yksinkertaisuutta kuvaava *просто* -sana ei adverbina ole niin käytetty ja merkityksellinen kuin suuntaa ja suorutta kuvaava *прямо*. *Просто* tuo helpommin lauseeseen jonkin lisävivahteen, kun taas *прямо* on enemmän alkuperäisen merkityksensä vanki. Esimerkiksi lauseessa; ”я *просто* скажу / minä vain sanon” sanomista ikään kuin pehmentävä sana *просто* on diskursiivinen. Vastaavasti lauseessa, jossa *просто* on korvattu sanalla *прямо*; ”я *прямо* скажу / sanon *суораан*” sanomisen suorutta ilmaiseva sana *прямо*, on adverbi. Yleisimmän merkityksensä *суора(ан)* myötä *прямо* liittyy lauseessa yleensä vain yhteen sanaan, usein verbiin, eikä siten ole diskursiivinen.

Sanojen samankaltaisuus tulee esiin ainoastaan diskursiivisessa käytössä. Silloin kun *прямо* sana on kolmannen modifikaation mukaisessa käytössä ja *просто* on toisen modifikaation mukaisessa käytössä sanat ovat käytöltään hyvin lähellä toisiaan. Tällöin suomennokset ovat samat ja käyttök kontekstitkin hyvin samanlaisia. Kuitenkin PDS:n (1993:181) esiin tuoma pieni ajatuksellinen ero on havaittavissa. *Прямо* ilmaisee asian tai tilanteen epätavallisuutta, kun taas *просто* korostaa nimenomaan sitä, että asiaan tai tilanteeseen ei liity mitään muuta.

7. LOPUKSI

Diskurssisanojen tutkiminen korpusaineiston avulla osoittautui erittäin mielenkiintoiseksi työksi. Kielikorpus sopii tämänlaisen tutkimuksen tekemiseen erinomaisesti. Tiedon löytäminen on nopeaa ja helppoa ja ohjelma muodostaa tiedoista kätevästi yhteenvetoja. Suomenkielisen teorian vähyys on ongelmallista tutkimukselle. Venäjänkielisen teorian soveltaminen suomen kieleen on mahdotonta, koska sanojen diskursiivinen käyttö on vahvasti sidoksissa kuhunkin kieleen.

Kuten alussa oletettiin, kaunokirjallisuudesta otetuista esimerkeistä löytyi paljon erilaisia käyttötapoja ja suomennoksia. Suurinta osaa suomennoksista oli käytetty vain kerran, mikä on todisteena diskurssisanojen vahvasta kontekstisidonnaisuudesta. Verrattaessa aineiston perusteella löytyneitä yleisimpiä käännöksiä sanakirjojen esittämiin suomennoksiin, voidaan todeta, että hyvä sanakirja (KOS) antaa varsin kattavan määrän suomennosvaihtoehtoja. Lähdekirjallisuudessa esitetyt diskurssisanojen määrittelyn mallit ovat toimivia ainoastaan tutkijan käytössä. Yleensä kääntäjät tarvitsevat tietoa nopeasti, ja silloin sanakirja on paras vaihtoehto. Sanakirja tarjoaa riittävästi suuntaa-antavaa informaatiota, jonka perusteella kääntäjä voi sitten itse tehdä ratkaisunsa. Tosin erityisesti diskurssisanojen kaltaisten monimerkityksisten sanojen kääntämisessä myös hyvin koottu kattava korpus olisi hyödyllinen apuväline kääntäjälle.

Kun verrataan tutkimuksen kohteena olevia sanoja esimerkiksi dialogipartikkeleihin tai lausumapartikkeleihin, ne eivät ole puhtaasti diskursiivisia sanoja. *Просто* ja *прямо* tuovat diskursiivisesti käytettyinä tietyissä konteksteissa puhekielisen vivahteen lauseeseen, mutta niitä on mahdollista käyttää diskursiivisesti myös kerronnassa. Siksi sanojen luokittelu lukuisine käyttöyhteyksineen on hankalaa, niin kuin diskurssisanojen yleensäkin. Kun katsotaan niiden suomennosten sijoittumista eri sanaluokkiin, havaitaan, että suomennokset sijoittuvat pääasiassa sellaisiin sanaluokkiin, joita ei katsota tyypillisiksi puhutulle kielelle.

Korpusaineiston esimerkkien tarkastelu osoittavaa, että diskurssisanat ovat juuri niin monimerkityksisiä, monikäyttöisiä ja vaikeita määritellä kuin teoriakirjoissa on esitetty. Toisaalta aineiston perusteella voidaan päätellä, että niiden kääntäminen on helppoa, kunhan ympäröivän kontekstin vaikutus huomioidaan.

LÄHTEET

Baranov ym.1993 = Баранов, А.Н., Плунгян, В.А и Рахилина, Е.В.: *Путеводитель по дискурсивным словам русского языка*. "Помовский и партнеры". Москва.

BTS = Kuznetsov 1998

CD-Perussanakirja (1997). Uusin tieto nykysuomen sanoista. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 94. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus - Edita - Lingsoft. Helsinki.

Dolgov & Leinonen (1988) = Долгов, Игорь & Лейнонен, Марья (1988). ”Употребление частицы *вот* в русской разговорной речи”. *Scando-Slavica* 34. 122–146.

DSR = Kiseleva ym. 1998

Eskola, Sari 2002: *Syntetisoivat rakenteet käännessuomessa. Suomennetun kaunokirjallisuuden ominaispiirteiden tarkastelua korpusmenetelmillä*. Joensuun yliopisto. Joensuu.

Granger, Sylviane & Lerot, Jacques & Petch-Tyson, Stephanie (toim.) 2003: *Corpus-based Approaches to Contrastive Linguistics and Translation Studies*. Editions Rodopi B.V. Amsterdam - New York.

Hakulinen, Auli & Saari, Mirja 1995: ”Temporaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi”. *Virittäjä* 4/1995: 481–500.

Hakulinen, Auli & Sorjonen, Marja-Leena & Suojala, Marja 1989: ”Partikkelit ja muut kiteymät vuoroissa”. Hakulinen, Auli (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja 1*. Kieli, 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki, Helsingin yliopisto. 115–146.

Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Karisto Oy, Hämeenlinna.

Kiseleva ym. 1998 = Киселева К., Пайар Д.: *Дискурсивные слова русского языка*. Метатекст, Москва.

KOS = Kuusinen ym. 1997

Kuusinen, Martti (toim.) & Ollikainen, Veera & Syrjäläinen, Julia 1997: *Venäjä – suomi –suursanakirja*. WSOY, Juva.

Kuznetsov 1998 = Кузнецов, С.А. (ред.): *Большой толковый словарь русского языка*. Норилск, Санкт-Петербург.

Mihailov, Mihail 2002: ”Rinnakkaistekstikorpus kääntäjän apuvälineenä”. *Kääntäjä* 4/2002: 12.

Niemensivu, Helena 1987: *Venäläissuomalainen kielitieteen termien sanasto*. Helsingin yliopiston slaavilaisten kielten laitoksen opetusmonisteita. Yliopistopaino, Helsinki.

O-S = Ožegov ym. 1993

Ožegov & Švedova 1993 = Ожегов, А.И & Шведова, Н.Ю.: *Толковый словарь русского языка*. Азъ, Москва.

PDS = Baranov ym. 1993

Russkaja grammatika = *Русская грамматика I* 1982 (Под ред. Н.Ю. Щведовой). Наука, Москва

Tiittula, Liisa 1992: *Puhuva kieli. Suullisen viestinnän erityispiirteitä*. Oy Finn Lectura Ab, Loimaa.

Tommola, Hannu 1998. ”Attitydord: Verkligen i diskurs och i ordbok”, teoksessa *Matkalla kielestä kieleen. Juhlakirja Rune Ingon 60-vuotispäiväksi*. Acta Wasaensia, 63. Kielitiede, 13. Vaasa: Universitas Wasaensis, 207–221.

Zanettin, Federico & Bernardini, Silvia & Stewart, Dominic (toim.) 2003: *Corpora in translator education*. St. Jerome Publishing, Manchester.

Östman, Jan-Ola 1981: *You know: A discourse-functional approach*. John Benjamins BJ, Amsterdam.

Internet-lähteet:

Uzdinskaja E.V. = Уздинская Е.В.: «*Частицы как показатель специфики внутринациональных речевых культур*». Стилистическая система русского языка – 3 – Конференции – Прикладная лингвистика – Слово Текст Язык.. http://fixed.ru/prikling/conf/stilsist3/prmt_chastgnhahtq.html (21.7.2005)

LIITTEET

Liite 1

ПРОСТО -SANAN SUOMENNOKSET JA NIIDEN JAKAUTUMINEN DISKURSIIVISEEN KÄYTTÖÖN SEKÄ EI-DISKURSIIVISEEN KÄYTTÖÖN

ПРОСТО

Suomennos	Diskursiivinen käyttö	Ei-diskursiivinen käyttö
ainakin	1	
ainoastaan	4	
aivan	7	
aivan kuin	1	
alkeellinen	1	
asiahan oli yksinkertainen		1
edes	6	
ei käännetty	111	11
ei mikään tavallinen		1
ei muuta	1	
ei muuta kuin	1	
ei riitä sekään	1	
ei tavanomaisessa mielessä	1	
eikä siinä kaikki	1	
eli	1	
en muuta kuin	1	
enää	1	
et ota	1	
-han	2	
-hän edes	1	
heleposti		1
heleppuahan	1	
helpoimmalla		1
helpolla		2
helposti	1	12
helppo		9
helppoa		9

Suomennos	Diskursiivinen käyttö	Ei-diskursiivinen käyttö
huvin vuoksi	1	
ihan	4	
ihan kuin	2	
ikään kuin	1	
ilmeistä		1
jopa	1	
-kä	1	
kerrakseen	1	
kerrassaan	3	
kerta kaikkiaan	7	1
kertakaikkiaan	2	
-kin	3	
-kö	1	
korutonta		2
koruttoman		1
koruttomasti	1	11
kuin	6	
kunhan	1	
kursailematta	1	
luonnollisesti		2
luonteva		1
luontevalta		1
luontevasti		8
luontevina		1
lyhyesti		2
merkillisellä tavalla		1
mikään	1	
mitenkään	1	
monimutkainen		1
muutta mutkitta	1	1
mutkattomasti	2	8
mutta	5	
muuten	1	
muuten vain	21	
muutenkin	1	
niin	1	
niin helpoksi		1
niin kuin	1	

Suomennos	Diskursiivinen käyttö	Ei-diskursiivinen käyttö
noin siitä vaan	1	
noin tavallisesti	1	
noin vain	13	1
oikeastaan	2	
oikein	6	
paljaaltaan		1
pelkälle	1	
pelkän	2	1
pelkästä	2	
pelkästään	24	2
pelkkä	8	1
pelkkää	11	3
pelkkänä	2	
pelkkiä	2	
perinpohjin	1	
pikku juttu		1
puhdasta	1	
rauhallisesti		1
sellaisenaan	1	
selvää	1	
selvähän se		1
selvähän tuo		1
selvästi	1	
selviä	1	
senkun	1	
sentään	1	
silkasta	1	
silkkaa	1	
sitä vain	1	
suoraan	2	3
suoraan sanoen	4	
suoramielisesti	1	
suoranaista	1	
suorastaan	52	
suorasukaisesti		1
syynä	1	
tavallinen		1
tavallinen vain	1	

Suomennos	Diskursiivinen käyttö	Ei-diskursiivinen käyttö
tavalliseksi	1	
tavallisella	1	
tavallista	1	3
tavallisten	1	
täysin	1	
todellinen	1	
turhan takia	1	
vaan	1	
vaatimattomasti		2
vaatimattomat	1	
vähällä	1	1
vaikka		1
vain	188	11
vain muutoin	1	
vain tavallisia	1	
vain yksinkertaisesti	1	
yksinkertaiselta		8
yksinkertaisen		1
yksinkertaisena		1
yksinkertaisesta	1	
yksinkertaisesti	164	25
yksinkertaisesti vain	6	1
yksinkertaisesti	1	
yksinkertaiset		1
yksinkertaisinta	1	
yksinkertaista	1	25
yksinomaan	3	
yleensä	1	

ПРЯМО -SANAN SUOMENNOKSET JA NIIDEN JAKAUTUMINEN
DISKURSIIVISEEN KÄYTTÖÖN SEKÄ EI-DISKURSIIVISEEN
KÄYTTÖÖN

ПРЯМО

Suomennos	Diskursiivinen käyttö	Ei-diskursiivinen käyttö
aivan	7	18
arkisesti		1
avoimesti		4
edestä		1
ei käännetty	61	132
esteettömästi		1
eteenpäin		2
-hän	3	
heti	2	7
hyväryhtisenä		1
ihan	14	1
ihan justiin		1
ihan niin	1	
ihka ilmeinen	1	
ilman muuta	1	2
jo		1
juuri		5
juuri parahiksi	1	
kerta kaikkiaan	1	
kertakaikkisesti	1	
keskellä	1	
keskelle		1
kohtisuoraan		1
kuin	1	
millaista	1	
muitta mutkitta	2	
mutkattomasti		1
niin	2	
nimenomaan		1

Suomennos	Diskursiivinen käyttö	Ei-diskursiivinen käyttö
oikea	2	
oikein	13	1
oikeita	1	
paljaalla		2
pelkkä	1	
pelkkää	1	1
pystyssä		1
ryhdikkäänä		1
ryhdikkäästi		1
sehän kävi	1	
selvästi		1
selvin		1
siinä		2
sitä aivan	1	
suora		1
suoraa		2
suoraa päätä		24
suoraan	14	469
suoraan eteenpäin		3
suoraan eteenpäinkin		1
suoraan sanoen	1	
suoraan vain		1
suoraluonteinen		1
suorana		9
suoranainen	1	1
suoranaisesti		4
suoranaisia		1
suoraryhtinen		1
suoraryhtisen		1
suoraryhtisenä		2
suorastaan	32	3
suorasukaisesti		1
suorina		1
tarkalleen		2
tiukasti		1
tosi	1	
tosiaan	1	

Suomennos	Diskursiivinen käyttö	Ei-diskursiivinen käyttö
totuuden		1
tyystin		1
välittömästi		3
välittömiä		1
vallan	1	
varsinaista	1	
vasten		3
viivyttämättä		1
voi	1	
yksin tein		1

ДИСКУРСИВНЫЕ СЛОВА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ: ИХ ЗНАЧЕНИЕ, УПОТРЕБЛЕНИЕ И ПЕРЕВОД НА ФИНСКИЙ ЯЗЫК НА ПРИМЕРЕ СЛОВ *ПРОСТО* И *ПРЯМО*.

1. ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ, ЕГО КОМПОЗИЦИЯ И МАТЕРИАЛ

Данное исследование рассматривает так называемые дискурсивные слова, их семантику, употребление и перевод с русского на финский. При рассмотрении перевода в качестве примеров нами были взяты слова *просто* и *прямо*, которые причисляются к дискурсивным из-за особенностей их функционирования. Задача данного исследования – найти различные аспекты для рассмотрения дискурсивных слов, а также выяснить, возможно ли нахождение подходящего варианта перевода для конкретных случаев из предлагаемых словарем вариантов, либо переводчик должен рассматривать дискурсивные слова с теоретической точки зрения, при которой употребление слова определяется понятиями и ограничениями вместо прямого перевода.

В первой части исследования объясняются грамматические термины и рассматриваются различные грамматические классы в финском и русском языках. В третьей главе определяется понятие *дискурсивное слово*, делается обзор исследований дискурсивных слов в русском языке и выясняется вопрос о функции дискурсивных слов, а также говорится о проблемах их исследования. В четвертой главе мы останавливаемся на определениях слов *прямо* и *просто*, пользуясь для этого вариантами, предлагаемыми словарями и переводами, а также книгой *Путеводитель по дискурсивным словам*. В пятой главе мы проанализируем на основе материала корпуса результаты примеров по использованию и переводу

слова *просто*, а в шестой главе – слова *прямо*. В седьмой главе подведем итоги исследования.

Теоретической основой для данного исследования являются следующие книги, которые являются результатами совместной деятельности российских и французских исследователей: «Путеводитель по дискурсивным словам русского языка» (в дальнейшем для него будет использоваться сокращение ПДС) и «Дискурсивные слова русского языка» (в дальнейшем – ДСР). Для исследования перевода используется двуязычный словарь «*Venäjä-suomi – suursanakirja*» (в дальнейшем – КОС). Основой для исследования области использования и значения слов стали «Большой толковый словарь русского языка» (далее – БТС), а также «Толковый словарь русского языка» (далее — О-Ш). Примеры по использованию исследуемых слов (около 900 для каждого) были взяты из русско-финского параллельного корпуса ParRus. ParRus – это собранный на кафедре перевода русского языка Тамперского университета лингвистический корпус, в который входят тексты оригиналов на русском языке и их переводы на финский язык.

2. ЧАСТИЦЫ В ФИНСКОМ И В РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Грамматики различных языков сильно отличаются друг от друга, и именно поэтому очень сложно найти соответствующие грамматические термины. Когда в финской традиции говорят о *partikkeli*, то в русской грамматике используют термин *частица*. Традиционно, в финском синтаксисе к частицам причисляют все неизменяемые слова – такие как наречия, послелогои, предлоги, союзы и междометия. В лингвистических исследованиях частицами называют такие «маленькие слова», которые не влияют на смысловое значение выражения, а лишь добавляют ему дополнительное значение. При описании речи и выражений,

составляющие которой отличаются от письменной речи, более естественен описанный выше семантический подход, чем используемый в синтаксе синтаксический подход. В последней вышедшей грамматике финского языка *Iso suomen kielioppi* частицы в учебнике разделены на следующие группы: *modaalipartikkelit*, *dialogipartikkelit*, *lausumapartikkelit*, *konjunktiot*, *sävyartikkelit*, *fokus- ja asteikkopartikkelit*, *intensiteettipartikkelit*, *interjektiot* и *huomionkohdistimet*. (Hakulinen ym. 2004: 769-770.)

Русская грамматика (1982: 723) разделяет частицы в русском языке по их основным функциям на следующие основные классы:

- Формообразующие частицы: напр. *давай(те)*, *бы*.
- Отрицательные частицы: напр. *не*, *ни*.
- Вопросительные частицы: напр. *а*, *ли*, *неужели*.
- Частицы, характеризующие действие по протеканию во времени или по результативности: напр. *было*, *бывало*, *чуть не*, *как*.
- Модальные частицы: *просто*, *прямо*, *а*, *ведь*, *вон*.
- Частицы, утверждающие или отрицающие реплики: напр. *да*, *нет*, *точно*, *так*, *вот*. (Русская грамматика 1982: 723.)

Исследующиеся в работе слова *просто* и *прямо* относятся к группе модальных частиц. Модальные частицы в предложениях являются частицами, выражающими различные субъективные отношения. Способы выражения бывают разными, но важно то, что модальные частицы всегда описывают какую-нибудь реакцию или мнение о чем-либо. (Русская грамматика 1982: 727-728.)

3. ДИСКУРСИВНЫЕ СЛОВА В ФИНСКОМ И В РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Точно назвать эту языковую группу в дискурсе финского языка очень сложно. Традиционно для этих слов используется термин «*diskurssipartikkelit* - дискурсивные частицы». Грамматически дискурсивные частицы очень сложно классифицировать, и они зачастую являются многофункциональными. Именно по этой причине относящиеся

к так называемой дискурсивной группе слова называют в финском языке частицами, т.к. четкую границу между наречиями, послеслогами, предлогами и частицами провести сложно. (Nakulinen ум. 1995: 481-483, Nakulinen 1989: 115-116.)

В свете последних исследований в русском языке закрепился термин «дискурсивные слова». В ПДС дискурсивные слова делятся по способу их употребления на следующие группы:

- Слова, связанные с идеей «неполноты»: *едва* = vaivoiin, *hädin tuskin*, *еле* = tuskin, *с трудом* = niukin naukin, *чуть* = pikkuisen, *немного* = vähän, *почти* = melkein.
- Слова, связанные с идеей реальности: *действительно* = todella, *в самом деле* = todella, *на самом деле* = itse asiassa, *в действительности* = käytännössä.
- Слова, связанные с идеей обобщения: *вообще* = ylipäänsä, *в общем* = kaikkineen, *в целом* = kaikkiaan, *в принципе* = periaatteessa.
- Слова, связанные с идеей полноты: *вовсе* = yhtään, *совсем* = aivan.
- Слова, связанные с идеей «минимизации»: *просто* = yksinkertaisesti, *прямо* = suoraan.

У дискурсивных слов нет конкретного значения, и поэтому их можно рассматривать лишь через призму их использования. Эти слова связывают текст воедино, отображают связь между говорящим и слушающим, этические и настоящие ценности, догадки, мнения. Именно дискурсивные слова направляют процесс общения между людьми, выражают предположения, мнения, противопоставления и т.д. между говорящими. (ПДС 1993: 7, Киселева 1998: 7.)

У дискурсивных слов много специфичных черт, осложняющих их классификацию. Основной комментарий для перевода дискурсивных слов – это то, что они используются для подчеркивания, усиления и т.д. Чаще всего, в зависимости от контекста, дискурсивное слово можно перевести различными способами, либо не переводить вообще. Зачастую бывает

даже сложно понять, что в переводе есть влияние дискурсивного слова, и его сложно оторвать от контекста. ПДС (1993: 7-8) предлагает теорию, в соответствии с которой высказывается мнение, что существует некая внутренняя система, при помощи которой носитель языка видит дискурсивные слова во всей многогранности их использования.

Уздинская (2005) считает, что использование частиц тесно связано с темой беседы, а их использование отражает функциональную методику различных языков – именно поэтому перевод частиц на любой другой язык вызывает много трудностей. Лексику различных языков невозможно сравнивать в общем. Для одного слова лишь в редких случаях можно найти идеально точное соответствие в другом языке. В данном исследовании для нахождения переводческого эквивалента мы использовали переводческий корпус, который является хорошим подспорьем как для перевода контекста и культурных явлений, так и для перевода дискурсивных слов.

4. ПРОСТО И ПРЯМО

ПДС (1993: 13) описывает использование дискурсивных слов при помощи модификаций. Модификация – это что-то похожее на заголовок, который дает общее представление о значении слова при конкретном применении. (ПДС 1993: 13-14.)

4.1 Просто

Двухязычный словарь KOS (1997:1062) предлагает для перевода с русского языка слова *просто* следующие эквиваленты финского: *yksinkertaisesti, suorastaan, kerrassaan, kerta kaikkiaan ja vain.*

ПДС (1993: 171) делит употребление слова *просто* на две модификации. Первая – упрощающая, уменьшительная (пример 1) и вторая –

кульминация, являющаяся полной противоположностью первой модификации (пример 2). Различие модификаций в русском языке явно видно в следующих примерах:

(1) "Не бойся, это **просто** домашний пес, он не укусит"

(ПДС 1993: 171)

(2) "Да это **просто** чудовище, а не собака, уберите ее скорее отсюда"

(ПДС 1993: 171)

4.2 Прямо

Двуязычный словарь КОС (1997:1076) предлагает для перевода с русского языка слова *прямо* следующие варианты в финском: *suoraan, suorassa, suorana, suoraan päätä, heti, suorasukaisesti, suorastaan, aivan, ihan, vallan и kerrassaan*. ПДС (1993: 160) разделяет употребление слова *прямо* на три различных модификации:

Первая модификация: Использование этого слова в предложении в определенной ситуации удаляет из него такие элементы, которые с точки зрения говорящего обычно должны присутствовать в этой ситуации.

Вторая модификация: Использование слова показывает недостаток таких речевых составляющих, которые предположительно должны присутствовать в ситуации. В качестве примера предложение: «Скажи прямо / *Puhu suoraan*» (ПДС 1993: 162). Однако, в приведенных в книге примерах слово *прямо* не используется как дискурсивное.

Третья модификация: Употребление слова в данной ситуации говорит о том, что в данном случае нет возможности описать предмет или ситуацию, используя более слабые выражения. (ПДС 1993: 163). Данная модификация очень близка по значению ко второй модификации слова *просто*.

4.3 Употребление слов просто и прямо в тождественных контекстах

Слова *просто* и *прямо* можно употреблять в одних и тех же ситуациях тогда, когда они выражают отделение такой составляющей, которая в какой-то мере беднее и проще, чем другие. Слово *прямо* естественно для выбора географически короткого пути, а слово *просто*, когда речь идет о характере дела и отделяет его полностью от других составных частей. (ПДС 1993: 180.) Одним и тем же словом на финский язык слова *прямо* и *просто* можно перевести только если они описывают какую-то экстремальную, крайнюю ситуацию. При помощи материала корпуса это можно объяснить на следующих примерах:

(3) **Прямо** цирк! / **Suorastaan** sirkus!

(4) **Просто** ужас какой-то! / **Suorastaan** kauheaa!

5. СЛОВО ПРОСТО - РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

В нашем исследовании мы использовали примеры-предложения, собранные из 1858 текстов художественной литературы, в которых встречались слова *просто* и *прямо*. Примеры не отбирались специально, а из корпуса ParRus были взяты все предложения, где встречались интересующие нас слова. Слово *просто* использовалось в 954 предложениях, а *прямо* соответственно в 904. В первую очередь, все предложения были рассмотрены и размечены, т.е. у каждого примера есть пометка – диалог ли это или речь рассказчика, использовались ли нас интересующие слова как дискурсивные или в другом значении, а также как они были переведены. В примерах, где в переводе отсутствовали соответствия для *просто/прямо*, была сделана отдельная пометка «перевода нет».

На основе отобранного материала мы собрали информацию, используются ли интересующие нас слова чаще всего как дискурсивные

или в каком-то ином значении, и влияет ли на их использование их употребление в диалоге или в повествовании. Диалоги имитируют разговорную речь – поэтому, соответственно, предполагается, что дискурсивное употребление чаще всего встречается в диалогах. При помощи материала для исследования мы попытались выявить наиболее часто используемые переводы и сравнили их с переводами, предлагаемыми словарем. На основе примеров корпуса мы выяснили возможность применения моделей модификации, предлагаемых ПДС.

5.1 Слово просто – диалог против повествования

Оказалось, что очень сложно делать разделение на основе того, используется ли слово в диалоге или в повествовании. Часто очень сложно на основе небольшого отрывка текста понять, где диалог, а где мысли повествующего, т.к. часто его мысли похожи на диалог. Очень часто используют свободную косвенную речь, при помощи которой вставляют мысли и речь людей в текст рассказчика. Использование элементов разговорной речи в свободной косвенной речи – одна из основных ее отличительных черт, и такие части так же дискурсивны, как и диалоги.

5.2 Дискурсивное использование слова просто

Из 954 примеров использования слова *просто* в 754 оно использовалось дискурсивно. Одной из самых сложных задач в данном исследовании было правильное определение того, что можно считать дискурсивным употреблением, а что – нет. Основной отбор был произведен на основе трех критериев: первый – если слово не имеет собственной семантики и его можно опустить, то это дискурсивное использование. Второй – дает ли слово дополнительное определение одному слову или всему предложению. Если слово *просто* определяет лишь одно слово, то тогда оно не используется в чисто дискурсивном значении. И, наконец, третьим

критерием для отбора стал ответ на вопрос о наличии фразового ударения? Для того чтобы выявить правильное использование дискурсивов, нужно убедиться в том, что на слово не падает фразовое ударение (Ханну Томмола, устный комментарий).

При рассмотрении примеров дискурсивного использования в ПДС, мы обратили внимание на то, что они не вполне отвечают критериям, используемым в данном исследовании. В части примеров ПДС употребление *просто/прямо* дискурсивным не является (пример 5):

(5) — А что это такое - полная «пустышка»? — спрашивает Дик. — **Просто** «пустышку» я знаю, а вот что такое полная? Первый раз слышу. (ПДС 1993: 175)

В данном примере слово *просто* определяет только одно слово *пустышка*, и на него падает ударение. Этот пример не является примером дискурсивного использования.

5.3 Перевод на финский язык слова *просто*

Чаще всего слово *просто* в дискурсивном употреблении на финский язык переводилось словами *vain* и *yksinkertaisesti*. При переводе слово *vain* использовалось 188 раз и *yksinkertaisesti* 165 раз. Следующим по количеству использования был перевод *suorastaan* – он встречался в 50 предложениях. Иными, более десяти раз встречающимися переводами, стали: *pelkästään* (24) и *pelkkää* (11). Лишь несколько раз встречались следующие варианты перевода на финский: *kerta kaikkiaan* (9), *pelkkä* (8), *aivan* (7), *kuin* (6), *edes* (6), *oikein* (6) и *mutta* (5). Также необходимо упомянуть варианты перевода *muuten vain* (21) и *noin vain* (13), хотя они встречаются только когда слово *просто* использовалось со словом *так*. Слово *yksinkertaisesti* нельзя отнести только к одной модификации, и его можно использовать в обоих модификациях для перевода предложений.

5.4 Перевод на финский просто и к какой части речи переводы относятся?

При использовании слова *просто* в первой модификации его переводят на финский распространенными словами: *vain*, *pelkästään*, *pelkkää*, *edes*, *ainoastaan* и *yksinomaan*. Когда же слово *просто* было дискурсивным, то, на основе материалов нашего исследования, самый популярный перевод был *vain*. Оно причисляется к группе, которой Хакулинен (Hakulinen *ym.* 2004: 804) называет *эсклюзивными фокусирующими частицами*. Его использование исключает все кроме обсуждаемого на данный момент (пример 6).

(6) *Да ничего же нет между ними общего!- едва не воскликнул Андрей. И действительно, никакого не было сходства между лежащим и отсутствующим. Просто он живо представил себе Володю.*

(180. Олеша Ю., Зависть)

Eihän heissä ole mitään yhteistä! Andrei oli vähällä huudahtaa. Ja maassa viruvan ja poissa olevan välillä ei todellakaan ollut mitään yhteistä. Hän vain elävästi kuvitteli Volodjaa mielessään.

(E. Adrian, Kateus)

В какой-то мере мы можем обобщить и высказать предположение, что когда слово *просто* используется в первой модификации, то чаще всего при переводе на финский используется *эсклюзивные фокусирующие частицы*.

Во второй модификации слово *просто* используется в значении «не менее того». Тогда при переводе мы имеем дело с так называемыми *словами интенсивности*, которые выражают степень качества или количества. Наиболее используемые: *suorastaan*, *kerta kaikkiaan*, *aivan*, *kuin*, *oikein*, *ihan*, *vallan* и *kerrassaan*. И, хотя, *suorastaan* не является частицей, выражающей интенсивность, и его не считают в *Iso suomen kielioppi* маркером интенсивности, в данной ситуации слово все-таки можно причислить к этой группе. Настоящими частицами интенсивности в переводе на финский являются: *aivan*, *ihan* и *oikein*. К ним также относится и выражение интенсивности, не являющееся частицей интенсивности, *kerta kaikkiaan*.

В разделении на части речи довольно проблематичным является наречие *yksinkertaisesti* – его нельзя причислить к одной части речи. Его используют при переводе предложений на финский в обеих модификациях. В некоторых случаях его используют как синоним слова *vain*, тогда оно отбрасывает все варианты и показывает, что тема исчерпана. Иногда же его используют как слово интенсивности, для того чтобы подчеркнуть значимость определяемого слова. В этом примере (7) слово *просто* используется во второй модификации, и переводчик выбрал для перевода слово *yksinkertaisesti*. В данном случае, оно может быть переведено также и словом *suorastaan*. В данном предложении слово *просто* встречается дважды. Одно из слов *просто* выступает в первой модификации в значении *pelkästään*. В этом предложении видно, как важен контекст для использования дискурсивных слов и их перевода. Слово можно использовать в одном предложении в двух противоположных значениях.

(7) На обыкновенном языке о "пункте чести" не упоминается. Я вполне был уверен (чутье-то действительности, несмотря на весь романтизм!) что все они **просто** лопнут со смеха, а офицер не **просто**, то есть не безобидно, прибьет меня, а непременно коленком меня напинает, обедая таким манером вокруг биллиарда, и потом уж разве смилуется и в окно спустит. (11. Достоевский Ф.М., Записки из подполья)

Tavallisella kielellä ei "kunnian näkökulmasta" käy mainitseminen. Olin vakuuttunut (todellisuuden vainua, kaikesta romanttisuudesta huolimatta), että he kaikki **yksinkertaisesti** halkeaisivat naurusta ja ettei upseeri tyytyisi **mutkattomasti** eli kipeästi pieksemään minua vaan ehdottomasti murjoisi minua polvellaan ja ajaisi sillä lailla biljardipöydän ympäri ja korkeintaan vasta sitten armosta paiskaisi minut ikkunasta ulos. (пер. Э. Адриана)

В каждом седьмом примере слово *просто* не было переведено легко узнаваемыми или выделяющимся словами. Влияние слова можно понять лишь при рассмотрении более обширного контекста. На основе имеющегося у нас материала мы не смогли найти определенной причины, почему они не были переведены. Поскольку у дискурсивного слова нет значения, его довольно легко смешать с контекстом.

6. СЛОВО ПРЯМО - РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

В нашем материале было 904 примера со словом *прямо*. В общем, слово *прямо* использовалось как дискурсивное 175 раз, из которых 122 раза в диалоге. При рассмотрении только дискурсивного использования у слов *прямо* и *просто* есть значительная разница. На основе нашего материала мы можем утверждать, что слово *просто* используется как дискурсивное чаще и при повествовании. А слово *прямо* используется как дискурсивное чаще всего в диалогах или таких частях повествования, когда озвучивается речь главного героя. В примере 8 показано как слова *прямо* обычно используются как дискурсивное слово в диалоге.

(8) *"Тоже хороша: нет подождать-- заусилась в Краюшкино! Прямо уж нетерпеж какой-то. Тоже толку-то было... И чего вот теперь?..*
(1087. Шукшин В.М., Осенью)

6.1 Слово прямо - дискурсивное или другое использование

Для слова *просто* в ПДС (1993: 171-173) модель модификации более или менее соответствовала. Но, для слова *прямо* модификации в ПДС (1993: 160-163) были не самыми удачными. Определение первой модификации срабатывает лишь изредка. Вторая модификация ПДС - *скажи прямо*, – не встречается совсем. Если слово *прямо* используется во второй модификации по книге, то оно никогда не бывает дискурсивным. Самой удачной можно считать третью модификацию - *единственная возможность*. В этой модификации слово *прямо* всегда дискурсивно. Нам попались также некоторые примеры, классификация которых на предмет их дискурсивности или ее отсутствия была очень сложной. Они могли бы составить свою группу между так называемыми чисто дискурсивными словами и словами, не относящимися к дискурсу. К этой группе относятся слова, связанные с обстоятельством или иным другим членом предложения, но у них нет собственного лексического значения (пример 9).

(9) По ночам и особенно под утро от "призраков" в саду сплошной мяв стоит. Некоторые вываливаются **прямо** из чистого неба- один в бассейн угодил, когда я утром купался, тоже устроил мне переживание. (1038. Стругацкие А. и Б., Парень из преисподней)

6.2 Перевод слова прямо

Чаще всего слово *прямо* используется как наречие с конкретным значением "прямо" – передвижение по местности (двигаться прямо), направление (смотреть прямо) или для исключения ненужного из речи (говорить прямо). У наречий есть конкретное значение, тогда как значение дискурсивного слова сильно зависит от контекста. Собранный нами материал подтверждает эти факты. Дискурсивное значение слова *прямо* в 114 примерах было переведено 33 способами. В среднем один вариант перевода на финский язык использовался чуть больше трех раз. Чаще всего в финском языке использовались слова с значением интенсивности: *suorastaan* (32), *ihan* (14), *oikein* (13), *aivan* (7).

6.3 Варианты перевода на финский - слова прямо

Первая модификация: в материалах корпуса было лишь несколько примеров, в которых слово *прямо* использовалось как дискурсивное в соответствии с первой модификацией ПДС. Слово очень часто использовалось так, как и описано в книге, но лишь в редких случаях оно было дискурсивным. Самым распространенным переводом можно считать выражение: *muitta mutkitta*. Это выражение правильно описывает ситуации, в которых слово *прямо* используется в соответствии с понятиями первой модификации.

Третья модификация: она наиболее логична в использовании, ее легко определить и она всегда дискурсивна. Третья модификация слова *прямо* сильно схожа со второй. В обеих слово используется для выражения особенной важности чего-либо. Чаще всего *прямо* переводят на финский

как: *suorastaan* (32), *ihan* (14), *oikein* (13) и *aivan* (7). Самые используемые финские эквиваленты перевода слова *прямо* соответствуют переводу второй модификации слова *просто*. В качестве руководства для перевода можно назвать следующее: используйте выражения интенсивности.

Перевод на финский более трети части примеров дискурса был опущен. Мы не можем назвать конкретного примера контекста, когда перевод может быть всегда опущен. Решение переводить или не переводить слова *просто* и *прямо* всегда принимает сам переводчик.

6.4 Результаты исследования

Словарь предлагает те же самые варианты перевода для исследуемых слов, которые были самыми используемыми на основе примеров. Переводчик может выбрать из предлагаемых вариантов или решить, нужен ли перевод вообще. Не зависимо от того, что было много различных вариантов для перевода, мы не выявили значительных различий в выборе вариантов перевода. Это говорит о том, что переводчики используют определенные усвоенные модели и варианты. На выбор слов влияют также устоявшиеся модели и выражения финского языка. Использование различных переводов говорит о том, что принимается во внимание многозначность и многогранность дискурсивных слов.

7. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исследование дискурсивных слов на основе материалов корпуса оказалось очень интересным и поучительным. Языковой корпус очень хорошо подходит для подобного рода исследований. Здесь можно быстро найти информацию, и программа предлагает скомпанованную подборку. Как уже было сказано вначале, в примерах, взятых из художественной

литературы, много различных вариантов использования слов и их перевода. Большинство вариантов перевода были употреблены лишь один раз, что говорит о том, что дискурсивные слова очень сильно связаны с контекстом.

В выводах нашей работы мы можем заключить, что дискурсивные слова многозначны, многогранны и сложны для классификации, как и утверждали наши теоретические источники. Одновременно с этим, их перевод не вызывает сложностей, нужно лишь принять во внимание контекст. В русской грамматике самым полезным являются наглядные примеры использования слова. Применение же принципов русской грамматики при описании финского языка очень сложно, т.к. использование дискурсивных слов тесно связано со спецификой того или иного языка.